

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA
VILNIUS ACADEMY OF ARTS

ELZĖ SAKALINSKAITĖ - BEINARAVIČIENĖ

Meno projektas

SVEIKATINIMAS AKSESUARAIŠ: MENO IR MOKSLO SĄVEIKA

Art Project

**HEALTH-PROMOTING ACCESSORIES: THE INTERACTION BETWEEN
SCIENCE AND ART**

Meno doktorantūra, Vaizduojamieji menai, Dizaino kryptis (V 003)

Art Doctorate, Visual Arts, Design (V 003)

Vilnius, 2021

Meno projektas rengtas Vilniaus dailės akademijoje 2014–2021 metais

KŪRYBINĖS DALIES VADOVĖ:

Prof. Eglė Ganda Bogdaniienė

Vilniaus dailės akademija, dailė V 002

TIRIAMOSIOS DALIES VADOVĖ:

Prof. dr. (hp) Aleksandra Aleksandravičiūtė

Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai, menotyra H 003

Meno projektas ginamas Vilniaus dailės akademijoje Meno doktorantūros dizaino krypties gynimo taryboje:

PIRMININKAS:

Prof. Dr. Vytautas Kibildis

Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai, menotyra H 003, dizainas V 003

NARIAI:

Dr. Lijana Natalevičienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, menotyra H 003

Prof. Žydrė Ridulytė

Vilniaus dailės akademija, dailė V 002

Prof. Barbara Abele

Latvijos dailės akademija, dizainas V 003

Dr. Rasa Janulevičiūtė

Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai, menotyra H 003

Meno projektas ginamas viešame Meno doktorantūros dizaino krypties gynimo tarybos posėdyje

2021 m. kovo 19 d. 14 val. VDA nuotoliniu būdu.

Su disertacija galima susipažinti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Vilniaus dailės akademijos bibliotekose.

The Artistic Research Project was carried out at Vilnius Academy of Arts during the period of 2014–2021

ART PROJECT SUPERVISION:

Prof. Eglė Ganda Bogdanienė

Vilnius Academy of Arts, Fine Arts V 002

THESIS SUPERVISION:

Prof. dr. (hp) Aleksandra Aleksandravičiūtė

Vilnius Academy of Arts, Humanities, Art History and Theory, H 003

The Artistic Research Project will be defended at a public meeting of the Academic Board of Design at Vilnius Academy of Arts composed of the following members:

CHAIRPERSON:

Prof. Dr. Vytautas Kibildis

Vilnius Academy of Arts, Humanities, Art History and Theory H 003, Design V 003

MEMBERS:

Dr. Lijana Natalevičienė

Lithuanian Culture Research Institute, Humanities, Art History and Theory, H 003

Prof. Žydrė Ridulytė

Vilnius Academy of Arts, Fine Arts V 002

Prof. Barbara Abele

Art Academy of Latvia, Design V 003

Dr. Rasa Janulevičiūtė

Vilnius Academy of Arts, Humanities, Art History and Theory H 003

The public defence of the Artistic Research Project will be held on March 19, 2021, 2 p.m., VDA online.

The art project is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, and the library of Vilnius Academy of Arts.

TURINYS

ĮVADAS

I dalis. SVEIKATINIMO PRIEMONIŲ DIZAINO SKLAIDA, YPATYBĖS IR NAUDOJIMAS

- 1. ISTORINĖ MEDICINOS PRIEMONIŲ RAIDA. MEDICININĖS ĮTVARŲ FUNKCIJOS**
- 2. ŠIUOLAIKINIS ĮTVARAS: VARTOTOJO SANTYKIS SU GYDOMOJO ĮTAISO ESTETIKA**

- 2.1. Neįgalumo stadijos ir tipai**
- 2.2. Įtvaro estetinio poveikio galimybės ir potyrių dizainas**
- 2.3. Gydytojai ir neįgalieji apie estetinę įtvaro funkciją**

II dalis. AKSESUARO METAMORFOZĖS IR PSICHOLOGINIS POVEIKIS ŽMOGUI

- 1. ISTORINĖ JUVELYRIKOS RAIDA**

- 1.1. Juvelyrikos funkcijos iki XX a.**
- 1.3. Juvelyrikos samprata XX a.**

- 2. ŠIUOLAIKINIS AKSESUARAS**

- 2.1. Papuošalas – konceptualus meno kūrinys**
- 2.2. Šiuolaikinis papuošalas – kūrėjo ir dėvėtojo minčių atspindys**

III dalis. MEDICINOS, TECHNOLOGIJŲ IR VIZUALIŲJŲ MENŲ SĄVEIKA ŠIUOLAIKINIUIOSE AKSESUARUOSE

- 1. TECHNOLOGIJŲ VAIDMUO AKSESUARUOSE**
- 2. IŠMANIOSIOS TEKSTILĖS INOVACIJOS IR JŲ PRITAIKYMAS SVEIKATINAMUOSIUOSE AKSESUARUOSE**
- 3. MEDICINOS IR MENO SĄVEIKA. PASAULYJE SUKURTI SVEIKATINAMIEJI AKSESUARAI IR JŲ AUTORIAI**

IV dalis. KŪRYBINIAI EKSPERIMENTAI. ASMENINĖ STRATEGIJA. PERSPEKTYVOS

- 1. ATVEJO STUDIJA: SVEIKATINAMIEJI KAKLO IR RIEŠO-PLAŠTAKOS AKSESUARAI**
- 1.1. Asmeninė strategija**
- 1.2. Medžiagos rinkimas ir eksperimentai medžiagoje**

1.3. Sveikatinamųjų aksesuarų prototipų kūryba ir dėvėjimo galimybės

2. AKSESUARŲ TYRIMŲ IR KŪRYBOS PERSPEKTYVOS

2.1. Inovacijų kelias

2.2. Inovatyvus įtvaro įvaizdžio keitimas

2.3. Bendradarbiavimas su medicinos priemonių dizaineriu

IŠVADOS

ILIUSTRACIJOS

LITERATŪROS SĄRAŠAS

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

PACIENTŲ ANKETOS

Priedas Nr. 2

Elzės Sakalinskaitės kūrybinės veiklos sąrašas

Priedas Nr. 3

Santrauka anglų kalba

IVADAS

Tyrimo aktualumas ir naujumas. Keičiantis žmogaus požiūriui į jį supančią aplinką, postmodernizmui suartinus meną ir kasdienybę, elitinę ir masinę kultūrą, po truputį atsisakoma objektų, atliekančių vien estetinį vaidmenį – ieškoma ne tik gražių, bet ir funkcionalių daiktų. Kūrėjai stengiasi savo darbus paversti ne tik patraukliu ar konceptualių meno kūrinium, bet ir novatorišku, naudingą, suteikti jam naujų, kartais neįprastų funkcijų. Pasaulyje sparčiai keičiantis žmogaus požiūriui į kasdien naudojamus daiktus, bandoma išvengti vartotojiškumo, įsigalėjo medžiagų ir daiktų perdirbimo idėjos, kasdien atsiranda technikos naujovių, vis daugiau autorių paklūsta šioms tendencijoms.

Juvelyrų stengiasi atliepti vyraujančias idėjas meno pasaulyje, kelia sau įvairius klausimus. Šiuolaikinėje visuomenėje papuošalas jau ne tik puošia, bet gali ir sveikinti, išreikšti dėvėtojo poziciją, mintis ar net tapti žaidimu. Juvelyrė Solveiga ir Alfredas Krivičiai interviu sako: „Jei menas nebegali būti originalus, tai gal jis gali būti bent aktualus? Gal šiandien menas, labiau nei bet kada, turi atidžiai sekti visuomenėje vykstančius kultūrinius, socialinius, technologinius pokyčius ir juos kritiškai komentuoti? Ar menas, besidomintis tik estetinėmis – dekoratyvinėmis problemomis (menas – menui), yra aktualus? Ar tokiu atveju jis netampa tik gražiu bei brangiu kultūrinio elito žaisliuku, o juvelyrė – pasiturinčių žmonių puošybos elementu? O gal menas gali aktyviai reaguoti į visuomenėje vykstančius procesus, t. y. būti socialiai angažuotas? O gal menas gali išprovokuoti meno vartotoją interaktyviam, kritiniam dialogui, tapti apmąstymų impulsu?“¹ Visi šie klausimai ir apmąstymai yra itin aktualūs ir mano pasirinktai sveikatinamųjų aksesuarų temai.

Mada per visus amžius nuo jos atsiradimo buvo ir yra vienas didžiausių sociokultūrinių veiksmų žmonijos istorijoje. Tiek apranga, tiek dėvima juvelyrė visuomet leido identifikuotis su atitinkama žmonių grupe, sluoksniu, luomu ar tam tikromis vertybėmis. Pavyzdžiui, viduramžiais riterių ir dvariečių apranga buvo siuvama atsižvelgiant į heraldikos spalvas ir motyvus, todėl pagal drabužį buvo galima nesunkiai atskirti valdovą, dvariečių ar žmogaus giminę bei kilmės šalį. Tą patį matome šiandienų sporto sirgalių aprangoje: klubo spalvų šalikėliai, kepurės, marškinėliai, veido ir plaukų dažymas – senosios heraldikos palikimas. Šiandien žmogų

¹ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 06 06], https://www.facebook.com/notes/asol-kitokia-juvelyrė/mada-ir-juvelyrė/345559572121178/?__tn__=HH-R.

ne tik pasitinkame, bet ir palydime pagal drabužį. Vystantis hierarchinei visuomenės struktūrai mada tapo žmogaus statuso atspindžiu. Vis daugiau valdžios įgaunantis elitas išreiškė ją per savo išvaizdą. Galima išvardyti gausybę „kankinimo“ įrankių, kuriuos žmonės dėvėjo siekdami būti madingi: ankšti korsetai, sunkūs perukai, metaliniai suknių rėmai ir t. t. Visi jie ne tiek atspindėjo tuometinį grožio idealo supratimą, kiek buvo ženklai, išreiškiantys asmens vertybines nuostatas. Kostiumas ir juvelyrika yra specifinė meno rūšis, kuri negali egzistuoti atskirai nuo kūno. Pasak juvelyrų Solveigos ir Alfredo Krivičių: „[J]uvelyrinis darbas yra daugiau nei vien tik forma, atvaizdas ar skulptūra. Būtent jungtyje su kūnu, tada kai žmogus užsideda kūrinį, tai tampa juvelyrika. Ji „gyvena“ tik ant žmogaus, idealiau atveju tai tampa savotiška žmogaus ir kūrinio simbiozė...“²

Kaip tik todėl sveikatinamasis aksesuaras galėtų sujungti tradicinei ir šiuolaikinei juvelyrikai būdingus bruožus, o tarpdiscipliniškumas padėtų tai įgyvendinti.

Reikia pabrėžti, jog tarpdalykinis skirtingų meno sričių bendradarbiavimas nieko nebestebina, tai dar viena šiuolaikinio meno tendencija, suteikianti autoriui galimybę įvairiapusiškai atskleisti kūrinio idėją ir jo daugialypiškumą. Tradicinių kūrybos šakų jungimas yra tapęs kasdienybe, ir juvelyrika čia ne išimtis. Papuošalo dermė su tapyba, skulptūra, keramika ar fotografija naujai papildė tiek pačią juvelyriką, tiek kitas meno šakas. Tačiau juvelyrika ir medicina – tai dar mažai pristatyta ir analizuota sritis.

Šiuo metu tai vienas iš perspektyviausių inovatyvaus dizaino kūrybos kelių – bandymai kūriniuose integruoti meninės ir mokslinės kūrybos rezultatus. Medicinos ir aksesuaro jungtis yra palyginti nauja, dar nelabai išplėtotą, tačiau, galima teigti, vartotojui naudinga ir labai aktuali veiklos sfera. Sveikatinamasis aksesuaras, kuris sujungia medicinos ir estetikos sritis, atlieka gydomąją ir puošybinę funkcijas, puikiai atspindi šiuolaikinio žmogaus gyvenimo poreikius.

Vienas iš pirmųjų pavyzdžių, kaip medicina ir kūryba gali keliauti greta, galėtų būti Charleso ir Ray Eamesų (JAV) Antrojo pasaulinio karo metu sukurtas kojos įtvaras. Jis buvo tarsi maža skulptūra, tačiau savo funkcionalumu toli pranoko ikitolinius medicinos prietaisus. Jį buvo galima paprastai ir pigiai tiražuoti bei lengvai transportuoti. Kurdami šį įtvarą dizaineriai galėjo išbandyti karo pramonėje ištobulintas faneros pritaikymo technologijas, kurias Charlesas Eamesas puikiai panaudojo ir tolimesnėje savo kūryboje.

² *Ibid.*

Šios medžiagos savybės ir sukurto įtvaro biomorfinės formos tapo jo kūrybos pradžia ir įkvėpimu.³

Taigi disertacijos naujumas tas, jog teoriniame tyrime išanalizavus šiuolaikinio utilitaraus aksesuaro – drauge papuošalo ir sveikatinimo priemonės – kūrimo tendencijas ir galimybes, praktiniame darbe ieškoma būdų tinkamai individualizuoti dizaino produktą, kurio estetinė išraiška skatintų jį naudoti galbūt netgi po to, kai jo sveikatinamoji paskirtis jau bus realizuota. Teoriniame darbe analizuojamos galimybės ir prielaidos sukurti įsmenintus sveikatinamuosius aksesuarus. Aptariama medicinos priemonių – aksesuarų kūrimo patirtis užsienyje ir Lietuvoje, siekiant išsiaiškinti, kaip toks aksesuaras veikia žmogų ir jo psichologinę būseną. Atlikus teorinį tyrimą ir sukūrus tokius specializuotus papuošalus šią idėją būtų galima pristatyti gydytojams specialistams, medicinos įstaigoms ir vartotojams – žmonėms, turintiems sveikatos sutrikimų.

Problematika. Šiandienos medicininiai įtvarai dažniausiai gaminami atsietai nuo nešiojo – daugiau galvojant apie ligą, o ne apie pacientą, kuris įtvarą nešios. Svarbiausia įtvaro funkcija tampa sveikatinimas. Nesiekama įtvaro personalizuoti, pritaikant prie žmogaus gyvenimo būdo, įpročių ir estetinio suvokimo. Gaminant nebandoma atsižvelgti į paciento psichologinę ar socialinę būseną nešiojant šią medicinos priemonę. Tačiau juk įtvarą nešioja individas savo kasdienėje aplinkoje. Čia iškyla labai svarbi ir jautri trokštamumo nešioti ir teigiamo psichologinio poveikio problema – dėvint medicininį įtvarą svarbi ne tik nešiojo fizinė būklė. Teigiamą įtaką žmogaus fizinei ir psichologinei būsenai daro ir daug kitų aspektų, ne tik medicininis. Estetinė įtvaro išraiška turėtų būti taip pat svarbi kaip ir sveikatinamoji. Tiriamojo darbo siekis yra pagrįsti hipotezę, jog sveikatinamasis aksesuaras, kuris atitinka medicininis reikalavimus ir nepraranda puošybinės paskirties, gali teigiamai veikti paciento gerovę ir būti trokšamas dėvėti. Šiuo darbu siekiama praplėsti tiek dizaino, tiek medicinos žinojimo lauką bei šių sričių sinergiją.

Doktorantūros tyrimas yra paremtas idėja, jog žmogaus negalia nėra vien jo silpnybė (laikina arba ilgalaikė), veikiau tai fizinio išskirtinumo ir individualumo požymis, o dėvint sveikatinamuosius aksesuarus kartu galėtų tapti ir savotišku privalumu ar stilingumo išraiška. Tai labai svarbu pabrėžti, kai norima pagrįsti pasirinktą ir

³ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 06 06], <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1984.246/>.

analizuojamą temą. Čia nesiekama teigti ar įrodyti, jog negalia gali būti trokštama. Tikslas yra sugalvoti būdą, kaip turint negalią, kad ir trumpalaikę, su ja susigyventi ir paversti ją savo minčių ar stiliaus išraiškos priemone.

Teoriniame darbe siekiama išanalizuoti jau sukurtus tarpdisciplininius sveikatinamuosius aksesuarus Lietuvoje ir pasaulyje, juos palyginti, aptarti dizaino sprendimus, atskleisti konceptualias, filosofines idėjas, kurias menininkai užkodavo savo darbuose, taip pat ištirti šios srities tendencijas ir galimybes.

Remiantis literatūra ir kitų autorių kūrinių pavyzdžiais, ieškoma atsakymų į keletą probleminių klausimų. Ar sveikatinamasis aksesuaras gali turėti teigiamą poveikį žmogaus sveikatai ir psichologinei būsenai? Ar pacientas gali noriai dėvėti įtvarą – aksesuarą? Ar sveikatinamasis aksesuaras gali padėti nestandartiniu būdu spręsti socialinio ir psichologinio atskirtumo problemą, pvz., ar jo nešiojimas galėtų būti pagrįstas siekiu taip padrąsinti neįgalų draugą ar artimąjį? Teoriniu požiūriu svarstytytos ir tarpdiscipliniškumo galimybės bei ribos, tai svarbu kuriant praktinį poveikį turinčius aksesuarus. Šis tyrimas yra ne tik faktų ir techninių bei profesinių žinių rinkimas ar teorinis praktinės dalies paaiškinimas, bet ir požiūrio suradimas bei tam tikros nuomonės formavimas.

Tyrimo objektas. Kūrybinio doktorantūros darbo objektas – sveikatinamieji aksesuarai. Pagrindinis teorinio tyrimo objektas – XXI a. pasaulio ir Lietuvos dizainerių sukurti aksesuarai, turintys ir sveikatinamąją funkciją. Objektai parenkami sveikatinimo aspektu taip, kad reprezentuotų įvairias mokslo ir meno sąveikos galimybes bei demonstruotų technologijų įtaką meninei raiškai, taip pat kad atskleistų tokio tarpdiscipliniškumo poveikį žmogui, jo psichologinei ir socialinei būsenai.

Doktorantūros darbo kūrybinėje dalyje ketinama sukurti sveikatinamuosius kaklo ir riešo-plaštakos aksesuarus. Šie kūno dalių įtvarai kaip sveikatinamųjų aksesuarų prototipai pasirinkti dėl kelių aspektų. Jų estetinės savybės artimiausios tradiciniams aksesuarams – vėriniams ir apyrankėms, šie įtvarai nešiojami matomose vietose, o ne po drabužiais. Jų forma ir konstrukcija, mano nuomone, labiausiai tinka transformacijai, interpretacijai ir teikia didžiausias estetinio įprasminimo galimybes.

Teoriniame darbe analizuojami su tuo susiję teoriniai klausimai ir meno pavyzdžiai. Siekiant išsamaus ir aktualaus darbo natūroje buvo tyrinėjami Petos Bush

darbai, taip pat naudojami elektroniniai vizualiniai ištekliai gilinantis į kitų dizainerių kūrybos objektus – sveikatinamuosius aksesuarus. Teorinių išvadų labai buvo apžiūrėti ir išanalizuoti praktikoje naudojami medicininiai įtvarai, susipažinta su jų funkcijomis bei dizaino ypatybėmis.

Tyrimo tikslas. Siekiama sukurti naujas žinias ir patirtis dizaino ir medicinos srityse, pagaminant sveikatinamuosius aksesuarus – įtvarus. Teoriniame darbe analizuojamos galimybės ir prielaidos sukurti įsamenintus, psichologiškai ir medicininiškai paveikius sveikatinamuosius aksesuarus.

Hipotezė. Sveikatinamieji aksesuarai gali vizualizuoti žmogaus negalią kaip jo išskirtinę individualią savybę. Jie gali padėti žmogui, turinčiam negalią, reprezentuoti savo asmenybę, patirti teigiamas estetines emocijas ir pozityvias aplinkos reakcijas, o tai pagerina ligonio sveikatinimo galimybes.

Tyrimo uždaviniai. Numatytiems tikslams pasiekti išsikelti šie uždaviniai:

1. Aptarti egzistuojančius įtvarus, susipažinti su jų medicininėmis ypatybėmis, konstrukcija, gamybos technologijomis ir estetinėmis savybėmis.
2. Ištirti, kaip sveikatinamieji aksesuarai veikia žmogaus gerovę ir psichologinę būseną.
3. pristatyti papuošalo metamorfozes ir šiuolaikinės juvelyrikos ypatybes.
4. Aptarti aksesuaro ir medicinos bei technologijų tarpdiscipliniškumo galimybes.
5. Išanalizuoti jau sukurtus sveikatinamuosius aksesuarus ir jų kūrėjus.
6. Pristatyti potyrio dizainą, kuriant sveikatinimo aksesuarus.
7. Kvestionuoti neįgalumo ir neįgaliojo saviraiškos sampratą šiuolaikinėje visuomenėje.
8. Pristatyti savo individualią strategiją, kuriant sveikatinamuosius aksesuarus.

Šaltiniai ir interpretacinė literatūra. Darbe nagrinėjant filosofinę, psichologinę ir medicininę problematiką remtasi asmeniniame archyve saugomais šaltiniais, t. y. įvairiu metu užfiksuotais interviu su skirtingų specialybių gydytojais: psichiatru psichoterapeutu Sauliumi Venslausku (2017 10 25; 2018 11 14; 2018 09 07), traumatologu ortopedu doc.

Kęstučiu Saniuku (2018 02 14), traumatologu ortopedu Martynu Jurėnu (2018 01 28; 2018 03 17; 2018 05 27; 2020 04 02), vaikų chirurge Jolanta Labanauskiene (2018 01 29; 2018 11 17), taip pat menotyrininkėmis Sonata Baliuckaite (2018 09 25; 2018 11 14), Karolina Tomkevičiūte (2018 09 15), lekt. dr. Danute Zoviene (2018 09 13), juvelyrais Solveiga ir Alfredu Krivičiais (2018 09 17) ir Maryte Dominaite (2018 07 26; 2018 19 20). Šie interviu padėjo papildyti arba sukonkretinti turimas žinias ir išskirti svarbiausius mokslinio darbo temos aspektus. Psichiatras ir ortopedai traumatologai pasirinkti, kad išryškėtų dvi skirtingos šio darbo problematikos – medicininė ir filosofinė-psichologinė. Surinkta medžiaga padėjo suvokti, kaip mokslas ir menas gali eiti greta ir vienas kitą papildyti.

Literatūra, panaudota tiriamajame darbe, yra dviejų tipų. Viena tekstų grupė – tai mokslinės monografijos ir straipsniai, padedantys apibendrinti ankstesnę tiek medicinos srities, tiek juvelyrikos kūrėjų patirtį. Aptariant medicininius ortopedinių įtvarų aspektus, naudotasi šia literatūra.⁴ Analizuojant papuošalų kūrimo ir jų funkcionavimo galimybes buvo remiamasi dailėtyrininkų monografijomis.⁵ Tarp lietuvių autorių išsiskiria Rūtos Pileckaitės knyga, kurioje siekiama mūsų juvelyriką apibūdinti tarptautinės šio meno istorijos kontekste.⁶

Kita publikacijų grupė susijusi su šiuolaikinių aksesuarų dizaino tyrimais. Numatant tiriamojo darbo struktūrą ir pagrindžiant jo metodologiją, buvo remiamasi žymių dizaino teoretikų Henko Borgdorffo⁷, Christopherio Fraylingo⁸ publikacijomis, kurias Lietuvoje pristatė ir išanalizavo Vytautas Michelkevičius⁹. Renkant medžiagą apie

⁴ E. Ewing Fess, „A History of Splinting: To Understand the Present, View the Past“, in: *Journal of hand therapy*, 2002, Nr. 15; E. Suchman, „Stages of Illness and Medical Care“, in: *Journal of Health and Human Behavior*, 1965; F. G. Ernst, *Orthopaedic Apparatus*. London, UK: Sprague, 1883; M. Hassenzahl, K. Eckoldt, S. Diefenbach, M. Laschke, E. Len, and J. Kim, „Designing moments of meaning and pleasure. Experience design and happiness“, in: *International journal of design*, 2013.

⁵ Y. K. Markowitz, E. Z. Karlin, *Imperishable Beauty Art Nouveau Jewelry*. Boston: MFA Publications, Museum of Fine Arts, 2008; A. Dempsey, *Stiliai, judėjimai ir kryptys*. Vilnius: Presvika, 2004; L. Cieškaitė-Brėdikienė, *Dizaino raida nuo Morriso iki Morrisono*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008; M. Droste, *Bauhaus*. London: Taschen, 2006.

⁶ R. Pileckaitė, *XX amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio*. Vilnius: Dailininkų sąjungos leidykla, 2008.

⁷ H. Borgdorff, „The Debate on Research in the Arts“, in: *Focus on Artistic Research and Development*, 2007, Nr. 2.

⁸ C. Frayling, „Research in Art and Design“, in: *Royal College of Art Research Papers*, 1993, Nr. 1.

⁹ V. Michelkevičius, *Meninio tyrimo suvesti. Žinojimo kontūrais*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016.

dabartines įtvarų dizaino tendencijas buvo naudojamosi įvairių pasaulio dizainerių interneto svetainėmis.¹⁰ Nagrinėjant užsienio bei Lietuvos dizainerių patirtis ir jų naudojamas asmenines strategijas, išskirta britų dizainerė Peta Bush, nes jos straipsniai ir darbai išsamiausiai ir nuodugniausiai atliepia sveikatinamojo aksesuaro tematiką (Peta Bush, „Įtvarų kūrybos amatas“ („The Craft of Wearable Wellbeing“)¹¹, „Terapinė juvelyrika“ („Therapeutic Jewellery“)¹².

Gintarės Černiauskaitės magistro darbas „Medicininis dizainas: inovatyvių įtvarų kūrimo ir gamybos galimybių studija“ yra pirmasis ar vienas pirmųjų Lietuvoje mokslinių ir praktinių bandymų spręsti šiuolaikinio įtvaro klausimą. Ji bene vienintelė nagrinėja šią problematiką Lietuvoje. Norėtusi pabrėžti, jog nors mūsų aptariamas laukas yra panašus ir turi daug bendrų taškų, pasirinkta strategija labai skiriasi. Gintarės Černiauskaitės sritis – medicininis dizainas, čia ji ieško inovatyvių sprendimų ir naujų prieigos būdų, o mano sritis – juvelyrikos ir aksesuaro dizainas. Mano tikslas – šiuolaikinio daugiafunkcio aksesuaro kūryba, kurio tik viena iš funkcijų yra medicininė.

Tiriant traumų atvejus pasaulyje, neįgalumo sampratą, neįgalųjų patiriamas problemas ir jų galimus sprendimo būdus remtasi Pasaulinės sveikatos organizacijos paskelbtais dokumentais „Pasaulinė ataskaita apie neįgalumą“ („World report on disability“)¹³, „Pasaulinis neįgalumo veiksmų planas“ („World disabilities actionplan“)¹⁴ ir Jungtinių Tautų Organizacijos duomenimis¹⁵.

Tenka daryti išvadą, jog nors mokslo ir meno tarpdiscipliniškumas yra viena iš pagrindinių temų šiuolaikiniame dizaine, kaip tik sveikatinamųjų aksesuarų klausimas nėra labai plačiai išnagrinėtas nei pasaulyje, nei juolab Lietuvos kontekste. Trūksta išsamesnių apibendrinimų ir išvadų, ar tokie aksesuarai yra tikslingi, reikalingi ir norimi, ar tikrai jie gali padėti gerinti psichologinę neįgaliojo būseną. Manytina, kad šis tiriamasis darbas galėtų padėti užpildyti šią teorinę spragą.

¹⁰ [interaktyvus], <http://www.lucyrowlands.co.uk/gallery.html/>; <http://lanzavecchia-wai.com/>, <http://mollyepstein.com>.

¹¹ [interaktyvus], https://www.academia.edu/14615938/The_Craft_of_Wearable_Wellbeing.

¹² [interaktyvus], https://www.academia.edu/17423729/Therapeutic_Jewellery.

¹³ [interaktyvus], http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf.

¹⁴ [interaktyvus], <http://www.who.int/disabilities/actionplan/en/>.

¹⁵ [interaktyvus], <http://www.un.org/en/>.

Tyrimo strategija ir metodai

Čia norėtusi panagrinėti teorijos ir praktikos santykio problemą, nes tai leis aiškiau suprasti šio meninio tyrimo pagrindus ir pobūdį, padės suvokti teorinės dalies reikšmę ir funkcijas viso doktorantūros tyrimo kontekste bei išskirti skirtingus teorijos ir praktikos santykio kaitos etapus, kurie yra labai svarbūs kūrybinės dalies plėtojimui. Teorinė doktorantūros darbo dalis yra tarsi kūrybinio lauko analizė, pasirengimas praktinei daliai. Taip pat įvade reikėtų apibrėžti praktinės ir teorinės dalių santykį. Tai turėtų atskleisti, kaip ir kokiais saitais jos yra susijusios ir kokią įtaką daro viena kitai. Tai svarbu išanalizuoti norint pagrįsti abiejų dalių svarbą meniniam tyrimui.

Henkas Borgdorffas (Olandija), vienas ryškiausių ir ilgiausiai meninio tyrimo reiškinių tiriančių teoretikų, teorijos ir praktikos santykį menuose skirsto į keturis tipus: instrumentinę perspektyvą, interpretacinę arba aiškinamąją perspektyvą, performatyviąją perspektyvą ir imanentinę perspektyvą.¹⁶ Šiame darbe galima išskirti visas šias prieigas ir jas pagrįsti.

Šie santykio tipai padeda išryškinti darbo problematiką ir ją struktūruoti. Doktorantūros tyrime gilinamasi į skirtingo pobūdžio problemas, todėl ir tyrimo būdai yra labai skirtingi. Kiekvienas turi savų privalumų ir ribotumų, tačiau, pasitelkiant juos kartu, jie vienas kitą papildo.

Pasirinkta doktorantūros praktinė sritis – sveikatinamieji aksesuarai – reikalauja ne tik meninių įgūdžių. Mano turimų profesinių techninių žinių visumos toli gražu nepakanka, reikia susipažinti ir su medicinos sritimi, jos specifiniais bruožais ir išmokyti juos pritaikyti praktikoje. Remiuosi instrumentine perspektyva kaip taikomojo tyrimo forma, kurios metu surinktos ir įgytos žinios bus pritaikytos meno kūrinio plėtojimui. Šiame tyrimo etape teorija yra taikomojo pobūdžio, tačiau be šių teorinių žinių nebūtų galima kurti sveikatinamųjų aksesuarų, nes kaip tik naujos – medicininės – funkcijos suteikimas papuošalui yra vienas iš darbo tikslų.

Darbe taip pat siekiama pagrįsti išsikeltą įtvaro (ne)trokštamumo dėvėti ir psichologinio poveikio žmogui problemą. Norima atsakyti į klausimą, kodėl reikalingas sveikatinamasis aksesuaras, kokios jo teigiamos savybės ir pranašumas, kuo jis skiriasi nuo

¹⁶ H. Borgdorff, „The Debate on Research in the Arts“, p. 1.

mums įprastų sveikatinamųjų priemonių ir įtaisų. Interpretacinė perspektyva analizuojant teorijos ir praktikos santykį leidžia kelti teorinius humanitarinių mokslų klausimus, apmąstyti pasirinktos temos kontekstą ir su juo susijusią problematiką, ją reflektuoti ir savaip interpretuoti.

Išskirčiau ir trečiąją teorijos ir praktikos santykio tipą – performatyvųjį. Henkas Borgdorffas išryškina tokį jo skirtumą nuo kitų: interpretacinė perspektyva pabrėžia „pasaulį atskleidžiančią“ meno teorijos prigimtį, o štai performatyvioji perspektyva rūpinasi „pasaulį kuriančiais“ jos aspektais.¹⁷ Performatyvusis požiūris yra bene svarbiausias teorinės doktorantūros tyrimo dalies pagrindas. Kaip teigia doc. dr. Vytautas Michelkevičius, viena iš esminių meno doktorantūros prielaidų ta, kad menininkui suteikiamas daktaro laipsnis, kai jo kūryba ir atitinkamos srities tyrimas sukuria naujas žinias ir supratimą. Tai prilygsta naujoms teorijoms ar naujam indėliui į atitinkamos srities žinojimą.¹⁸ Teoriniame darbe analizuojamos galimybės ir prielaidos sukurti tokius įsmeintus sveikatinamuosius aksesuarus. Taip pat atlikus teorinį tyrimą ir sukūrus specializuotus papuošalus šią idėją būtų galima pristatyti medicinos gydytojams specialistams ir medicinos įstaigoms.

Ketvirtoji perspektyva – imanentinė. Tikslas yra menine praktika ne tik sukurti naujas žinias, bet jomis išplėsti turimą informaciją, susiformavusį visuomenės akiratį ar jį pagerinti. Ši perspektyva atspindi pasirinktos temos pagrindą – siekį sukurti dizaino kūrinį – sveikatinamąjį aksesuarą, turintį imanentinę meninę vertę, visavertį, estetiškai įtaigų objektą. Jo stebėjimas ir gėrėjimasis juo neįgalaus žmogaus kasdienybei suteiktų teigiamų pojūčių ir galbūt palengvintų gijimo procesą.

Remiantis Christopheriu Fraylingu (Didžioji Britanija), būtų galima išskirti tris meno ir tyrimo santykio rūšis: tyrimą apie meną ir dizainą, tyrimą menui ir dizainui bei tyrimą per meną ir dizainą.¹⁹ Meninio tyrimo sampratai aktualiausia būtų paskutinė, kurią Archeris apibrėžia kaip „sisteminį tyrimą, vykdomą praktinės veiklos priemonėmis ir siekiantį surasti ar išbandyti naujas ar naujai įdiegtas idėjas, formas, procedūras, duomenis ar procedūras, kad sukurtų naujas

¹⁷ *Ibid.*, p. 3.

¹⁸ V. Michelkevičius, *Meninio tyrimo suvesti. Žinojimo kontūrais*, p. 20.

¹⁹ C. Frayling, „Research in Art and Design“, p. 5.

žinias“²⁰. Visa tai būdinga ir šiam tiriamajam darbui, tačiau struktūruodama vis dėlto išskirčiau dvi būdingas rūšis – tai antrąją ir trečiąją.

Tyrimas menui ir dizainui daugiau atspindi pasirinktos temos taikomąjį pobūdį. Sveikatinamasis aksesuaras yra tyrimo ne vien objektas, bet ir tikslas. Kaip ir minėta anksčiau, dėl pasirinktos tarpdiscipliniškumo temos reikia surinkti trūkstamas žinias ir įgyti trūkstamus įgūdžius ir tik tuomet, remiantis įgyta patirtimi, galima sukurti dizaino kūrinį. Pasak Henko Borgdorffo, toks tyrimas duoda įrankių ir suteikia žinių apie medžiagas, kurių reikia kūrybiniam procesui.²¹ Tai svarbu paaiškinti ir įvardyti, nes dažniausiai toks tyrimo pobūdis yra būdingas ne doktorantūros, bet bakalauro ir iš dalies magistro studijoms. Tačiau dėl temos specifiškumo jį naudoju ir aš.

Tyrimas per meną ir dizainą atspindi svarbiausią siekį sukurti naujas žinias ir patirtis dizaino ir medicinos srityse. Eksperimentuodama ir išbandydama naujas galimybes siekiu sukurti sveikatinamąjį aksesuarą, kuris galėtų padėti bent iš dalies pakeisti požiūrį tiek paties neįgaliojo apie savo ligą, tiek visuomenės apie neįgaliuosius.

Darbe, atsižvelgiant į konkrečius tyrinėjimo uždavinius, pasitelkiamos įvairios tyrinėjimo strategijos ir metodai. Analizuojant medicinos ir meno patirtis naudojami lyginamasis, istorinis, aprašomasis, taip pat individualūs tyrimo metodai. Ieškant atsakymo į vieną svarbiausių klausimų apie neįgaliojo santykį su aksesuarų estetinė išraiška, taip pat aptariant jų sveikatinamąjį poveikį, kaip vienu iš individualių tyrimo metodų remiamasi biopsichologinė (Peta Busch) prieiga. Terminas „prieiga“, mano nuomone, šiuo atveju yra tinkamesnis nei „metodas“, nes tokiam tyrimui reikalingi teoriniai instrumentai dar nėra galutinai nusistovėję, susisteminti ir patvirtinti gausiais eksperimentais. Be to, kiekvienas tiriamas psichologinis atvejis gana individualus. Biopsichologinis požiūris, mano manymu, atitinka holistinį požiūrį į visatą ir žmogų, todėl yra labai perspektyvus, ir tikėtina, kad ateityje pasaulio dizaineriai ir mokslininkai jį plėtos, išstobulindami iki „metodo“ kondicijos.

Istorinis tyrimo metodas, analizė ir aprašomasis metodas padeda geriau ir išsamiau suvokti bendrą tyrimo kontekstą, o kartu pasitelktas lyginamasis metodas bei laisvos formos interviu leidžia įvertinti dėvėtojo potyrius ir įsigilinti į skirtingus naudojimo variantus, taip sukuriant išsamų ir nenuasmenintą ar tik teorija pagrįstą problematikos

²⁰ V. Michelkevičius, *Meninio tyrimo suvesti. Žinojimo kontūrais*, p. 33.

²¹ *Ibid.*, p. 35.

lauką. Tyrime pasitelkiant laisvos formos interviu su skirtingų sričių specialistais pagrindžiama psichologinė temos problematika ir randami atsakymai į iškilusius techninio pobūdžio klausimus. Interviu su daugiametę patirtį įgijusiais ar mokslo daktaro laipsnį turinčiais savo sričių specialistais prisidėjo prie to, kad tyrimas būtų išsamus, pagrįstas ir aktualus.

Praktiniame darbe – sveikatinamųjų aksesuarų kūryboje – naudojami eksperimentavimo, bandymų ir individualūs metodai.

Terminai. Čia pateikiami kai kurie svarbiausi terminai, vartojami šiame teoriniame darbe ir atspindintys pasirinktą temą.

Aksesuaras (pranc. *accessoire* – šalutinis, antraeilis) – papildomas daiktas ar tam tikras reikmuo, skirtas derinti prie aprangos. Terminas pradėtas vartoti XIX a. Aksesuarai dažniausiai naudojami norint užbaigti ar pajvairinti žmogaus įvaizdį ir pasirenkami specialiai pagal dėvėtojo asmens stilių ir poreikius.²²

Išmanioji tekstilė – tekstilė, į kurią įdiegti elektronikos komponentai.²³

Juvelyrika (angl. *jewel(le)ry*, pranc. *joaillerie*) – taikomosios dekoratyvinės dailės šaka: papuošalų iš tauriųjų bei spalvotųjų metalų, jų lydinių ir brangakmenių kūryba. Modernistinė juvelyrika naudoja ir netradicines medžiagas, pvz., plastmasę, stiklą arba jų derinius su tradicinėmis medžiagomis. Turi dekoratyvinę bei socialinę (priešistoriniais laikais – ir maginę) funkcijas.²⁴

Kaklo įtvaras – įtvaras, skirtas stuburo kaklinei daliai fiksuoti arba imobilizuoti.

Riešo-plastakos įtvaras – įtvaras, skirtas riešo sąnariui ir plastakai fiksuoti ir (ar) imobilizuoti reikiamoje padėtyje.

Sveikatinimas – sveikatos stebėjimas, taisymas, gerinimas.²⁵

Sveikatinamasis aksesuaras – aksesuaras, kuris atlieka sveikatos stebėjimo, taisymo, gerinimo ir estetiškes funkcijas.

Tarpdiscipliniškumas – nuolatinis, sistemingas skirtingų disciplinų ryšys, keičiant įprastą mokslo sričių, jų žinių sistematikos ir taikymo tvarką, būdus ir metodus, kuriant naujus

²² V. Cumming, C. W. Cunningham, P. E. Cunningham, *The Dictionary of Fashion History*. New York: Berg Publishers, 2010.

²³ B. Quinn, *Textile Futures*. New York: Berg Publishers, 2010.

²⁴ *Dailės žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 177.

²⁵ www.zodynas.lt/terminu-zodynas.

produktus ir taip formuojant atskirą mokslo sritį. Transdiscipliniškumas, etimologiškai nukreiptas į dinamiką, nuolatinį procesą, atveria skirtingas požiūrio į tą pačią problemą perspektyvas, o tarpdiscipliniškumo atveju liekama prie išeitinių (atskiro) mokslo pozicijų, nesiekiant unifikuoti skirtingų specialistų bendradarbiavimo rezultatų, juos išskiriant į atskirą sritį, erdvę, nes neatsisakoma įprasto požiūrio į esamą problemą ir jos sprendimo būdą.²⁶

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas ir keturios analitinės dalys, išvados, iliustracijų ir literatūros sąrašai. Įvade apibrėžiamas darbo objektas, problematika, tikslai, hipotezė ir jai patvirtinti arba paneigti reikalingi uždaviniai. Taip pat pateikiami tyrimo metodai, aptariama analizuojama medžiaga.

Dėstymas susideda iš keturių dalių. Pirmoje dalyje aptariamos sveikatinimo priemonių funkcijos, naudojimas ir dizaino ypatybės. Trumpai apžvelgiama medicinos priemonių istorinė raida, išskiriami svarbiausi psichologiniai aspektai atsižvelgiant į medicinos priemonės vartotojus. Pasitelkiama skirtingų sričių specialistų nuomonė ir įžvalgos nagrinėjama tema. Šioje dalyje mediciniškai pagrindžiamas sveikatinamojo aksesuaro poreikis.

Antroje dalyje apžvelgiamas istorinis aksesuaro kontekstas, aptariamos estetinės metamorfozės ir nagrinėjamas poveikis žmogui – aksesuaro ir dėvėtojo santykis. Šioje dalyje aiškinama, kokį psichologinį poveikį papuošalas gali daryti jį dėvinčiam asmeniui.

Trečioje dalyje aptariamas medicinos, technologijų ir estetikos santykis šiuolaikiniuose aksesuaruose. Čia analizuojami sveikatinamieji aksesuarai, jų estetinės ir funkcinės galimybės. Apžvelgiamos naujų technologijų ir išmaniosios tekstilės panaudojimo perspektyvos šioje srityje. Supažindinama su menininkais, dirbančiais ir eksperimentuojančiais šiame specifiniame kūrybos lauke.

Ketvirtoje dalyje pristatoma sveikatinamojo aksesuaro koncepcija, apžvelgiami mano kūrybiniai eksperimentai. Aptariama pasirinkta strategija atliekant praktinę dalį. Pristatomos praktinio tyrimo išvados ir galimos ateities perspektyvos.

²⁶ J. Thompson Klein, „Unity of Knowledge and Transdisciplinarity: Contexts of Definition, Theory and the New Discourse of Problem Solving“, in: *Encyclopedia of Life Support Systems*. Great Britain: EOLSS Publisher, 2001.

Išvados trumpsai apibendrinama tiriamoji ir praktinė doktorantūros darbo dalys, nurodomi svarbiausi aspektai, pateikiami atsakymai į darbo pradžioje išsikeltus tyrimo uždavinius. Išvados patvirtinamos tyrimo rezultatais.

I dalis. SVEIKATINIMO PRIEMONIŲ DIZAINO SKLAIDA, YPATYBĖS IR NAUDOJIMAS

Šioje dalyje aptariamos jau esamos medicininės sveikatinimo priemonės – įtvarai. Siekiama išsiaiškinti tiksliai jų medicininės funkcijas, išanalizuoti fizines ir estetines savybes. Jos susijusios su įtvarų gamyboje naudojamomis medžiagomis, todėl būtina aptarti jų savybes. Taip pat siekiama suprasti, su kokiomis problemomis gali susidurti šių įtvarų nešiotojai ir kodėl. Šis skyrius yra svarbus norint sudėlioti asmeninius metodus ir meninę strategiją kuriant aksesuarą, turintį sveikatinimo funkciją.

Siekiant suprasti, kaip galima pakeisti ir patobulinti medicininių priemonių dizainą, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kas yra sveikatinamosios priemonės.

Iš pradžių reikėtų apibrėžti ir paaiškinti sąvokas, kurios vartojamos darbe kalbant ir apibūdinant medicininius įtvarus.

Medicinoje įtaisas – bet koks daiktas, naudojamas diagnostikai ar gydymui, bet nesantis vaistas. Tai gali būti instrumentas, aparatas, įrenginys, kuris vienas ar kartu su kitais įtaisais arba medžiagomis naudojamas diagnostikai, profilaktikai, stebėjimui, gydymui, būklei palengvinti ar funkcijai atkurti. Medicinos įtaisų pavyzdžiai yra šaukštelis gerklės apžiūrai, stetoskopas, chirurginė adata, švirkštas, įtvaras, tvarstis, skalpelis ir t. t.²⁷

Medicinos priemonė yra platesnė sąvoka, ji apima tiek medicinos įtaisy, tiek organizacines priemones ir veiksmus (pvz., karantinas, chirurginė operacija, psichoanalizės seansas ir kt.), tiek medicinos medžiagas (pvz., fiziologinis tirpalas, antibiotikas, distiliuotas vanduo ir kt.).²⁸ Kaip matome, įtvarams apibūdinti galima vartoti abi sąvokas.

Doktorantūros kūrybinės dalies objektas yra dvi sveikatinamųjų aksesuarų grupės – riešo-plaštakos aksesuaras ir kaklo aksesuaras, todėl ir teoriniame darbe analizuojami šių kūno dalių įtvarai.

²⁷ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 06 07], www.zodynas.lt/terminu-zodynas.

²⁸ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 06 07], www.zodynas.lt/terminu-zodynas.

Pasirinkimą analizuoti ir kurti sveikatinamuosius aksesuarus šioms kūno dalims lėmė keli aspektai. Pirmiausia kaklo ir riešo-plaštakos įtvarų estetika artimiausia ir primena tradiciškai nusistovėjusių papuošalų tipus – antkaklę, apyranę, žiedą ar riešinę. Tai labai svarbu norint aksesuarui suteikti dar vieną funkciją – sveikatinimą.

Antra, kaip ir kuriant tradicinius papuošalus, labai svarbu, kad sveikatinamųjų papuošalų fizinės savybės atitiktų šiuos kriterijus – ergonomiškai derėtų prie žmogaus kūno, būtų aptakių formų ir nežalotų žmogaus kūno esant tiesioginiam kontaktui (svarbu medžiagos pasirinkimas).

Trečia, šių kūno dalių medicinos įtaisai nešiojant yra puikiai matomi – nedėvimi po drabužiais (pvz., kaip korsetai), todėl puikiai tinka papuošalo prototipui.

Taip pat verta paminėti, jog šių kūno dalių įtvarų gamyboje naudojamos termochrominės medžiagos, atitinkančios medicininius reikalavimus. Keleto užsienio dizainerių ir mano pačios kūrybinė patirtis rodo, kad jos gali būti naudojamos ir meniniame, kūrybos, procese. Termochrominės medžiagos fizinės savybės puikiai tinka norint sukurti skulptūriškus, prie individualaus žmogaus kūno savybių priderintus papuošalus. Tai labai svarbu siekiant suteikti sveikatinamiesiems aksesuarams individualumo ir išskirtinumo.

Taip pat svarbu, jog gamyba iš šių medžiagų nėra brangi ir tokie sveikatinamieji aksesuarai galėtų būti lengvai prieinami kasdieniam vartotojui, kad tai netaptų išskirtine prabangos preke.

Prieš pradėdama nagrinėti medicinines ir estetiškes įtvarų savybes noriu pabrėžti, jog esu menininkė ir viską vertinu pagal savo estetikos normas, suvokimo prizmę ir profesinį išsilavinimą. Todėl manau, jog kai kurie teiginiai ir išvados medicinos srities profesionalams gali būti nesuprantami, galbūt atrodyti ne visai reikalingi. Tačiau tikiu, kad tai nėra kliūtis tarpdisciplininiam bendradarbiavimui, dialogui, partnerystei, eksperimentams ir tuo labiau kūrybai ieškant naujų sprendimų. Net ir žmogaus negalia gali būti inspiracija ir įkvėpimo šaltinis menininko idėjoms išreikšti. Juk kūrėjai dažnai tampa, atrodytų, neįtikimų idėjų generatoriais. Nevaržydami savo kūrybiškumo, nebijodami suklysti ar apsijuokti, suteikdami laisvę, regis, absurdiškiausiems sumanymams suteikia impulsą naujoms idėjoms ir galimybėms.

1. MEDICINOS PRIEMONIŲ SKLAIDA. MEDICININĖS FUNKCIJOS

Šiame skyriuje trumpai apžvelgiama ortopedijos raidos istorija, išskiriami svarbiausi momentai, kaip per žmonijos istoriją keitėsi, tobulėjo nešiojami įtvarai, kuo ypatingas buvo dizainas ir naudojamos medžiagos jų gamyboje ir kokios to priežastys. Tai svarbu norint suprasti, kaip atsirado šiuolaikinis įtvaras ir kas lėmė jo dizaino ypatybes.

Nors įtvaro istorinė raida siekia net Antikos laikus, dažniausiai įvairiuose tyrimuose ir praktikoje gydytojai remiasi savo patirtimi ir iš praktikos surinkta medžiaga. Nors dažnu atveju istorinės žinios galėtų tik sustiprinti ir pagrįsti šiuolaikinius atradimus ir šiandien aktualias temas išplėsdamos pasirinktą tyrimo lauką. „Tiem, kas nežino praeities, lemta ją kartoti iš naujo.“²⁹ Dažnai medicinos dizaino naujokai ir net specialistai, sukūrę naujus ir revoliucingus išradimus, sužino, jog tai buvo naudojama jau prieš šimtmečius. Čia tenka pripažinti, jog istorijos pažinimas suteikia daugiau perspektyvų ir išminties, padeda išvengti klaidų, darytų šios srities pirmtakų.³⁰

Įtvarų raidos ir praktikos istorija yra labai gausi ir įdomi, todėl galime susidaryti išsamų vaizdą, kokie įtvarai ir kaip buvo naudojami jų atsiradimo pradžioje. Pateikdama šią informaciją remiuosi straipsniu „Įtvarų naudojimo istorija: kad suprastume dabartį, žiūrėkime į praeitį“ („A History of Splinting: To Understand the Present, View the Past“³¹), kuriame ne tik kuo išsamiau pateikiama istorinė informacija, bet ir pristatoma šiuolaikinio įtvaro teorinė ir praktinė raida.

Fizinis diskomfortas sukelia instinktyvų norą ir būtinybę imobilizuoti skaudančią kūno dalį, todėl ir medicininių įtvarų naudojimas atsirado atsižvelgiant į žmogaus kūno poreikius, ilgą laiką stebint patiriamas traumas ir vėliau su tuo susijusius neigalumus, visais būdais stengiantis to išvengti ir padėti žmogui. Analizuojant įtvaro funkcijas, galima rasti įvairiausių naudojimo variantų, kurie visapusiškai iliustruoja įtvaro galimybes. Tačiau viską apibendrinant galima išskirti septynias svarbiausias ir šiandien čia nagrinėjamai temai aktualiausias funkcijas:

²⁹ E. Ewing Fess, „A History of Splinting: To Understand the Present, View the Past“, p. 97.

³⁰ *Ibid.*, p. 97.

³¹ *Ibid.*, p. 97–132.

- 1) sumažina skausmą,
- 2) pagerina žmogaus judėjimo galimybes,
- 3) apriboja nepageidaujamą kūno dalių judėjimą,
- 4) apsaugo žmogaus kūną nuo deformacijų,
- 5) ištaiso žmogaus kūno deformacijas,
- 6) apsaugo gyjančias kūno dalis,
- 7) leidžia pažeistam audiniui regeneruotis.

Jau Antikos laikotarpiu įtvarai daugiausia buvo naudojami kaulų lūžiams gydyti. Jie buvo gaminami iš augalų lapų, nendrių, bambukų stiebų su žievės ar lino paminkštinimu. Senovės Egipte taip pat buvo naudojami tokie įtvarai, dedami žmonėms susižalojus arba mumifikuojant palaikus. Vakarų medicinos tėvu laikomas Hipokratas (460–377 m. pr. Kr.) dažnai naudojo įtvarus, kompresus ir tvarsčius kaulų lūžiams gydyti. Šie įtvarai buvo griovelio formos iš augalų stiebų, įvynioti į vilną arba liną. Taip pat Hipokratas buvo sugalvojęs įtvarus, skirtus blauzdikauliui ilginti. Jie buvo gaminami iš odinių rankogalių ir lanksčių, siaurų medinių skersinukų. Uždėjus tokį įtvarą ant trumpesnės kojos būdavo sukeliamas lūžis ir sugrąžinami kaulai į savo vietas. Viduramžiais įtvarams gaminti buvo naudojami palmių lapai ir cukranendrės. Actekai (1400 m.) naudojo įtvarus, pagamintus iš medžio ir didelių lapų, surištų odinėmis juostomis. Taip pat jie buvo sugalvoję gaminti panašias į plastikines, lanksčias ir minkštas įtvarų detales iš miltų, kiaušinio baltymo ir tam tikrų augalų mišinio. Galime susidaryti įspūdį, jog įtvarai daugiausia buvo naudojami imobilizuoti, tačiau Hipokrato ilginimo įtvaras rodo, jog buvo ir kitokių įtvarų funkcijų užuomazgų.

Viduramžiais įtvarus gamindavo kalviai, kurie darydavo ir šarvus kariams. Įtvarai buvo metaliniai, kalviai gerai išmanė anatomiją ir medžiagas, ir tai suteikė jiems puikias galimybes vystyti įtvarų gamybą. Pavyzdžiui, rankos įtvaras, skirtas rankai tiesinti, buvo gaminamas iš metalinių rankogalių (tarsi šarvų) ir atsuktuvu reguliuojamo varžtinio mechanizmo. Taip pat yra žinomas Hieronimo Fabriciaus 1592 m. aprašytas įtvaras – šarvas, skirtas viso kūno kaulo lūžiams gydyti (1 pav.). Prancūzijoje ir Anglijoje nuo 1750 m. iki 1850 m. chirurgai artimai bendradarbiaudavo su mechanikais, kurdami įvairius įtvarus skirtingoms kūno dalims.

Gipsas imobilizuojant lūžius buvo žinomas iš senovės Persijos, bet Europoje pradėtas naudoti tik XIX a. viduryje, o Amerikoje dar vėliau. Gipsas kaip įtvarų medžiaga nebuvo toks populiarus dėl kelių priežasčių – ilgas uždėjimo laikas (palyginti su mediniais ar metaliniais įtvarais) ir tinkamos medžiagos gipsui tvirtinti trūkumas.

XIX a. antroje pusėje chirurgai ir mechanikai tampa savotiškais konkurentais įtvarų gamybos srityje. Todėl atsiranda dvi nepriklausomos grupės, gaminančios medicininius įtvarus.

1888 m. mechanikas Gustavas Ernstas išleidžia knygą, kurioje išsamiai pristato sudėtingus medicininius įtvarus viršutinei kūno daliai gydyti – paralyžiuotai rankai ir delnui, pečių sritims, alkūnei tiesinti, delnui ir riešui ir pan.³² Tuo pačiu metu britų chirurgas Hughas Owenas Thomas pristato gydymo principus naudodamas įtvarines sistemas, kurios leidžia pacientus gydyti namuose, taip skatindamas kuo dažnesnį jų naudojimą ir intensyvesnę įtvarų gamybą ir tobulėjimą.³³

Esminė permaina įtvarų istorijoje įvyksta, kai 1899 m. italų chirurgas ortopedas Alessandro Codivilla viešai pabrėžia chirurgų ir ortopedų bendradarbiavimo svarbą. Nuo tada pripažinta, jog tiek chirurginės operacijos, tiek gydymas medicinos prietaisais yra būtini.

Plečiantis požiūriui į chirurginį gydymą chirurgai jau nebėra vien tik „kaulų atkūrėjai“, „tvarstininkai“ ar „patempimų gydytojai“. XIX a. pradžioje pripažinus reabilitacijos svarbą po operacijų, atsiranda atskira, specifinė chirurgijos sritis – ortopedija (gr. *ορθός* – tiesus, taisyklingas + *παιδεία* – auklėjimas). Tai – chirurgijos šaka, kuri tiria ir gydo judamojo aparato (kaulų, sanarių, raumenų, sausgyslių) deformacijas bei pakitimus ir kaip to išvengti. Deformacijos gydamos chirurginėmis operacijomis (pvz., osteosinteze, plastine operacija) ir neoperaciniais būdais (pvz., fizioterapijos procedūromis, gydomąja mankšta, ortopediniais aparatais, ortopedine avalyne). Ortopedija apima plačią mokslo sritį. Vienas pagrindinių jos uždavinių yra sujungti tiesioginį konservatyvųjį gydymą ir įvairias ortopedines technologijas. Viena jų – ortopediniai

³² F. G. Ernst, *Orthopaedic Apparatus*. London, UK: Sprague, 1883.

³³ E. Ewing Fess, „A History of Splinting: To Understand the Present, View the Past“, p. 99.

įtvarai.³⁴ Nuo ortopedijos atsiradimo ir vystymosi prasideda šiuolaikinių medicininių įtvarų istorija.

Galime išskirti svarbiausius įvykius ir istorines aplinkybes, lėmusias medicinos priemonių transformacijas ir raidą. Pirmiausia reikia išskirti pasaulinę poliomiellito³⁵ epidemiją XIX a. pabaigoje. Ji privertė chirurgus ir ortopedus keturias dekalas dirbti išvien, kuriant ir tobulinant medicinos priemones.³⁶ Dėl šios ligos padaryti išradimai ir patobulinimai medicinos prietaisų funkcijos ir dizaino srityje paskatino didžiulį šuolį į priekį.³⁷

Gipsas, arba dar kitaip „Paryžiaus gipsas“, pradėtas medicinoje naudoti XIX a., taip pat yra viena iš tų naujovių, gerokai palengvinusių tiek pacientų, tiek gydytojų gyvenimą. Ši medžiaga turi daugybę privalumų: yra pigi ir lengvai gaunama; įtvarui suformuoti reikia labai nedaug įrankių; formavimas yra labai paprastas ir greitas; įtvarą iš gipso suformuoti galima visiškai pagal individualias žmogaus kūno formas, o tai yra didelis pranašumas prieš kitas medžiagas. Žinoma, gipsas turi ir neigiamų savybių – įtvaro suspausta oda menkai kvėpuoja, daug prakaituoja, gali atsirasti žaizdų, dirglumas, imti berti. Tačiau vis tiek ši priemonė yra plačiai naudojama ir šiuolaikinėje medicinoje.

Taip pat daug esminių medicinos priemonių pokyčių yra susiję su Pirmuoju ir Antruoju pasauliniais karais. Atsiradus daugybei sužeistųjų ar vėliau neįgalių žmonių įtvarų poreikis išauga neįsivaizduojamais mastais. Šiuo laikotarpiu įtvarai buvo gaminami iš medžio, metalo, vielos, odos, išskirtiniais atvejais – iš plastiko.

Susiduriama su problema, kad dėl netobulų įtvarų ar netinkamo jų naudojimo atsiranda papildomų sužalojimų, kurie sukelia audinio nekrozę ir įvairias infekcijas. Netgi atsiranda praktika bijant infekcijų visiškai amputuoti sužeistas galūnes. Galima teigti, jog šio laikotarpio įtvarų poveikis kartais būdavo žalingesnis nei naudingesnis. Tokios

³⁴ *Ibid.*, p. 99.

³⁵ Poliomiellitas – ūmi virusinė infekcinė liga, dar vadinama vaikų infekciniu paralyžiumi. Virusas su krauju patenka į centrinę nervų sistemą, kur pirmiausia užkrečiami ir suardomi motoriniai neuronai. Tai sukelia atitinkamų galūnių raumenų susilpnėjimą ir paralyžių.

³⁶ Atsiranda specifiniai įtvarai, kurie prilaiko ir leidžia neįgaliesiems naudoti susilpnėjusias galūnes – sustiprina jų funkcionalumą, padeda kiek įmanoma pasijusti savarankiškesniems. XX a. atsiradus vakcinai šios ligos protrūkiai sustabdomi, drauge tokių įtvarų poreikis gerokai sumažėja.

³⁷ E. Ewing Fess, „A History of Splinting: To Understand the Present, View the Past“, p. 122.

problemos skatina atsirasti naujus gamybos būdus, technologijas ir naujas medžiagas, nors tenka pripažinti, kad ne visi išradimai ir patobulinimai pasiteisina.

Čia galime prisiminti ir įvade jau minėtus Charlesą ir Ray Eamesus (JAV), kurie sukuria pigiai tiražuojamą, lengvą ir mobilų kojos įtvarą iš faneros. Šis įtvaras labai padeda nukentėjusiems kareiviams ir neįgaliems žmonėms (2 pav.). Atsiradus „Paryžiaus gumai“, ji pakeičia visą Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų gydymo metodiką ir įsivyrąja įtvarų gamyboje.

Vienas išskirtinesnių įvykių įtvarų istorijoje – 1947 m. atsiradęs „universalus įtvaras“. Jis buvo naudojamas įvairiausiems rankos, riešo ar pirštų sužalojimams įtvirtinti. Svarbu paminėti, jog tokio įtvaro gamyba buvo labai paprasta ir nebrangi, todėl jį sparčiai gamino ir plačiai naudodavo. „Universalus įtvaras“ buvo gaminamas iš aliuminio lakštų jo formą iškalant presu. Šie įtvarai jau panašūs į šiuolaikines medicinos priemones. Tais laikais jie buvo itin inovatyvūs, ilgaamžiai, lengvai sterilizuojami, net pritaikomi individualiai ir svarbiausia – lengvi, o tai buvo itin vertinga savybė jų dėvėtojams, kurie ir taip patirdavo daug nepatogumų dėl medicinos priemonių netobulumo.³⁸ Visi šie išradimai, kad ir netobuli, skatino toliau ieškoti naujų medžiagų, techninių sprendimų ir tinkamesnių įtvarų formų.

Jau XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje ir penktojo dešimtmečio pradžioje įtvarai pradedami gaminti iš celiulioido³⁹, celiuliozės acetato⁴⁰ ir vinilo⁴¹. 1941 m. atsiranda nauja plastikinė medžiaga „Thermex“, kurią buvo galima kaitinti ir formuoti daug kartų. Tokie įtvarai labai primena šiuolaikinius, gaminamus iš termomedžiagų, tačiau šie negalėjo būti pritaikomi kiekvienam žmogui asmeniškai, prie jo kūno formų, nes buvo formuojami aukštoje temperatūroje, bet ne ant žmogaus kūno tiesiogiai.

³⁸ *Ibid.*, p. 106.

³⁹ Celiuliodas (lot. *cellula* – ląselė + gr. *eidos* – pavidalas) – plastikas iš plastifikuoto koloksilino; kietas, skaidrus, lengvai užsidega.

⁴⁰ Celiuliozės acetatas – celiuliozės $(C_6H_{10}O_5)_n$ acto rūgšties esteriai. Gaunami veikiant celiuliozę acto rūgšties anhidridu. Acetilceliuliozės žaliava yra medvilnė arba medienos celiuliozė. Acetilceliuliozė labai atspari šviesai, nedega, pasižymi geromis fizinėmis-cheminėmis savybėmis. Vartojama fotografijos ir kino juostų, acetatinio pluošto, plastiko, lako ir kt. gamyboje.

⁴¹ Vinilas – pvc (polivinilchlorido) plastikas.

XX a. šeštajame dešimtmetyje jau atsiranda ir pirmosios silikoninės medicininės priemonės. Silikonas⁴² buvo gaminamas kelių skirtingų storių, jį buvo galima lengvai daug kartų formuoti, todėl galėjai lengvai pataisyti, įvairiai sureguliuoti ir pritaikyti prie individualių žmogaus kūno formų. Taip pat buvo galima lengvai prijungti ir metalines sutvirtinimo detales, sluoksniuojant medžiagą, jei tai reikėjo gydymui. Labai patogu buvo tai, jog įtvarą galėjai formuoti arba ant modelio, arba tiesiai ant žmogaus kūno, kuris būdavo pridengiamas keliais trikotažo sluoksniais. Tenka paminėti, jog silikoniniai įtvarai, atsiradus termoplastinėms medžiagoms, gan greitai prarado savo populiarumą, tačiau tai buvo pirmosios plastikinės medicinos priemonės, davusios pradžią tolimesniems eksperimentams ir išradimams.⁴³

Termoplastinės medžiagos labai greitai prigijo įtvarų gamybos srityje. Šios medicinos priemonės buvo prisegamos įvairiais plastikiniais dirželiais, kurie būdavo tiesiog įliejami į medžiagą. Termoplastinę medžiagą sudarė polietileno ir poliuretano sluoksniai. Įtvarą buvo galima formuoti tiesiai ant žmogaus odos, nes karščiui atsparus poliuretaną veikė kaip apsauginis sluoksnis. Tokie įtvarai buvo labai lengvi, ilgaamžiai ir nepralaidūs drėgmei bei kūno išskyroms, tačiau jie vis tiek neprilygo gipsiniams įtvarams, kurie itin tvirtai įtverdavo visą sužalotą kūno dalį.⁴⁴ Atsiradus žematemperatūrėms termoplastinėms medžiagoms buvo žengtas dar vienas žingsnis, artėjant prie šiuolaikinių įtvarų. Šias medžiagas jau buvo galima formuoti tiesiai ant žmogaus kūno ir pritaikyti individualiai. Nepaisant visų trūkumų termoplastinės medžiagos buvo entuziastingai naudojamos įtvarų gamyboje.

Stiklo pluoštas buvo dar viena medžiaga, XX a. antroje pusėje naudota įtvarų gamyboje. Tokie įtvarai itin tikdavo ligoniams, patyrusiems nudegimus. Ši medžiaga buvo lengva, ilgaamžė, netoksiška, atspari įvairioms cheminėms medžiagoms. Tačiau ją buvo galima formuoti ne tiesiai ant žmogaus kūno, o tik ant turimos formos. Todėl įtvaro formavimas ir uždėjimas buvo gan ilgas ir sudėtingas procesas.⁴⁵

⁴² Silikonas – inertiški, sintetiniai junginiai. Paprastai atsparūs karščiui ir panašūs į gumą. Naudojama kaip tepalai, klijai, izoliacija, hermetikoje, medicinoje, reikmenų gamyboje.

⁴³ E. Ewing Fess, „A History of Splinting: To Understand the Present, View the Past“, p. 108.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 108.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 109.

Per visą XX a. buvo pasiekta daug šios srities laimėjimų. Atsirado įvairiausių medžiagų, kurios keitė viena kitą. Įdomu pastebėti, jog nors medicinos priemonių gamybai naudojamos medžiagos keitėsi itin greitai, paties įtvaro formos ir dizaino konceptas išliko itin pastovus ir nekintantis.

Po istorinės įtvarų raidos apžvalgos galime daryti išvadą, jog medicinos priemonių dizaino problematika yra aktuali nuo pirmąsios bendruomenės iki šių dienų. Kiekvienas laikotarpis atnešė savo patobulinimų, o su kiekvienu jų ir norą viską padaryti dar geriau. Tyrimas parodė, jog nors medicinos priemonių gamybai naudojamos medžiagos vis keitėsi, tačiau pats įtvaro formos konceptas išliko itin pastovus, nes jį sąlygoja žmogaus anatomija, traumų pobūdis, ergonomikos reikalavimai. Šiuo konceptu galima pasikliauti projektuojant naujus įtvaro variantus. Galima teigti, jog Iki šiol dar nesukurtas universalus įtvaro tipas, kuris atitiktų visus medicininius ir psichofizinius žmogaus sveikatinimo poreikius. Todėl siekis įdiegti šioje srityje i XXI a. būdingas savybes, privalumus ir naujoves yra svarbus šios srities raidos etapas. Susipažinus, su kokiomis kliūtimis susidūrė įtvarų gamintojai, galima sėkmingai išvengti klaidų ir sukurti inovatyvią medicinos priemonę, kuri atitiktų šiuolaikiško žmogaus poreikius ir būtų norima dėvėti.

2. ŠIUOLAIKINIS ĮTVARAS: VARTOTOJO SANTYKIS SU GYDOMOJO ĮTAISO ESTETIKA

2.1. Neįgalumo stadijos ir tipai

Tyrinėdama savo pasirinktą temą siekiu išsiaiškinti, kas yra neįgalumas, sveikatos sutrikimas ir su kokiais fiziniais ir emociniais sunkumais susiduria negalia turintys žmonės.

Prieš pradedant gilintis į žmogaus patiriamas problemas nešiojant įtvarą, reikėtų išskirti penkias ligos stadijas, kurios padės geriau suvokti ligonio potyrius. Šios stadijos, analizuojamos Elaine Ewing Press straipsnyje, iš dalies paaiškina ir ligonio reakcijas, susijusias su įtvarų dėvėjimu.⁴⁶

⁴⁶ E. Suchman, „Stages of Illness and Medical Care“.

Pirmoji stadija: simptomų pajutimas. Šioje stadijoje žmogus pajunta, jog kažkas yra ne taip. Tai išduoda žmogaus išvaizda ir patiriami simptomai, tokie kaip skausmas, karštis, kraujavimas ar pan. Pirmoji stadija turi tris aspektus:

1. Fizinis simptomų pajutimas.
2. Pažintinis momentas (simptomų interpretavimas).
3. Emocinis atsakas (pvz., baimė ar susierzinimas).

Antroji stadija: įsijautimas į sergančiojo vaidmenį. Šioje stadijoje sergantis ieško aplinkinių užuojautos. Dažnu atveju jis gydomi namuose ir visai bando išvengti susitikimo su gydytojais. Emocijos, tokios kaip baimė, susierzinimas ar depresija, yra gan retos, priklausomai nuo patiriamų simptomų, neįgalumo laipsnio ar ligos eigos. Jei ligos simptomai nepraeina arba aktyvėja, žmogus pradeda ieškoti profesionalios pagalbos.

Trečioji stadija: kontaktas su medicinos įstaiga. Paskambinę ar atvykę į šią įstaigą sergantieji prašo trijų tipų informacijos:

- 1) įvertinti ligą,
- 2) paaiškinti simptomus,
- 3) patikinti, jog viskas bus gerai, arba nupasakoti tolimesnę ligos eigą.

Šioje stadijoje gydytojas paaiškina ligoniui situaciją. Ligonis tai priima arba atmeta. Jei diagnozė priimama, ligonis laikosi gydytojo nurodymų.

Ketvirtoji stadija: ligonio priklausomybė. Šioje stadijoje ligonis tampa priklausomas nuo gydytojo. Dauguma žmonių tokią priklausomybę priima kaip savaime suprantamą dalyką ir vykdo visus gydytojo nurodymus.

Penktoji stadija: pasveikimas ir reabilitacija.

Ketvirtoji ir penktoji stadija nagrinėjant šio darbo temą yra svarbiausios. Ketvirtosios metu ligonis gauna įtvartą ir klusniai jį nešioja. Dėl fizinių skausmų ir silpnumo jam labiau rūpi ne estetiniai, o funkciniai įtaiso privalumai. Šiame darbe daugiausia kalbame apie žmogų, esantį penktojoje negalios stadijoje. Šios stadijos metu ligonis nori kuo greičiau atsikratyti priklausomybės nuo gydytojo ir grįžti prie įprasto gyvenimo. Žmonės, kurių liga nebuvo ilga ir sunki, šią stadiją išgyvena lengvai. Tačiau ligoniai, susirgę sunkiomis ilgos trukmės ligomis, ją išgyvena sunkiau ir ne taip lengvai grįžta arba visai negrįžta prie jiems įprasto gyvenimo. Žmonėms, kuriems diagnozuojamas nuolatinis neįgalumas, paskutinė stadija gali pareikalausiti specifinės terapijos ar profesionalų pagalbos

norint prisitaikyti ir susigyventi su savo liga. Sveikatinimui tenka pasitelkti ir fizinę terapinę, ir aktyvų psichologinį poveikį.

Remiantis gydytojo traumatologo ortopedo Martyno Jurėno pateikta ir jo patirtimi pagrįsta medžiaga, galima teigti, jog kiekvienos stadijos metu ligonis jaučia vis kitus potyrius ir vis kitaip išgyvena savo ligą.⁴⁷ Ne visose stadijose žmogus nori rodyti ligą, eiti į viešumą ir eksponuoti savo neįgalumą. Penktoji – pasveikimo ir reabilitacijos – yra ta stadija, kai žmogus gali norėti dėvėti sveikatinamąjį aksesuarą ir taip bandyti susigyventi su savo ligos ilgalaikėmis ar trumpalaikėmis pasekmėmis. Sveikatinamasis aksesuaras galėtų tapti savotiška terapija.

Gilinantį į sveikatinamųjų aksesuarų problematiką svarbu suprasti, kad kaip kiekvienas sveikas, neįgalus žmogus susiduria su skirtingomis problemomis ir išgyvenimais priklausomai nuo situacijos, aplinkybių ir įvairiausių niuansų. Remiantis Sauliaus Venslauskio pateikta informacija, medicinoje yra du neįgalumo tipai: trumpalaikis ir ilgalaikis. Taigi išskiriamos dvi neįgaliųjų grupės, nešiojančios sveikatinamuosius įtaisus.⁴⁸ Tai trumpalaikis neįgalumas ir ilgalaikis neįgalumas.

Trumpalaikis neįgalumas – trumpalaikis fizinių ir / ar psichinių funkcijų sutrikdymas dėl nelaimingo atsitikimo. Šiame darbe analizuojami tik fizinę negalią turintys ligoniai ir jų emociniai išgyvenimai. Ilgalaikis neįgalumas – dėl asmens kūno sandaros ir funkcijų sutrikimo bei nepalankių aplinkos veiksnių sąveikos atsiradęs ilgalaikis sveikatos būklės pablogėjimas, dalyvavimo visuomenės gyvenime ir veiklos galimybių sumažėjimas.⁴⁹

Pirmoji grupė – neįgalieji, laikinai nešiojantys įtvarus. Šios grupės atstovai rečiau susiduria su psichologinėmis problemomis dėl savo fizinės būklės. Laikiniai sergančiųjų medicinos prietaisų estetizavimas galėtų tenkinti daugiau ne psichologinius, o estetinius jų poreikius.

Antroji grupė – neįgalieji, įtvarus nešiojantys ilgą laiką ar visą gyvenimą. Akcentuotina, jog šie asmenys tarsi įstrigę savo ligos laike. Juos galėtume apibūdinti kaip žmones, ilgą laiką išgyvenančius penktąją – reabilitacinę – ligos stadiją. Šios grupės atstovai

⁴⁷ Iš interviu su gydytoju traumatologu ortopedu Martynu Jurėnu. Asmeninis autorės archyvas, 2017.

⁴⁸ Iš interviu su gydytoju psichiatru Sauliumi Venslausku. Asmeninis autorės archyvas, 2017.

⁴⁹ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 04 28],

www.ndnt.lt/dokumentai/neigalumo%20ir%20darbingumo%20nustatymas.doc.

dažnai susiduria su psichologinėmis problemomis ir medicinos prietaisų estetizavimas galėtų būti viena iš priemonių jas spręsti. Atitinkama, adekvati sveikatinamųjų aksesuarų estetika (konservatyvi, nuosaiki, įžūli ar radikali ir taip toliau) gali skirtingai veikti neįgaliojo asmenybę.

2.2. Įtvaro estetinio poveikio galimybės ir potyrių dizainas

Neįgalumas yra sudėtinga, dinamiška, daugiamatė ir daug ginčų kelianti šiuolaikinės visuomenės problema. Negalia – tai gebos, susijusios su asmens ar grupės standartu, sutrikimas. Ją gali sukelti fiziniai, pojūčių, intelektualiniai, psichiniai (dar žinomi kaip psichiatriniai ar psichologiniai) sutrikimai ar įvairios lėtinės ligos. Negalia gali būti įgimta ir įgyta (išsivysčiusi po gimimo).

Per paskutinę dekadą pasaulinis neįgaliųjų judėjimas, padedamas daugybės mokslininkų (tiek socialinės, tiek medicinos srities), išskyrė, įvardijo ir įvertino fizinės ir psichologinės negalios vaidmenį visuomenėje. Pripažintas ne tik „medicininis neįgalumo modelis“, bet ir „socialinis neįgalumo modelis“, kai individas yra neįgalus ir socialinėje visuomenėje, o ne tik neįgalus savo kūne.⁵⁰

Šie du neįgalumo modeliai priklauso skirtingoms ideologijoms, tačiau nė viena iš jų nėra visiškai vienareikšmė. Juk neįgalumo negalima vertinti vien tik mediciniškai arba vien tik socialiniu aspektu – negalią turintis žmogus dažnai patiria įvairias (ir socialines, ir emocines) problemas, kurios kyla dėl jo medicininės būklės. Neįgalumą galima įvardyti kaip dinamišką sąveiką tarp žmogaus fizinės būklės ir kontekstualių veiksnių, tiek asmeninių, tiek kylančių iš aplinkos. Tai du tarpusavyje labai susiję neįgalumo aspektai. Pasaulio sveikatos organizacijos paskelbtoje „Pasaulinėje ataskaitoje apie neįgalumą“ („World report on disability“) įvardijamas „biopsichologinis-socialinis modelis“, pagrįstas medicininio ir socialinio neįgalumo modelių kompromisu.⁵¹ Šiuos du aspektus labai svarbu pabrėžti ir vertinti drauge norint suprasti, analizuoti ir spręsti neįgalumo problematiką.

Tokiu neįgalumo tyrimo modeliu remiamasi ir šiame darbe, nes neįgalumas nagrinėjamas labiau ne per medicininę, o per socialinę prizmę. Gilinamasi į žmogaus psichologinius potyrius ir problemas turint negalią ir bandoma rasti sprendimo būdus.

⁵⁰ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 04 28], http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf.

⁵¹ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 04 28], http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf.

Taip pat reikėtų išskirti labai svarbų Pasaulio sveikatos organizacijos dokumentą „Pasaulinis neįgalumo veiksmų planas 2014–2021“⁵², kuriame labai tiksliai ir aiškiai suminėtos problemos, su kuriomis susiduria negalią turintys žmonės, ir pateikiami galimi sprendimai. Šiuo dokumentu remiamasi norint pagrįsti darbe iškeltą problemą, jog medicinos prietaisų estetiškos savybės yra taip pat labai svarbios sveikatinant žmogų.

Minėtame dokumente iškelta 31 probleminė sritis, susijusi su neįgalumu. Svarbu pabrėžti, jog darbe nagrinėjamos tik tos, kurios yra tiesiogiai susijusios su tiriamojo darbo problematika.

Šiuo dokumentu siekiama užkirsti kelią tokioms problemoms kaip socialinė atskirtis, diskriminacija, savivertės trūkumas ir daug kitų. Viena iš sprendimo galimybių – tinkamas ir universalus dizainas, toks dizainas, pagal kurį suprojektuota aplinka, produktai ar paslaugos yra lengvai pasiekiami, suprantami ir gali būti naudojami visų žmonių, nepaisant jų amžiaus, fizinių duomenų ir galimybių.⁵³ Dizainas plačiąja prasme – tiek neįgalų žmogų supančios aplinkos, tiek jo naudojamų daiktų, tiek medicinos prietaisų. Gaminiais ar aplinkos forma (skirtais ir sveikam žmogui, ir neįgaliajam) siekiama neišskirti neįgaliojo dėl jo ligos ir fizinių savybių iš kitų žmonių ir suteikti jam lygias teises ir galimybes.⁵⁴

Galima teigti, jog aksesuaras – įtvaras kaip tik ir atspindi šią universalaus dizaino idėją. Kūrėjai siekia, kad dėvėdamas sveikatinamąjį aksesuarą žmogus pats suvoktų ir viešai pateiktų savo neįgalumą ne kaip problemą ar ydą, o kaip individualų ir išskirtinį asmenybės bruožą, pozityvią asmens išskirtinumo žymę. Aksesuaras – įtvaras yra galimybė sujungti šiuolaikinės juvelyrikos ir šiuolaikinio medicinos prietaiso privalumus ir funkcijas.

Šiandien pasaulyje gaminami ir daugiausia medicinoje naudojami unifikuoti medicininiai įtvarai, t. y. jie tinka bet kuriam nešiotojui, nepriklausomai nuo jo amžiaus, lyties, asmeninių ypatumų ir pan. Tiesa, jie gali būti iš dalies pritaikyti prie individualių traumos ar negalios ypatumų, taip pat prie individualių žmogaus kūno formų. Kitaip tariant, kuriamas toks gaminio dizainas, kuris optimaliai atitiktų savo medicininę paskirtį,

⁵² [interaktyvus], [žiūrėta 2017 06 24], <http://www.who.int/disabilities/actionplan/en/>.

⁵³ Universalus dizainas – gaminių ir aplinkos forma, kai jais be specialaus pritaikymo gali naudotis vaikai, suaugusieji, vyrai, moterys, senyvo amžiaus asmenys, neįgalieji, įvairių tautybių ir kitų grupių žmonės (Lietuvos Respublikos statybos įstatymo 2 str.).

⁵⁴ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 06 24], <http://www.who.int/disabilities/actionplan/en/>.

būtų visais atžvilgiais patogus ir pritaikomas bet kurio nešiotojų kūnui. Taigi medicininių įtvarų dizainas universalus.

Svarbu paminėti, jog kuriant medicinos prietaisus svarbu atsižvelgti į abi vartotojų grupes – medicinos specialistus, kurie naudosis įranga atlikdami procedūras, bei pacientus, kuriems procedūros yra atliekamos ir kurie turės dėvėti medicinos produktus. Galima teigti, jog įtvarai tikrai gerai pritaikyti specialistų poreikiams – juos galima reikalui esant operatyviai nuimti ir uždėti ir šie veiksmai nereikalauja specialaus pasirengimo. Pacientų atžvilgiu galvojama apie ligą ir tenkinami fiziniai ligonio poreikiai, bet nemąstoma apie konkretų pacientą, kuris tą įtvarą nešios. Nesiekama įtvaro personalizuoti, pritaikyti prie asmens gyvenimo būdo, įpročių ir estetinio suvokimo. Gaminant nebandoma atsižvelgti į paciento psichologinę ar socialinę būseną nešiojant įtvarą, o jį dėvi konkretus žmogus savo kasdienėje aplinkoje. Šiandien medicinos pramonės gaminamas ir paciento nešiojamas įtaisas yra tik jo ligos indikatorius ir nepersonalizuota sveikatinimo priemonė. Žinoma, toks įtvaras yra greitai ir lengvai pagaminamas, tačiau ar toks jis gali tapti sergančio ar neįgaliojo žmogaus tapatybę atspindinčiu objektu? Ir ar jis ne teiktų informaciją apie žmogaus negalią, o kalbėtų apie jo išskirtinumą mūsų visuomenėje? Manau, tai yra viena svarbiausių šiuolaikinių medicinos įtvarų dizaino problemų.

Ortopedijos klinikos įtvarų aprašyme randame štai tokių privalumų sąrašą:

1. Nereikalauja papildomų patalpų technologinėms operacijoms atlikti.
2. Nereikalauja projektavimo, supjovimo ir kitų technologinių operacijų, dėl to ne tik sutrumpinamas gamybos laikas, bet ir šalinamos klaidos, kurios galimos šiuose procesuose.
3. Nereikia brangios įrangos ir įrankių. Reikalinga įranga ir įrankių komplektas – tai tik vandens pašildymo vonelė.
4. Nereikalingas tvirtinimo elementų asortimentas.
5. Kietųjų įtvarinių sistemų žematemperatūrių plastikų pagrindu gamybos laikas dėl technologinių ypatumų yra apie 5–10 min.
6. Pacientas per minimaliai trumpą laiką aprūpinamas kietosiomis įtvarinėmis sistemomis – greitis variantas.
7. Pacientui patogus įtvaro eksploatavimo procesas, ypač vaikams.
8. Šiuolaikiškas dizainas.

9. Higieniniu požiūriu švari gamybos technologija.

10. Ekologiniu požiūriu gamyba be atliekų.

11. Dar mažiau reikalauja energinių išteklių: vandens ir elektros energijos.⁵⁵

Matome, jog daugiausia pabrėžiamos fizinės ir medicininės įtvarų savybės, o apie estetiką užsimenama tik 8 punkte ir labai abstrakčiai. Galima būtų sakyti, jog patogūs, higieniški įtvarai puikiai atlieka savo funkciją – sveikatina žmogų, atitinka darnaus vartojimo principus, bet ar tikrai toks dizainas patenkina neįgaliojo žmogaus poreikius ir lūkesčius ir ar tai yra visi kriterijai, kurie atitinka šiuolaikišką dizainą?

Vis dėlto kodėl neįgalieji iki šiol jaučia psichologinį diskomfortą ir kiek galėdami vengia dėvėti ar stengiasi slėpti sveikatinančius įtvarus? Nors jų dizainas ištobulėjęs, pakankamai patogus ir teikia neabejotiną medicininę naudą? Galime teigti, jog tradicinis įtvaras vizualiai išskiria neįgalų iš sveikųjų bendruomenės kaip silpnesnę, užuojautos vertą būtybę. Dėl sąmonės asociacijų fiziškai silpnesnis asmuo tariai tampa ir socialiai menkesnis, visokeriopa pažeidžiamas. Žmogaus su įtvaru savivertės lygis smunka. Taigi fiziškai sustiprindamas žmogų, psichologiškai įtvaras žmogų susilpnina ir galima būtų kelti hipotezę, jog stabdo jo sveikimo procesą. Apie tai kalbama ir jau minėtame dokumente „Pasaulinis neįgalumo veiksmų planas 2014–2021“⁵⁶.

Sprendžiant neigiamo medicininio įtaisų psichologinio poveikio žmogui problemą, siūlyčiau ieškoti būdų ir priemonių, kaip negatyvų poveikį transformuoti į pozityvų. Galima kelti hipotezę, kad pirmiausia būtina pakeisti paties neįgaliojo santykį su savo negalia per jos vizualų ženklą – įtvarą. Įtvaras galėtų tapti mediatoriumi – tarpininku tarp žmogaus ir jį stebinčios / priimančios visuomenės. Įtvaras galėtų būti suvokiamas kaip išskirtinis, originalus asmens ženklas. Taip ir negalia iš „trūkumo“ pozicijos persikeltų į išskirtinio ir nepakartojamo asmens būvio poziciją. Pakeitus ligonio nuostatą į savo negalią, jo požiūris į medicininį „pagalbininką“ ir į save patį galėtų pasikeisti pozityviaja linkme.

Norint sukurti sveikatinamąjį aksesuarą, kuris pacientui keltų teigiamas emocijas, svarbu suvokti potyrių integravimo produktų dizaine svarbą. Šią temą yra analizavusi ir Gintarė Černiauskaitė magistro darbe „Medicininis dizainas: inovatyvių įtvarų kūrimo ir

⁵⁵ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 05 18], <http://www.ortoklinika.com/lt/produktai/itvarines-sistemas/>.

⁵⁶ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 06 14], <http://www.who.int/disabilities/actionplan/en/>.

gamybos galimybių studija“ kaip labai reikšmingą aspektą, kuriant bet koki produktą, tarp jų ir medicininius įtaisus.

Tad į kokias savybes turėtų būti atsižvelgiama ir kokie potyriai turėtų būti svarbiausi medicininių objektų dizaine? Kaip neigiamas emocijas bent iš dalies paversti teigiamomis? Kaip ir Gintarė Černiauskaitė, nagrinėdama potyrio dizainą, remiuosi Folkwango menų universiteto ir „Samsung Electronics“ mokslininkų straipsniu „Designing Moments of Meaning and Pleasure. Experience Design and Happiness“.⁵⁷ Jame išsamiai apibendrinamas potyrio dizainas, jo teikiami privalumai, galimos perspektyvos ir gamintojo socialinė atsakomybė rinkoje, kuriant šiuolaikiškus dizaino produktus. Kaip rašoma straipsnyje: „Daiktų sukeltų potyrių pasekmės yra neišvengiamos.“ Šis teiginys analizuojant pasirinktą temą yra labai svarbus, nes kaip tik medicinos dizainas turėtų būti ta sritis, kurioje žmonių potyriai ir išgyvenami jausmai yra svarbiausi. Šiuolaikinis dizainas, remiantis šio straipsnio autorių mintimis, kaip tik ir turėtų būti orientuotas į daiktų kūrimą, kad žmogus būtų laimingas juos naudodamas. Šie potyriai turėtų tenkinti vartotojo psichofiziologinius poreikius. Straipsnio autoriai išskyrė šešis svarbiausius⁵⁸:

1. Savarankiškumas – jausmas, jog ne išorinės sąlygos, o tu pats atsakai už savo veiksmus.
2. Kompetencija – jausmas, jog tavo veiksmai yra dažniau galingi ir efektyvūs nei atvirkščiai.
3. Sąryšis – jausmas, jog tu dažniau patiri intymų ryšį su tave supančiais žmonėmis, nei nepatiri.
4. Populiarumas – jausmas, jog dažniau esi kitų mėgstamas, gerbiamas ir darai įtaką aplinkiniams, nei esi asmuo, kurio nuomonė niekam nerūpi.
5. Stimuliavimas – jausmas, jog dažniau patiri daug džiaugsmo ir mėgaujiesi gyvenimu, nei kad nuobodžiauji ir jauti nepasitenkinimą.
6. Saugumas – jausmas, jog dažniau esi saugus ir kontroliuoji savo gyvenimą, nei jautiesi neužtikrintas ir gąsdinamas aplinkybių.

⁵⁷ M. Hassenzahl, K. Eckoldt, S. Diefenbach, M. Laschke, E. Len, J. Kim, „Designing moments of meaning and pleasure. Experience design and happiness“, in: *International journal of design*, 2013, Vol. 7, Nr. 3.

⁵⁸ *Ibid.*

Skirtinguose produktuose visuomet išreiškiami skirtingi vartotojo poreikiai, tačiau jų visuma, suteikdama vartotojui daug teigiamų patirčių, sukuria emocinį prisirišimą prie produkto. Todėl kiekvieno daikto ar paslaugos sukeliama jausmai yra tiek pat svarbūs, kiek ir jo funkcija. Reikia pabrėžti, jog čia pateikiamas sąrašas neapima visų žmogaus poreikių, išskirti tik svarbiausi. Kiekvienas dizaino objektas turėtų būti kuriamas maloniems ir reikšmingiems momentams patirti. Galime manyti, jog pozityvios patirtys ar patiriama gyvenimo laimė yra labiau susijusi su tam tikromis aplinkybėmis, likimu, pačiu žmogumi ar net genetiniu polinkiu. Tačiau tyrimai rodo, jog laimė taip pat priklauso ir nuo žmogaus nuostatų ir atitinkamos veiklos. Per tam tikrą sąryšį su pasauliu ir buitimi žmogus bent iš dalies gali kontroliuoti savo patirtis. Teigiamos emocijos, patiriamos per dizaino objektus, yra itin svarbūs.⁵⁹

D. Ariely ir M. I. Norton pateikia šokoladinių sausainių pavyzdį, puikiai iliustruojantį potyrių dizainą, ir kelia klausimą, ar produktai yra tik daiktai, ar priemonė išgyventi potyrius. Sausainių kūrėjai automatiškai daugiausia dėmesio skiria receptūrai, skonio išskirtinumui, šokolado kokybei, o vartotojai koncentruojasi į suvalgytų sausainių kiekį, priaugtą svorį valgant sausainius, aplinkinių nuomonę ir gamintojų socialinę atsakomybę.⁶⁰ Lygiai taip pat ir su medicinos prietaisais – dažniausiai gamintojas telkiasi į įtvaro funkciją, medžiagos kokybę ir pritaikomumą, patogumą, lengvumą ir pan. Tačiau tokie potyriai jau tapo šių medicinos prietaisų funkcionalumo pagrindu. Gamintojai nepagalvoja, jog pacientui gali rūpėti jo išvaizda dėvint įtvarą ar aplinkinių nuomonę priimant neigalų žmogų. Juk, pavyzdžiui, įtvaras dažniausiai visuomenės akyse tampa užuojautą skatinančiu simboliu ir taip sumenkina įtvarą dėvinčio žmogaus statusą.

Galime daryti išvadą, jog net jei dizaineris kuria grynai funkcinį dizaino objektą ir neskiria dėmesio jo sukeliamoms vartojimo patirtims, produkto vartotojai vis vien patirs įvairius teigiamus ar neigiamus pojūčius. Jei neapgalvota, kur gaminys bus vartojamas, didelė tikimybė, kad naudojimasis tokiu produktu vartotojui sukels neigiamas emocijas. O dizainerio užduotis kaip tik ir yra pripildyti vartotojo gyvenimą malonių ir pozityvių patirčių per kuriamus objektus. Manychiau, medicininiame dizaine tai yra itin svarbus

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*

aspektas, nes medicininio įtaiso poreikis jau ir taip yra susijęs vien su neigiamomis emocijomis ir išgyvenimais.

Reikia paminėti, kad šiandien jau ne viena dizaino kompanija gilinasi į šią problemą ir kuria medicinos objektus, kurių keliama patirtis yra ne vien tik neigiami. Šiame darbe reikia paminėti keletą jų. „Philips“ dizaineriai sukūrė magnetinio rezonanso aparatą vaikams „Kitten Scanner“⁶¹. Naudojant šį aparatą vaikai žaidimo forma supažindinami su pačia procedūra, todėl ji tampa ne tokia baisi ir nemaloni. Be abejo, tai palengvina ir gydytojams darbą.

Nacionalinio sveikatos tyrimų instituto (National Institute for Health Research)⁶² dizainerių sukurti šlapimo maišeliai vaikams, kurių forma atkartoja įvairius gyvūnus, taip pat yra pavyzdys, kaip medicinos priemonės dizainas gali bent šiek tiek sunkią situaciją paversti malonesne.⁶³

Svarbu paminėti „Bespoke Innovations“ kuriamus 3D spausdintuvu gaminamus dekoratyvius protezų skydelius, kurie nešiojamus protezus padaro išskirtinius, įdomius ir priimtinesnius jų dėvėtojams.⁶⁴

Tai tik keletas pavyzdžių, kurie rodo, kad patirties dizainas medicinos prietaisuose ir įrangoje tampa vis svarbesnis. Tačiau tenka pastebėti, jog, nors ir atsiranda pavienių pavyzdžių ir kompanijų, kurios tobulina šiuolaikinę įtvarą, vis dėlto dažniau kuriant jų dizainą apie sukeliamus patirties vartotojui nėra iki galo pagalvota. Funkcionalumas, ergonomiškumas, medžiaga, kuri leidžia odai kvėpuoti, įtvarų dizaine yra patys svarbiausi dalykai, nors šios savybės labiau būtinybė ir funkcionalumo pagrindas, o ne išskirtinis privalumas. Šios savybės įtvarų nepadaro geidžiamesnių ar nepradedą kelti teigiamų emocijų. Įtvaras ir toliau yra siejamas su baime, gailėsčiu, skausmu ir užuojauta. Todėl galima teigti, jog atsižvelgti vien į įtvaro funkcionalumą būtų neteisinga. Medicinos prietaisų dizainas turėtų būti apgalvotas itin kruopščiai ir atsakingai. Darytina išvada, kad įtvaras turi turėti ir kitų funkcijų, kurios galėtų žmogui sukelti teigiamus jausmus ir

⁶¹ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 06 13], <https://www.90yearsofdesign.philips.com/article/30>.

⁶² [interaktyvus], [žiūrėta 2018 06 14], <https://www.nihr.ac.uk/>.

⁶³ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 06 24], <https://www.news-medical.net/news/20150210/Teddy-leg-bags-set-to-make-life-more-bearable-for-young-children.aspx>.

⁶⁴ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 06 24], https://www.huffingtonpost.com/2012/05/18/bespoke-innovations-prosthetics-that-rock_n_1525455.html?guccounter=1.

emocijas. Todėl sveikatinamasis aksesuaras ir yra kaip tik vienas iš variantų šiems tikslams pasiekti. Kuriant šiuos aksesuarus būtų galima bent šiek tiek sumažinti ligonių patiriamas neigiamas emocijas ir suteikti teigiamų patirčių.

Išsamiau nagrinėjant tokio aksesuaro galimybes kyla klausimas, ar kiekvienas žmogus gali norėti išryškinti, estetizuoti ir visiems rodyti savo neįgalumą, jį drąsiai pateikti kaip savo „individualų privalumą“?

Remiantis gydytojo psichiatro Sauliaus Venslausko pateikta ir jo stebėjimais pagrįsta informacija, galima sakyti, kad pagal požiūrį į savo negalią ligonius būtų galima suskirstyti į keturias grupes.⁶⁵

Pirmoji grupė – neįgalieji, kurie slepia ir neigia savo neįgalumą. Jie atsiskiria nuo visuomenės ir taip patiria dar skaudesnius emocinius ir psichologinius išgyvenimus.

Antroji grupė – neįgalieji, kurie yra susitaikę su savo negalia ir nebijo to parodyti. Šiems žmonėms sveikatinamasis aksesuaras galėtų tapti puikia galimybe estetizuoti savo neįgalumą, taip ieškant dvasinės pusiausvyros, harmonijos ir darnos su pasauliu ir pačiu savimi. Individualumas ir išskirtinumas šiuo atveju veiktų integruojančiai į visuomenę.

Trečioji grupė – neįgalieji, kurie savo negalia siekia omnipotencijos ir hiperkompensacijos, t. y. jie tiki, jog jų įtvaras ar protezas padaro juos gerokai pranašesnius už sveikuosius. Jie jaučiasi nusipelnę ypatingo dėmesio ir paslaugumo, siekia būti dėmesio centre.

Ketvirtoji grupė – neįgalieji, kurie eksponuoja savo negalią ir laukia gailestingos visuomenės reakcijos. Taip dažniausiai elgiasi kompleksuotos, silpną savastį turinčios asmenybės. Toks santykis su savo negalia dažniausia tampa destruktivus ir deharmonizuojantis asmenybę.

Remiantis šiuo suskirstymu teigtina, jog pakankamai didelė neįgalių žmonių dalis, patenkindami skirtingus poreikius ir tikslus, siekia savo negalios vizualizavimo ir estetizavimo. Tačiau reikia pabrėžti, jog tai gali tapti ne tik psichiką ir kūną integruojančiu į vientisą asmenybę, o priešingai, dezintegruojančiu veiksmu.

Keltina hipotezė, kad kaip tik neekstremalaus dizaino estetinė įtvaro transformacija, paverčianti jį pasigėrėjimo ir pasididžiavimo vertu objektu, gali veikti kaip asmenybę

⁶⁵ Iš interviu su gydytoju psichiatru Sauliumi Venslausku. Asmeninis autorės archyvas, 2017.

vienijantis objektas, suteikiantis žmogui harmonijos ir psichologinio komforto jausmą. Tokie aksesuarai gali byloti apie neįgaliojo intelektą, etinius ir estetinius prioritetus, politines pažiūras. Jie gali provokuoti, vilioti, mesti iššūkį ir taip skatinti interaktyvų neįgaliojo ir kitų visuomenės narių santykį. Jie gali tapti asmens stilingumo, šiuolaikiškumo išraiška ir įkvėpti sekėjus. Šios mintys yra paremtos mano suformuluota idėja, jog žmogaus negalia, kaip jo išskirtinis bruožas ir pozityvi individuali savybė, gali būti vizualizuojama dėvint sveikatinamuosius aksesuarus.

2.3. Gydytojai ir neįgalieji apie estetinę įtvaro funkciją

Remiantis surinkta asmenine šaltinių medžiaga – interviu, galima daryti išvadą, jog skirtingų specialybių gydytojai nevienodai vertina sveikatinamojo aksesuaro naudą ir reikalingumą. Nuomonių išsiskyrimą lemia griežta specializacija (pvz., traumatologai gydo lūžius ir išnirimus, o psichiatrai labiau susiduria su ligonio psichine jausena ir būseną). Gydytojai specialistai ortopedai traumatologai, susiduriantys su pacientais traumos, ligos gydymo metu, vienareikšmiškai įtvaro funkcionalumą ir patogumą laiko svarbiausiu ir pirmaeiliu dalyku. Kaip teigia vaikų chirurgė Jolanta Labanauskienė, įtvaras turi būti lengvas, paprastai uždedamas ir nuimamas, patogus ir estetiškas, pagal kainą prieinamas kiekvienam pacientui.⁶⁶ Gydytojas Martynas Jurėnas išskiria šias svarbiausias įtvaro savybes – jis turėtų būti greitai pritaikomas kiekvienam pacientui, lengvai ir patogiai uždedamas bei nuimamas (esant nusiskundimams reikia skubiai ir adekvačiai reaguoti, norint išvengti papildomų komplikacijų), mechaniškai patvarus, nesunkus, pagamintas iš medžiagos, leidžiančios „kvėpuoti“ odai – pralaidus drėgmei, kad nesukeltų komplikacijų (odos pažeidimų ir pan.).⁶⁷ Įtvaro išvaizda, estetika, pritaikymas kiekvienam pacientui asmeniškai, gydytojų manymu, lieka antroje vietoje. Gydytojai specialistai laikosi šios nuomonės, nes nei jie, nei dažnu atveju pacientai tiesiog neįsivaizduoja, jog medicinoje naudojami įtvarai galėtų būti kitokie, estetiškesni ar net tapti sveikatinamaisiais aksesuariais. Ir tik pristačius gydytojams tokias galimybes, jie pripažįsta, jog tai galėtų būti aktualu ir reikalinga. Jie pritaria, kad tai galbūt pakeistų aplinkinių požiūrį į žmogaus ligą / negalią, padėtų pažvelgti ne su gailėsčiu, o su susidomėjimu. Sveikatinamasis aksesuaras

⁶⁶ Iš interviu su vaikų chirurgė Jolanta Labanauskiene. Asmeninis autorės archyvas, 2017.

⁶⁷ Iš interviu su gydytoju traumatologu ortopedu Martynu Jurėnu. Asmeninis autorės archyvas, 2018.

galėtų sulaukti net pagyrimų – „kaip tu gražiai atrodai“ ar „kaip tau tai tinka“ ir turėtų labiau džiuginti ligonius nei nuolatinė užuojauta.⁶⁸

Gydytojas psichiatras Saulius Venslauskas, dažniau susiduriantis su potraumine ar ilgalaikio gydymo žmonių jausena, nedvejodamas pripažįsta medicinos įtvarų estetizavimo naudą pacientų psichinei būsenai, nors pabrėžia, jog kiekvienas žmogus labai skirtingai priima savo ligą ir patiriamus sunkumus bei problemas.⁶⁹ Venslausko ir kitų gydytojų pasisakymai leidžia daryti išvadą, jog skirtingi žmonės labai nevienodai reaguoja į įvairias situacijas ir susiduria su skirtingomis psichologinėmis problemomis, turi labai nepanašų estetikos ir grožio suvokimą, todėl ir sveikatinamasis aksesuaras niekada nebus pritaikomas visiems pacientams. Kaip ir bet koks kuriamas papuošalas ar juvelyrikos dirbinys, sveikatinamasis aksesuaras niekada nebus universalus ar visų žmonių skonio normas atitinkantis kūrinys.

Norėdama, kad šis tyrimas būtų kiek įmanoma aktualus ir pagrįstas, taip pat atlikau ir pacientų, kuriems yra tekę nešioti vienokius ar kitokius įtvarus, apklausą ir siekiau palyginti srities specialistų ir dėvėtojų nuomonę bei patirtis.

Pavyko apklausti 15 asmenų – 10 iš Vilniaus Santaros klinikų Ortopedijos skyriaus, 5 iš Bad Salzungeno klinikų Ortopedijos skyriaus Vokietijoje, Bad Salzungeno mieste.

14 pacientų iš apklaustųjų vienokius ar kitokius įtvarus nešiojo laikinai ir 1 – nuolat. 10 respondentų psichologinio diskomforto nepajuto, bet dauguma pripažino, jog jei įtvarą tektų nešioti nuolat, didelė tikimybė, kad jis pasireikštų ir visuomenės atskirtis taptų didele problema. 5 respondentai psichologinį diskomfortą pajuto – tai buvo savivertės ir aplinkinių gailėsčio problemos. 6 pacientai buvo nepatenkinti įtvaro išvaizda, nenorėjo medicinos priemonės nešioti viešai. Taip pat 14 teigė, jog galimybės pasirinkti neįprastą, pagražintą įtvarą ar sveikatinamąjį aksesuarą neturėjo, o 12 pripažino, jog sveikatinamasis aksesuaras patiktų ir norėtų tokį nešioti.

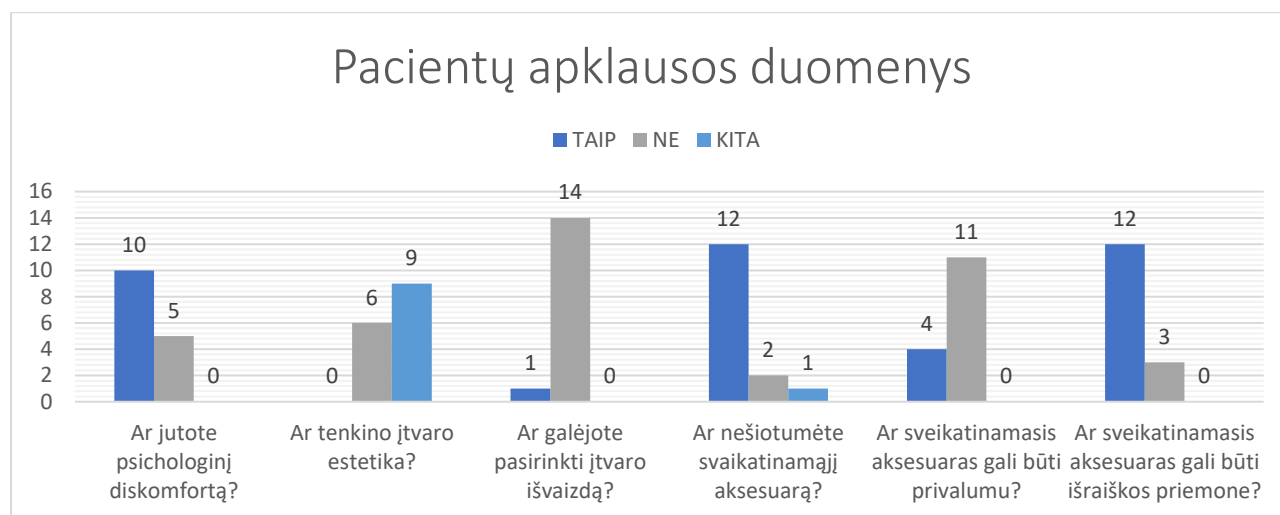
12 apklaustųjų teigė, kad sveikatinamasis aksesuaras galėtų tapti išraiškos priemone, 3 – jog ne. 4 respondentai sutiko su teiginiu, kad estetizuota medicinos priemonė galėtų tapti ir savotišku privalumu.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Iš interviu su gydytoju psichiatru Sauliumi Venslausku. Asmeninis autorės archyvas, 2017.

Nors apklaustųjų ir nėra daug, tam tikras išvadas daryti galima. Susidaro gan vienareikšmiška nuomonė, jog pacientai nėra susidūrę su sveikatinamaisiais aksesuarais ar bent jau šiek tiek estetizuotais įtvarais ir net nesvarstė tokios galimybės. O varianto, jog įtvaras – sveikatinamasis aksesuaras – galėtų papildyti neįgalaus žmogaus asmeninį įvaizdį, galėtų išreikšti dėvėtojo mintis ar atspindėti estetikos ir stiliaus suvokimą, tapti išraiškos priemone, net neįsivaizdavo. Galima būtų daryti prielaidą, jog nagrinėjama tema nėra plačiai pristatyta ir išanalizuota, todėl aktuali, įdomi ir perspektyvi.

Diagramoje pateikiami atsakymų duomenys.

II dalis. AKSESUARO METAMORFOZĖS IR PSICHOLOGINIS POVEIKIS ŽMOGUI

Juvelyrika visada glaudžiai siejosi su visuotiniu civilizacijos procesu, mokslo, technikos, technologijų atradimais. Jie tiesiogiai veikia visas socialinio ir kultūrinio gyvenimo sritis – keičia amžiais nusistovėjusias tradicijas, ekonominius santykius, papročius, vertybes, simbolių sistemas. Žmogus puošiasi nuo pat savo istorijos pradžios, todėl per amžius aksesuarai įgijo daugybę funkcijų. Kardinaliai keitėsi naudojamos medžiagos, apdirbimo technikos, kito pats požiūris į aksesuarą, jo nešiotoją ir gamintoją santykis.

Šiame skyriuje trumpai apžvelgiant istorines aksesuaro metamorfozes siekiama apibūdinti teigiamą papuošalo estetikos poveikį žmogaus psichologinei būsenai, t. y. išsiaiškinti, kokie motyvai lemdavo žmogaus norą puoštis ir nešioti įvairius aksesuarus.

Apžvelgiami tik tie istorijos etapai, kurie reikšmingi temos nagrinėjimui, bei išskiriami aspektai, leidžiantys išsamiau pristatyti pasirinktą temą ir atsakyti į išsikeltus klausimus. Ši analizė yra svarbi norint įrodyti, jog teigiamą įtaką žmogaus fizinei ir dvasinei būsenai daro ir daug kitų aspektų, ne tik medicininis. Be to, verta išsiaiškinti, kokius psichologinius pozityvius potyrius suteikdavo papuošalai praeityje. Vadinasi, tuos potyrius reikėtų puoselėti ir dabar, nes jie „amžini“, t. y. imanentiškai būdingi aksesuarams kaip daiktų tipui. Viena disertacijos problemų yra klausimas, kaip ir kodėl aksesuarai gali paveikti ir pakeisti žmogaus savivertės suvokimą. Taip pat analizuojama, kaip istoriniuose papuošaluose atsiskleidavo nešiootojo individualumas. Atlikus analizę galima daryti išvadas, ar / kaip ši patirtis taikytina sveikatinamuosiuose aksesuaruose.

1. ISTORINĖ JUVELYRIKOS RAIDA

1.1. Juvelyrikos funkcijos iki XX a.

Pirmykštėse ir ikikrikščioniškose kultūrose menas dar nebuvo atsiskyręs kaip savarankiška, griežtai apibrėžta žmogaus veiklos sritis, nes tiesiogiai buvo susijęs su pažinimu ir poreikiu išlikti. Kūrybos daugiaprasmiškumą ir jos funkcijas lėmė įvairiapusis jos ryšys su visos kultūros procesais. Meninė raiška siejosi su kitais kultūros reiškiniiais: mitologija, religija, apeigomis. Mene atsiskleidė tai epochai būdingas pasaulio modelis: ideali vaizdinių sistema, kurioje konkrečiai apibrėžiamas žmogaus santykis su viskuo, kas jį supa. Šio laikotarpio meno nuotrupas galime nagrinėti tik siedami su visa tuometinio žmogaus pasaulėjauta ir socialine organizacija. Žmogus – ne tik racionali, bet ir dvasinė būtybė, tad jo mintys negalėjo suktis vien apie maisto gavybą ir paprastas gyvenimo reikmes. Visada domino supančio pasaulio visuma, žmogus norėjo ją suprasti, perduoti vaikams. Todėl visą savo pasaulio suvokimą išreiškdamas ženklais ir tam tikra simbolika sudėjo į vizualiąją kūrybą.⁷⁰

⁷⁰ A. Butrimas, „Zoomorfinė ir antropomorfinė Rytų Baltijos regiono dailė“, in: *Istorija*, t. XLIXL. Vilnius, 1979, p. 63.

Seniausių istorinių epochų aksesuarai, randami skirtingų pasaulio vietovių archeologiniuose kasinėjimuose, turėdavo maginę apsauginę paskirtį, liudijo apie jų savininko padėtį socialinėje hierarchijoje, jo tikėjimą, gyvenimo būdą.⁷¹

Antikos pasaulyje buvo aukštinamas žmogus, jo proporcingas, sveikas kūnas ir kūniški malonumai, todėl kiekvienas juvelyrikos dirbinyje turėjo atspindėti žmogaus fizinę, dvasinę ir materialinę gerovę, pabrėžti tobulą žmogaus kūną ir harmoningai prie jo derėti – tai buvo svarbiausia papuošalo funkcija. Subtilaus darbo auskarai, segės, žiedai buvo nuolat puošiami dievybių, herojų, sparnuotų genijų atvaizdais, o abstraktūs geometriniai ir augaliniai ornamentai papildydavo ir įrėmindavo šias miniatiūrines figūrines kompozicijas. Tokių papuošalų gamyba reikalavė didžiulio meistriškumo, kurį žiūrovai mokėjo įvertinti, ir taip palaipsniui šalia apsauginės paskirties vis labiau ryškėjo savarankiška estetinė gaminio funkcija.

Antikoje gausiai paplito „naudingų“ papuošalų gamyba, atsiradusi dar Egipto civilizacijoje. Tai įvairaus akmens žiedai – antspaudai, atstojantys parašą, „gydomieji“ žiedai, taip pat sidabriniai arba nebrangių metalo lydinų medalionai su dalinio ženklais, kuriuos nešiojo romėnų kariai, ir metalinės apyrankės, sutvirtinančios kario riešą.⁷² Juvelyrika atliko valdžią, turtus ir aukštą rangą simbolizuojančio daikto funkcijas. Papuošalai gerino savininkų savijautą kaip jų luomo ir materialinės gerovės išraiška, bet šie aksesuarai dar retai kada būdavo individualizuoti.

Viduramžiai – tai tviskančios prabangos ir šurpauš skurdo laikotarpis. Tai krikščionybės klestėjimo laikas, kai buvo vertinamos kuklumas ir saikingumas, todėl individuali prabanga ir aukšta asmenys padėtis būdavo demonstruojami nešiojant su religija susijusius amatininkų dirbinius: subtiliai pagamintus kryžius ir kryželius, juvelyrinius šventųjų atvaizdus, medalioneus ir žiedus su relikvijomis. Šie papuošalai teikė dangiškos globos ir apsaugos jausmą.

Renesanso laikotarpis buvo išskirtinės prabangos laikotarpis. Šiuo laikotarpiu papuošalų funkcija nesikeičia, tai vis dar išlieka kilmingųjų materialinės ir fizinės gerovės simbolis, tačiau kitaip nei Viduramžiais daug daugiau dėmesio skiriama pasauliečiams. Estetinė papuošalo vertė,

⁷¹ A. Butrimas, „Zoomorfinė ir antropomorfinė Rytų Baltijos regiono dailė“, in: *Istorija*, t. XLIXL. Vilnius, 1979, p. 63.; Idzelytė V. *Kostiumo istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 14, 26 - 27.

⁷² J. Boardman, *Graikų menas*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 1998, p. 186, 190–191, 244.

stilingumas tapo labai svarbūs. Gausu ir „naudingų“, ypač „gydomųjų“, papuošalų (magiškai sveikatinančius žiedus netgi pardavinėja vaistinėse).

Baroko epochoje juvelyrika buvo svarbi visuomenės sukurto teatrališko gyvenimo dalis. Tai įmantrios retorikos epocha, tad papuošalai irgi „prabilo“. Jie buvo ne tik šeimos kilmingumo ir garbės ženklas, bet ir individualios, asmeniškos reprezentacijos dalis. Šiuo laikotarpiu sureikšminama ne tik dirbinio vertė, bet ir jo išskirtinumas, originalumas, išmonė.

Svarbu pabrėžti, jog iki XIX a. papuošalas ryškiai reprezentuoja asmenį trimis aspektais: socialinio rango, asmenybės intelektualio individualumo ir išlavinto skonio, taip pat erotinio patrauklumo požiūriu. Galima daryti išvadą, jog tokios juvelyrikos funkcijos gali stiprinti individualios savivertės pojūtį ir potyrį, kelti pasitikėjimo savimi ar netgi arogancijos jausmą. Žinodama šiuos aspektus ir pasiremddama impulsu iš istorijos, siekiu, kad ir kuriamos medicinos priemonės būtų trokšamos dėvėti, o žmogus, turintis sveikatos sutrikimą, nejaustų psichologinio diskomforto.

Juvelyrika, kaip ir kitos daiktinės kūrybos sritys, XIX a. patyrė nuosmukį. Vietoj šimtmečiais tradicijas puoselėjusių auksakalių cechų augančiuose Europos didmiesčiuose steigėsi nedidelės juvelyrikos dirbtuvės, kurios gamino masiniam vartotojui skirtus dirbinius. Kad šie būtų pigesni ir atitiktų naujojo vartotojo finansines išgales, auksą juose keitė sidabras, tauriuosius akmenis – dirbtiniai pakaitalai. Kadangi medžiagos specifikos išmanymas jau nebebuvo toks svarbus kaip anksčiau, vertę prarado rankų darbo technikos, iš kartos į kartą perduodami amato įgūdžiai. Vienetinius papuošalus pamažu išstūmė liejimo arba štapavimo būdu padauginėti, tačiau išraiškos požiūriu standartiški, įvairius praeities meno stilius kopijuojantys dirbiniai.⁷³

Taikomosios dailės atgimimas prasidėjo XIX a. antroje pusėje, paskatintas judėjimo „Menas ir amatai“ ideologų Williamo Moriso (Didžioji Britanija) ir Johno Ruskino (Didžioji Britanija) inicijuotos polemikos dėl visuomenės socialinius pokyčius atitinkančių naujų estetinių principų poreikio.

Didžiausia „Meno ir amatų“ judėjimo naujovė buvo ideologija, atsigręžusi į Viduramžių architektūrą, gobelenus, miniatiūromis puoštus rankraščius bei kaimišką puošybos ir baldų stilių. Tai buvo pasipriešinimas vyrausiam istorizmui, didėjančiai industrializacijai ir „deimantų tironijai“. Judėjimas sustiprino amatų poziciją bei grąžino

⁷³ R. Pileckaitė, *XX amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio*, p. 11.

pagarbą vietos medžiagoms ir tradicijoms. *Art nouveau* menininkai nebuvo nusiteikę prieš technologijas, jie tiesiog taip atsiliepė į socialines naujoves, tokias kaip kinas, atsirandančias transporto ir komunikacijos priemonės, kurios labai greitai keitė žmonių gyvenimo būdą ir poreikius.⁷⁴

Art nouveau epochoje papuošalo funkcijos ir net pats papuošalo suvokimas gerokai pasikeitė. Iš kilo juvelyrikos dirbinio kaip individualizuoto meno kūrinio vertė. Svarbus tampa ir juvelyras kaip meno kūrinio autorius. Ir šiuo bruožu *art nouveau* laikotarpis išsiskiria iš prieš tai aptartųjų. Vertinama ne tiek gaminio medžiagų kaina (siekiant norimo koloristinio ir faktūrinio efekto su auksu ir brangakmeniais pradėtos derinti ir pigesnės medžiagos, pvz., perlamutras, upiniai perlai), kiek papuošalo estetinė raiška.

Galima daryti išvadą, jog XIX a. pradeda ryškėti papuošalo kaip meno kūrinio reikšmė. Svarbios tampa meninės ir estinės išraiškos priemonės. Palengva papuošalas ima artėti prie objekto statuso, kuriuo galima išreikšti tam tikras idėjas ir užslėptas mintis.

1.3. Juvelyrikos samprata XX a.

Didžiausias permainas taikomoji dailė, tarp jų ir juvelyrika, patyrė XX a. trečiuoju ir ketvirtuoju dešimtmečiais. Prieš tradicijas nukreiptų antiistorinių, laisvo individo kūrybą iškėlusių modernizmo nuostatų paveikti ėmė ryškėti net keli nauji keliai.

Vienas, kurio ištakos glūdėjo „Meno ir amatų“ sąjūdžio ir vokiečių susivienijimo „Deutsche Werkbund“ principuose, buvo plėtojamas 1919–1933 m. veikusioje Bauhauso mokykloje. Jos estetinėje programoje daiktinės aplinkos modernizavimo idėjos grįstos socialinių ir technologinių transformacijų procesais, o inspiracijų meninei formai atsinaujinti siūlyta ieškoti abstrakčiojoje ir konstruktyvizmo dailėje.⁷⁵

Bauhauso mokykloje svarbiausias dizaino tikslas buvo suderinti dirbinio meninę ir komercinę vertę. Jiems taip pat buvo labai svarbus socialinis dirbinio kūrimo aspektas. Bauhauso atstovai siekė atsisakyti senamadiškos kultūros ir kurti laikotarpio dvasią bei industrinės visuomenės poreikius atspindintį naują veržlų, dinamišką daiktų

⁷⁴ Y. K. Markowitz, E. Z. Karlin, *Imperishable Beauty Art Nouveau Jewelry*, p. 9, 17.

⁷⁵ M. Droste, *Bauhaus*, p. 10, 11.

stilių.⁷⁶ Nors Bauhauso mokykloje ir nebuvo sukurta labai išskirtinių juvelyrikos dirbinių, jos idėjos ir filosofija darė įtaką kitoms modernizmo kryptims.

Metalo klasė Bauhauso mokykloje atsirado 1920 m. Pačioje pradžioje čia sukurti dirbiniai išlaikė *art nouveau* stilistiką ir būdingas minkštas, organiškas formas. Tačiau greitai viskas pasikeitė. Siekiama naudoti kuo daugiau naujų technikų ir medžiagų, su jomis eksperimentuoti, jas jungti tarpusavyje. Labai populiaru Bauhauso juvelyrikos dirbiniuose buvo skirtingų metalų jungtis – tai itin svarbi išraiškos priemonė. Kūryboje atsisakoma įmantrių linijų, dirbiniuose atsiranda tikslumas, santūrumas. Visa ko pagrindas yra pagrindinės geometrinės formos ir pirminės spalvos. Elementariose formose ieškoma dizaino sprendimų. Čia buvo padėtas taikomosios dailės (neišskiriant juvelyrikos) pagrindas modernios formos koncepcijai. Šiuo laikotarpiu XX a. juvelyrika tampa nebe prabangos objektu, bet menininko bei nešiotjo individualybę išreiškiančia meno forma.

Bauhauso idėjas iš dalies pavyko įgyvendinti ir tarpukariu pasireiškusio *art deco* dailininkams. *Art deco* stiliaus veržlumas ir fantazija atspindėjo „audringo trečiojo dešimtmečio“ dvasį ir suteikė galimybę gelbėtis nuo ketvirtąjo dešimtmečio depresijos. Greitis, kelionės, prabanga, laisvalaikis ir modernumas buvo tai, ko troško madą suprantanti kultūra, o *art deco* pateikė jiems daiktų ir vaizdų, atspindėjusių jų troškimus.⁷⁷

Reikia paminėti, jog kaip tik troškimų stimuliavimas ir jų realizavimo iliuzija – vienas iš potyrių, skatinančių nors trumpalaikį, bet aktyvų psichologinės savijautos gerėjimą. Tuo buvo pagrįsta ir Holivudo „sapnų fabriko“, ir kitų to laiko masinės kultūros reiškinių sklaida. Šį potyrį kai kurie papuošalų kūrėjai skatina iki šiol.

Art deco, kaip ir *art nouveau*, laikotarpiu dar labiau sumenko papuošalo kaip savininko turtus ir padėtį pabrėžiančio simbolio funkcija. Augo papuošalo kaip meninio objekto svarba. XX a. trečiuoju ir ketvirtuoju dešimtmečiais, veikiami su tradicijomis kovojusių modernizmo dailės, kubizmo ir siurrealizmo atstovų, juvelyrikos dirbiniai ėmė įgyti dailininko bei nešiotjo individualybę išreiškiančių (o modernistams tai buvo ypač svarbu) meno formų vertę. Nors papuošalo samprata išlieka ta pati, per ją menininkai pradeda reikšti savo idėjas ir mintis.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 75, 78.

⁷⁷ A. Dempsey, *Stiliai, judėjimai ir kryptys*, p. 135.

Nors pastarojo kelio sekėjų kūryba XX a. Vakarų juvelyrikos istorijoje neabejotinai paliko ryškiausią pėdsaką, po Antrojo pasaulinio karo kilusiam avangardinės juvelyrikos sąjūdžiui ne mažiau svarbios buvo meninių formų naujumą su visuomenės pažanga susiejusio Bauhauso idėjos. Šioje mokykloje dėstė daug žymių dailininkų avangardistų ir čia buvo padėtas pagrindas taikomosios dailės (neišskiriant juvelyrikos) modernios formos koncepcijai. 1919 m. Walteris Gropius (Vokietija) įsteigė metalo klasę, kurioje siekė įdiegti naują darbo kryptį – kūrybą ir menui, ir industrijai. Šios eksperimentinės klasės mokiniai turėjo kurti prototipus masinei produkcijai. Tačiau visi gaminiai turėjo būti ypatingi, išskirtiniai bei atitinkantys veržlią, dinamišką laikotarpio dvasią bei industrinės visuomenės poreikius ir, žinoma, itin kokybiški, o tai buvo visiškai priešingybė konvejerinei gamybai. Patrauklumas slėpėsi pačioje meninės formos strategijoje – jos atspirties taškais buvo įvardytos paprastumo ir grynumo estetiškos kategorijos, daikto funkcija, medžiaga, industrinės raiškos formos.⁷⁸

Avangardinės juvelyrikos atstovų papuošalai buvo smarkiai individualizuoti, jie tapo priemone tam tikroms visuomeninėms pozicijoms reikšti. Kartais juvelyrų darbai pasižymėjo provokuojančiomis deklaracijomis: per pigių medžiagų pasirinkimą buvo deklaruoti kairiųjų meno teorijų propaguojami socialinės lygybės principai, atskirų autorių kūryboje nevengta atvirų sąsajų su politinio gyvenimo aktualijomis, įvairių kultūrinių bei istorinių refleksijų. Iškelti labai svarbūs antikomerciškumo principai. Taigi tokio aksesuaro nešiotojas turi stiprų savivertės jausmą, nes drąsiai skelbia savo idėjas, tampa aplinkinių nuomonės formuotoju. Apsaugos poreikio jis neturi, jam nerūpi socialinis statusas. Jis pasitikėdamas savimi reprezentuoja (kitąsyk teatrališkai, panašiai kaip Baroko laikais) savo išskirtinumą, koncepcijas ir skonį.

Avangardinės juvelyrikos judėjimo atstovai iškėlė klausimą – ar tai, kas vadinama šiuolaikiniu papuošalu, gali būti dėvima. Jie drastiškai laužė juvelyrikos kūrimo ir nešiojimo tradicijas, diegė alternatyvią papuošalo koncepciją. Specifinės išraiškos priemonės, kuriant papuošalus, buvo derinamos su tapybos, skulptūros, grafikos elementais. Menininkai stengėsi, kad išgalėtų menininko sukurto papuošalo viršenybė prieš masinės gamybos dirbinius. Avangardinės juvelyrikos kūrėjai drąsiai kvestionavo

⁷⁸ J. Fiedler, P. Feierabend, *Bauhaus*. Oxford: H. F. Ullmann publishing, 2013, p. 427.

papuošalo kaip dekoratyvaus, skirto nešioti žmogui daikto funkciją. Jie siekė šokiruoti, provokuoti ir atvirai deklaruoti savo pažiūras, o ne kurti estetiškai patrauklius, aiškiai nešiojimo funkciją turinčius papuošalus. Šis siekis labai aktualus ir būdingas šiuolaikinei juvelyrikai.

Nagrinėjant papuošalų tradicijas galima įsitikinti ir daryti išvadas, jog visais laikais pozityvią asmens savijautą sustiprindavo jo aukštas socialinis statusas, kurį dažniausiai reprezentuodavo brangių ir madingų papuošalų nešiojimas. Kita sąlyga žmogui gerai pasijusti ir pasitikėti savimi bei savo santykiu su aplinka visada buvo saugumo poreikis (kurį pastebi ir šiuolaikinio potyrių dizaino tyrėjai, žr. p. 31). Saugumo jausmą, ypač svarbų neįgaliesiems, žmogui suteikdavo tikėjimas, kurį atskleidavo ir įprasmindavo apsauginės maginės, ritualinės arba religinės papuošalo ypatybės. Ir pagaliau žmones pozityviai nuteikdavo dėvimo aksesuaro estetiškas patrauklumas.

Šalia šių nekintamų gerą asmens savijautą skatinančių veiksnių skirtingose epochose pasireiškė ir specifinės, tik tam tikram laikotarpiui būdingos papuošalų funkcijos. Ypač stipri skirtis tarp aksesuarų tradicijos, susiklosčiusios iki XX a., ir modernizmo papuošalų. XX a. visuomenė yra demokratinė, todėl šalia brangiųjų akmenų ir metalų papuošalų, liudijančių savininko aukštą socialinį statusą (kurie gaminami ir šiandien), pradėta gaminti aksesuarus, reprezentuojančius ne materialinį ir klasinį, o dvasinį asmenybės išskirtinumą visuomenėje: subtilumą, jautrumą, aktualių tendencijų pažinimą, apskritai imant – savininko „elitinį“ mąstymą ir išlavintą skonį. Ypač po hipių judėjimo, XX a. antroje pusėje, tradicinį luominį aukšto statuso supratimą pakeitė avangardinės individualios laisvės ir kūrybingumo reprezentacijos.

Šiame skyriuje trumpai ir chronologiškai apžvelgtos aksesuaro dėvėjimo tradicijos ir funkcijos skirtingais istoriniais laikotarpiais. Aptartos papuošalo stilistinės metamorfozės ir estetikos santykis su naudojamomis medžiagomis, bei išryškintas teigiamas estetikos poveikis žmogaus psichologinei būsenai. Galima teigti, jog papuošalo funkcijos ar net jo suvokimas keitėsi, tačiau dažniausiai papuošalas vis dėlto suteikdavo galią, išskirtinumą ar viršenybės statusą jo nešiotojui. Taigi jau nuo pirmųjų bendruomenės aksesuaro dėvėjimas buvo privalumas – psichologiškai pozityvius potyrius suteikiantis aspektas. Žinoma, pokyčiai, įvykę XX a., sietini su avangardinės juvelyrikos judėjimu, yra esminiai – pakito pats požiūris į aksesuaro dėvėjimą. Aksesuaro nešiotojas

tampa savimi pasitikinčiu, kitų nuomonę formuojančiu bei drąsiai skelbiančiu savo idėjas individu. Taip jis reprezentuoja save ir savo skonį. Šios idėjos itin atliepia darbe iškeltus klausimus ir problemas.

Atlikus istorinę analizę galima daryti išvadą, kad teigiami potyriai imanentiškai būdingi aksesuarams, todėl juos reikia išsaugoti ir skatinti šiuolaikinėmis aplinkybėmis. Teigtina, kad teigiama patirtis galima bei naudingai pritaikoma ir sveikatinamuosiuose aksesuaruose. Galima daryti prielaidą, jog net ir žmogus, turintis sveikatos sutrikimą, nepraranda noro puoštis ir taip patirti pasigėrėjimo savimi, savo išvaizda jausmą.

2. ŠIUOLAIKINIS AKSESUARAS

2.1. Papuošalas – konceptualus meno kūrinys

Norint sukurti sveikatinamąjį aksesuarą, kuris atsakytų į teoriniame darbe iškeltus klausimus ir suformuluotas problemas, reikia išsamiai išsiaiškinti, kas yra šiuolaikinis, konceptualus papuošalas. Kokią informaciją jis perduoda ir kokia yra jo funkcija šiuolaikinėje visuomenėje. Šioje dalyje reikia išskirti nagrinėjamai problemai svarbius aspektus: aptarti papuošalo suasmeninimą ir sveikatinimui palankių psichologinių ypatybių sukūrimo klausimą šiuolaikiniame aksesuarų dizaine.

Pirmame skyriuje apžvelgti svarbiausi medicinos prietaisų raidos istoriniai momentai. Šiame siekiama išsiaiškinti, kaip buvo prieita iki šiuolaikinio konceptualaus papuošalo ir kokie virsmai juvelyrikos dirbinius pavertė žmogaus asmenybės ženklais, o ne vien estetiško dekoru elementais.

Šiandien aksesuaras kaip ir anksčiau atlieka ne tik puošybos funkciją, bet kartu ir teikia aplinkiniams informaciją apie asmenį ir savo siunčiamais ženklais atspindi šiuolaikinėje kultūroje aktyviai svarstomus viešumo ir privatumo, individo ir aplinkos santykių klausimus. Pasak Anthony Giddenso, „puošimas yra priemonė simboliniam individo pasirodymui sociume, išorinės formos suteikimas asmens tapatumo naratyvams, o intymumo siekis moderniojoje visuomenėje, kurį tam tikra prasme išreiškia ir papuošalų nešiojimas, yra nulemtas individo mėginimo išsaugoti prasmingą gyvenimą pažįstamoje

aplinkoje, nes dėl beasmenių organizacijų plėtros moderniam pasaulyje ši jam darosi vis svetimesnė“⁷⁹.

Tradicinį juvelyrikos vertinimą sugriovę pokyčiai įvyko apie XX a. septintąjį dešimtmetį, kai naujosios, šiuolaikinės juvelyrikos šaukliai, britų ir olandų dailininkai, vadovaudamiesi kairiųjų judėjimų propaguojamomis demokratijos idėjomis, paskelbė sieksiantys, kad „naujasis“ papuošalas taptų prieinamas ne tik išskirtinei, turtingiausio ir įtakingiausio visuomenės sluoksnio, vartotojų grupei, bet kiekvienam individui, nepriklausomai nuo jo socialinės padėties. O tai, jų įsitikinimu, taptų įmanoma tik šioje srityje šimtmečiais naudotą auksą, sidabrą ir brangakmenius pakeitus naujomis, pigiomis, medžiagomis, kartu papuošalams suteikiant ir naujas menines formas.⁸⁰ Lemiamą įtaką tam turėjo pokario meniniai judėjimai vaizduojamojoje dailėje. „Naujųjų“ papuošalų koncepcija buvo pateikta kaip alternatyva komercinės juvelyrikos dirbiniams. Pastariesiems, gaminamiems serijiniu būdu ir tradiciškai tapatinamiems su brangenybės sąvoka, naudojamos prabangios medžiagos, dažniausiai stereotipinis dizainas, multiplikuojami įkyriomis klišėmis virtę gėlių, augalų, vabzdžių, drugelių ir panašūs motyvai. Kadangi komercinė juvelyrika orientuojama į vidutinio vartotojo estetinį skonį, jai būdingos iš esmės konservatyvios nuostatos. Modernistinę sampratą palaikantys juvelyrai papuošalą suvokė jau ne kaip kokias nors progai paminėti skirtą prabangų daiktą ar tam tikro socialinio statuso simbolį, o kaip asmens individualybei išreikšti skirtą ženklą.⁸¹ Šie pokyčiai puikiai iliustruoja sveikatinamojo aksesuaro tikslą ir koncepciją – modernaus, šiuolaikinėje dinamiškoje visuomenėje gyvenančio individo poreikius atliepiančio daikto sampratą.

Svarbu paminėti, jog papuošalui modernėjant atsiranda naujų priemonių jų nešiojimo idėjoms išreikšti – tai performansas, fotografija, videomenas ir pan. Nors juos pasitelkus sukurti juvelyrikos objektai neretai egzistavo tik fotografijose ar vaizdo dokumentacijose užfiksuotų konceptualių idėjų pavidalu, kvestionuojant įprastas nešiojimo normas, tai skatino šią sritį atsinaujinti, prisidėjo prie požiūrio į papuošalą liberalėjimo.⁸²

⁷⁹ A. Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 85.

⁸⁰ R. Pileckaitė, *XX amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio*, p. 12.

⁸¹ R. Pileckaitė, „Mūsų laikų juvelyrika“, in: *Krantai*, 2000, Nr. 1, p. 52–57.

⁸² R. Pileckaitė, *XX amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio*, p. 12–13.

Pastaraisiais dešimtmečiais papuošalo samprata itin stipriai keitėsi. Nuo tradicinio apibūdinimo, pagal kurį papuošalas suvokiamas kaip daiktas, sukurtas iš brangių medžiagų ir turintis dekoratyvinę paskirtį, t. y. skirtas puošti, iki papuošalo kaip konceptualios idėjos arba virtualaus objekto, susijusio su dėvėjimo ant kūno idėja, tačiau pagrįsta jau visiškai kitokiais – nebe taikomosios, o šiuolaikinės dailės kūrimo principais. Šiuolaikinės juvelyrinės kūriniais šiandien galėtume vadinti toli gražu ne vien tik dailininkų juvelyrų kuriamus objektus. Kai kurių kūrėjų darbai, nors priskiriami kitai dailės sričiai, neabejotinai yra inspiruoti ir konceptualiosios juvelyrinės ieškojimų.

Taip pat būtų galima panagrinėti ir šiuolaikinio menininko Sigito Virpilaičio kuriamus darbus. Jis savo kūryboje naudoja daug juvelyrinėje netradicinių medžiagų, jų arsenalas išties platus, tačiau jo, kitaip nei daugumos kolegų, pasirinktos medžiagos nėra skiriamos žiūrovui šokiruoti. Jos neatsiranda kūrinuose šiaip sau ir nereikalauja pateisinimo. Sigitas Virpilaitis mėgsta visas medžiagas, kad ir kokios „nekilmingos“ jos būtų. Menininkas nebijo drąsių eksperimentų. Prisimindamas *dada*, siurrealizmo ir poparto eksplotuotus *ready-made* principus, papuošalus jis kuria iš gatavų gaminių – parduotuvėje pirktų odinių laikrodžių apyrankių, plastikinių vamzdelių, guminių žarnelių, skalbinių virvės. Nei funkcija, nei amatas čia jau nebėra svarbūs. Meninė idėja gimsta žaidžiant medžiaga ir kuriant netikėtus derinius. Pritaikydamas šiuolaikiniame mene paplitusį dekonstrukcijos principą, išardydamas daiktus ir iš jų perdarydamas papuošalus, dailininkas tarsi ragina atidžiau žvelgti į šiandien mus supančių daiktų sandarą, susimąstyti apie pakitusią jų paskirtį, ieškoti naujos jų funkcijos.⁸³ Menininko kūrinių serija „Priekūniai“ (3 pav.) – tai kolekcija objektų, kurie organiškai pakartoja pirštų, ausies, nosies ar liežuvio formas, virsdami atskirų kūno dalių tęsiniais. Kurdamas šiuos objektus menininkas tarsi žaidžia su žmogaus kūno dalimis. Kūno formos tampa įkvėpimo šaltiniu. Objektai sukurti ne kūnui, o prie kūno, jie priglunda, virsdami priekūniais – antkumščiais, pirštalais, antausiais ir surdinomis. Betiksliai pirštalai, kumštalai, antausiai – tikslingi daiktai, kūno ataugos tokios įtikinamos, kad jas lengvai galima pritaikyti, pavyzdžiui, žaidimams. Tačiau ne vien tik kūnui Sigitas Virpilaitis kuria iki šiol nematytus objektus. Dvasiai taip pat. Medžiagos inspiruota idėjų samprata modeliuojama prasminiais ratais,

⁸³ D. Zovienė, *Šiuolaikiniai lietuvių dailininkai. Sigitas Virpilaitis*. Vilnius: Dailininkų sąjungos leidykla, 2008, p. 4.

akcentuojant netradicinės juvelyrikos bruožus, kai nebeaišku, ką, kaip ir dėl ko puošiame ar nešiojame.⁸⁴ Žmogaus formos inspiruoja menininką žaisti ir kurti objektus, kurie tarsi pratęstų kūną. „Priekūniai“ tampa savotiškais įtvara, tačiau jie neturi jokios utilitarios funkcijos. Galima teigti, jog toks žaidimas galėtų tapti ir sveikatinamųjų aksesuarų kūrėjų įkvėpimo šaltiniu.

Galima būtų paminėti Eglės Čėjauskaitės-Gintalės kūrybą. Šios juvelyrės darbuose susijungia dvi labai svarbios juvelyrikos funkcijos – tai puošybinė ir konceptualioji, jos vežasi viena kitą. Mažiausiuose darbeliuose galima įžiūrėti magiškas prasmes ir visą asociacijų spektrą. Juvelyrė savo kūryboje „užkoduoja“ tam tikras mintis ir idėjas, tačiau niekada nepamiršta ir dėvėjimo funkcijos. O svarbiausia – visur jaučiamas individualumas, savitas požiūris, asmeninės istorijos, perpasakojamos raiškia ir originalia forma. Norėčiau išskirti juvelyrės darbus skirtus tarsi užmaskuoti įvairias fizinės žmogaus negalias. Šie darbai, nors ir neturi tiesioginės medicininės funkcijos, kviečia susimąstyti ir prabilti apie tuos dalykus, kurie mūsų visuomenėje lieka už mados, komercijos ir tikrai puošybos ribų. Apie tuos žmones, kurie vieni lieka su savo skausmu, išgyvenimais ir problemomis.

Medicininė estetika neaplenkia ir Beatos Sietinšienės kūrybos. Darbų serija „Tvaresčiai kūnui“ kviečia diskutuoti apie žmogaus kūną, sielą ir patiriamus išgyvenimus. Šiuose menininkės darbuose susipina tradicinis ir modernusis juvelyrinio dirbinio pritaikymas. Papuošalų idėja, pagrįsta tinkamumu nešioti ant kūno, neriboja originalios idėjos ir naujų formų ieškojimo siekiu. Šiuolaikinės juvelyrikos atstovė išsivadavimo iš formų bei įvaizdžių klišių ieško alternatyviose medžiagose ir originalioje plastinėje idėjoje. Modernistinę darbų sampratą atspindi naujų medžiagų, tokių kaip sterilus bintas, derinimas su tradiciniu sidabru. Bintas įgauna dvejopą prasmę: jis išlieka medicinoje naudojama medžiaga žaizdoms tvarstyti ir kartu tampa juvelyriniu objektu, papuošalu. Taip pat visiškai kitokią, netradicinę, reikšmę B. Sietinšienės papuošaluose įgyja kūnas: jis suvokiamas ir kaip objektas, ant kurio juvelyrinis dirbinyje nešiojamas, ir kaip aktyvus papuošalo formos elementas. Čia juvelyrinis dirbinyje įgyja papuošalo apsaugos funkciją – gydančią galią, prisiliečia prie medicininės estetikos. Gintaras lyg amuletas gydo laikomas rankoje ant pritaikytos šiam ritualui sidabrinės iš narelių supintos apyrankės. Binto ir sidabro papuošalas neapsiriboja vien tradicisku panaudojimu. Jo paslanki

⁸⁴ R. Mikučionytė, „Intelektualūs žaidimai“, in: *7 meno dienos*, 2007, Nr. 1 (737).

forma kaip tvarstis gali būti panaudojama ant bet kurios žmogaus kūno dalies – reikia tik pasitelkti fantaziją.⁸⁵

Reiktų pabrėžti, jog abi kūrėjos, tiek Eglė Čėjauskaitė – Ginalė, tiek Beata Sietinšienė, nesiekia savo juvelyrikos objektams suteikti tiesioginės medicininės funkcijos, o daugiau bando nagrinėti labai jautrią ir subtilią ligos, skausmo ar net mirties temą.

2.2. Šiuolaikinis papuošalas – kūrėjo ir dėvėtojo minčių atspindys

Šiuolaikinėje juvelyrikoje prioritetą įgijo ne pačios medžiagos ar amato virtuoziškumo demonstravimas, o originali meninė idėja ir siekis išryškinti kūrėjo identitetą. Papuošalus kuriančio dailininko saviraiška tapo tokia pat svarbi kaip bet kurio šiuolaikinės dailės kūrėjo. Papuošalas nuo kitų modernistinės dailės darbų skyrėsi tuo, kad rėmėsi daikto, tinkančio nešioti ant kūno, idėja ir savo masteliu dažniausiai prilygo mažajai plastikai. Kita vertus, ir pasirinkimas nešioti modernų papuošalą reiškė naujų estetinių nuostatų, iškėlusių individo (asmens) reikšmę, įtvirtinimą. Į šiuolaikinį papuošalą pradėta žiūrėti visiškai rimtai: jis nebelaikomas tegu ir brangiai kainuojančiu, bet vis dėlto niekučiu, nebetapatinamas nei su išskirtinio socialinio statuso ženklu, nei su kostiumą papildančio aksesuaro funkcija.

Šiuolaikinis papuošalas atspindi individualų autoriaus ir papuošalo nešiototojo požiūrį į pasaulį, savitą pasaulėjautą. Taigi jis įgyja kur kas daugiau su privačiu asmens gyvenimu susijusių reikšmių, operuoja nebe įprastomis abstrakčiomis vertybinėmis kategorijomis (gražu – negražu, amžina – laikina, brangu – pigu), bet perteikia pačias įvairiausias individo vidines būsenas: nuotaikas, fantazijas, kartais nuo atviro kitų žvilgsnio slepiamas fobijas ar net kompleksus.

Kaip niekada daug vietos šiuolaikinio papuošalo turinyje užima ne tik kad suasmeninti, bet net visiškai slapti ir tik intymią reikšmę turintys elementai. Juvelyrikos dirbiny prieinamais būdais siekia reflektuoti šiuolaikinėje kultūroje aktyviai svarstomus viešumo ir privatumo, individo ir aplinkos santykių klausimus (4 pav.).⁸⁶ Modernus juvelyrinis dirbiny kuriamas jau ne anoniminiam vartotojui, o konkrečiam asmeniui.

⁸⁵ I. Koncytė, „Tvarsčiai kūnui“, in: *7 meno dienos*, 2004, Nr. 1 (603).

⁸⁶ R. Pileckaitė, „Mūsų laikų juvelyrika“, p. 52–57.

Taigi šiuolaikinio papuošalo funkcija (ir turinys) pasikeitė iš esmės. Be jokios abejonės, jis išsaugojo pirminę savo paskirtį – būti puošybiniu daiktu. Tačiau visiškai kitą reikšmę dabar jau įgijo medžiagos, tradiciniai arba nauji įvaizdžiai, juvelyrikos dirbinio santykis su kūnu. Tauriųjų metalų ir natūralių brangakmenių pakeitimas pigiomis sintetinėmis medžiagomis reiškė, kad juvelyrinis dirbiny orientuojamas į visai kitą vartotoją. Šiuolaikinis papuošalas dėl medžiagų pigumo turėjo tapti prieinamas pačių įvairiausių socialinių sluoksnių atstovams. Tačiau plastinių formų neordinariškumu ir ekstravagancija šie objektai negalėjo nešokiruoti ir būti priimtini vidutinio vartotojo estetiniam skoniui. Modernių papuošalų nešiotuju, nors jų kūrėjų deklaracijose pasisakyta prieš elitarizmą, tapo naujai susiformavęs elitas, atstovaujamas tų pačių menininkų arba žmonių, vienaip ar kitaip susijusių su šiuolaikiniu menu.

Kita vertus, jei elegantiškieji Rene Lalique (Prancūzija) arba *art deco* papuošalai buvo tiesiog aplikuojami ant atlapų, moderniosios juvelyrikos dirbinių nešiojimas tapo kur kas labiau įpareigojantis. Žmogaus kūną dailininkai dabar jau suvokė kaip sudėtinę papuošalo plastinės formos dalį. Juvelyrikos dirbinio santykis su kūnu iš pasyvaus pasidaro aktyvus. Kūnas jau nebetraktuojamas kaip abstraktus skulptūrinis pavidalas, ant kurio papuošalas kabinamas, jis tampa aktyviai plastiką koreguojančiu komponentu. Jau projektuojant papuošalą atsižvelgiama į tai, kaip jis sąveikaus su kūnu. Neatsitiktinai nepavojingas kūnui, aptakias formas ilgainiui keičia vis ekspansyvesnės ir agresyvesnės, išreiškiančios disharmonišką mūsų epochos žmogaus santykį su jį supančia aplinka. Įsigali urbanistinės kultūros ir technikos amžiaus estetiką išreiškiančios geometrizuotos, laužytos formos, įvairūs styrantys atsikišimai, aštrūs kampai, kurie, varžydami kūno judesių laisvę, primeta papuošalo nešiotojui ir savas „žaidimo taisykles“. Kai modernioji juvelyrika integravo šiuolaikinės fotografijos priemones, kūnas įgijo dar didesnę konkretumą. Anksčiau juvelyrikoje kūnas buvo pateikiamas idealizuotai, vadovaujantis reklamos suformuotais įvaizdžiais, devintajame dešimtmetyje sustiprėjo individualizavimo principas. Manekeniškos išvaizdos šiuolaikinės juvelyrikos demonstruotojus pakeitė gana įprastai atrodantys kasdieniški personažai. Papuošalą imta rodyti ne tik ant jauno, bet ir ant ne taip estetiškai nepriekaištingai atrodančio pagyvenusio, net senstančio kūno, taip siekiama kovoti su reklamos ir žiniasklaidos peršamu moteriškumu, neretai primityviai siejamo su seksualumu, arba masinėje kultūroje

klestinčio jaunimo kulto stereotipais (5 pav.). Tačiau lyties identiteto problema dėl to nebuvo sureikšmintą. Veikiau atvirkščiai. Šiuolaikinis papuošalas daugeliu atvejų vienodai gali būti nešiojamas ir moterų, ir vyrų, ir jaunų, ir vyresnio amžiaus žmonių. Vis dėlto tradiciškai svarbiausiu šiuolaikinės juvelyrikos vartotoju išliko moteris. Tai atspindi iš esmės nepakitusi papuošalų tipologija, nors kai kurie dirbiniai, kaip ir amžiaus pabaigos mada, akivaizdžiai buvo paveikti *unisex* stiliaus įsitvirtinimo.

Stereotipų kulto pasipriešinimui taip pat galima priskirti ir sveikatinamuosius aksesuarus, ir jų demonstravimo būdus. Juk šioje srityje viską rodo negalią turintys žmonės, kurie gerokai neatitinka šių dienų nusistovėjusios nuomonės, „kas gali, o kas negali“ būti eksponuojama, ar kas yra gražu, o kas yra atstumiančio ir nepriimtino.

Darbe nagrinėjama tema visapusiškai iliustruoja dar vieną šiuolaikinės juvelyrikos bruožą – tai visiškai sulaužytas įprastas papuošalo dėvėjimo tradicijas. Avangardinės juvelyrikos judėjimo pradžioje iškeltą klausimą – ar tai, kas vadinama šiuolaikiniu papuošalu, gali būti dėvima, ilgainiui pakeitė kitas – ant ko tai gali būti dėvima. Pateikiamas atsakymas buvo jau visai paprastas: ant bet ko (ant atskirų kūno dalių arba pritaikius papuošalą kaip savotišką kostiumo elementą). Taigi radikaliosios juvelyrikos šalininkai atvėrė ištis neribotas galimybes kūrėjų fantazijai. Vietoj brangių – aukso, sidabro, brangakmenių – pradėtos naudoti ir naujai estetikai atstovaujančios pigios medžiagos: plienas, aliuminis, plastmasė, medis, guma, įvairūs tekstilės papuošalai ir panašiai.

Naujų medžiagų naudojimas diktuoja ir kitokių išraiškos priemonių paieškas. Buvo atsisakyta stereotipais ir klišėmis virtusių įprastų motyvų ir ieškoma šiuolaikiškų įvaizdžių ir visiškai naujų plastinių sprendimų. Inspiracijų kūrybai semiamasi pačiose įvairiausiose srityse: vaizduojamojoje dailėje, dizaine, moderniojoje masinėje kultūroje. Šiuolaikinė juvelyrika savitai transformavo klasikinių modernistinės dailės krypčių meninę patirtį – nuo kubizmo, surrealizmo iki konceptualaus meno bei žemės meno ir *body art*. Atskirus elementus perėmė iš vizualinės reklamos, fotografijos, instaliacijos, performanso, akcijos. Naujų šiuolaikinės dailės žanrų ir principų pritaikymas juvelyriniame mene reiškia, kad modernus papuošalas jau nesiejamas su ilgaamžiškumu (jo kaip relikvijos) samprata, o tampa šiuolaikišką pasaulėžiūrą bei nūdienos žmogaus reikmes išreiškiančiu daiktu.⁸⁷

⁸⁷ R. Pileckaitė, „Mūsų laikų juvelyrika“, p. 52–57.

Dabar dėmesys sutelkiamas į atviros, jaunatviškos, liberaliai mąstančios asmenybės įvaizdžio formavimą. Suvokdami jo svarbą individui šiuolaikinėje visuomenėje, juvelyras taip reaguoja į naujus kitos savo tapatybės ieškančio vartotojo poreikius, o siūlydami alternatyvius klestintiems masinėje kultūroje sprendimus, nevengia kritiškai žvelgti į vartotojiškumo keliamus pavojus, ydingus visuomenės įpročius ir besiformuojančius naujuosius stereotipus.⁸⁸

Šiame skyriuje išanalizuotas papuošalo virsmas į šiuolaikinį, konceptualų aksesuarą. Tokia apžvalga padėjo pagrįsti, jog juvelyrikos dirbinys gali ne tik atspindėti žmogaus individualumą, išskirtinumą, požiūrį į pasaulį ir tapti asmenybės ženklu, bet ir turėti kitų utilitarių funkcijų – pavyzdžiui, sveikatinimo. Galima teigti, kad šiuolaikinis aksesuaras yra daigafunkcis dizaino objektas, taip pat įgijęs daug reikšmių, susijusių tiek su jo kūrėju, tiek su dėvėtojo privačiu gyvenimu. Taigi galima daryti išvadą, kad ir sveikatinamasis aksesuaras, kaip konceptualus papuošalas, gali atspindėti individo vidines būsenas, mintis ir net kartu teigiamai veikti jo dėvėtoją.

III dalis. MEDICINOS, TECHNOLOGIJŲ IR VIZUALIŲJŲ MENŲ SĄVEIKA ŠIUOLAIKINIUOSE AKSESUARUOSE

Medicina, naujosios technologijos ir dizainas nuolat keliavo greta. Kūrėjai tapo idėjų generatoriais. Nevaržydami savo kūrybiškumo, nebijodami suklysti ar apsijuokti, suteikdami laisvę savo, atrodytų, kartais absurdiškiausiems sumanymams, jie suteikė impulsą naujoms idėjomis ir galimybėms. Kad ir kaip būtų netikėta, šios visiškai skirtingos sritys yra suderinamos ir juvelyrikoje. Tarpdiscipliniškumas duoda aksesuarams naują prasmę, funkcijas ir atveria kūrybai naujų galimybių. Tokie papuošalai jau ne tik puošia, bet ir atspindi bei kvestionuoja šiuolaikinės visuomenės problemas ar jautrias temas, kurias kartais tiesmukai analizuoti nebeužtenka. Šiandien labai svarbiu meninės veiklos aspektu tampa meno ir mokslo sintezė. Tai unikali kūrybos sritis, kuri padeda formuoti ir keisti sociumą.

⁸⁸ R. Pileckaitė, *XX amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio*, p. 112.

Šioje dalyje pristatomos ir aptariamos įdomios naujų technologijų ir išmaniosios tekstilės galimybės, kurias galima būtų panaudoti kuriant praktinio – sveikatinamojo pobūdžio turinčius aksesuarus. Taip pat siekiama išanalizuoti šiuolaikinių aksesuarų tarpdiscipliniškumą ir per jį pasiekiamus rezultatus.

1. TECHNOLOGIJŲ VAIDMUO AKSESUARUOSE

Mokslo ir meno ryšys turi teorinę ir praktinę reikšmę – tai kryptis, kuri dar labiau suaktualina meną kasdieniame gyvenime, keičia ir atnaujina visuomenę. Galima teigti, jog aksesuaro tarpdiscipliniškumas išplečia papuošalo galimybes. Aksesuaras gali ne tik puošti, bet ir padėti žmogui, ne tik gražinti, bet ir atskleisti paslėptas žmogaus mintis. Naujosios technologijos ir išmanioji tekstilė galėtų aksesuarus dar labiau priartinti prie žmogaus, jo poreikių ir minčių.

Aksesuaras, be tekstilės, arčiausiai žmogaus fizine (ir ne tik) prasme esanti meno forma, kuri daiktu (papuošalu) reprezentuoja asmens individualybę, išreiškia moderniajai kultūrai būdingus asmens tapatybės ieškojimus⁸⁹, šiuolaikines vertybes, idėjas ir tendencijas. Mada (jei nagrinėtume ją plačiau, ne vien kostiumologijos požiūriu) buvo ir yra vienas didžiausių sociokultūrinių veiksmų žmonijos istorijoje. Mada – informacijos medija, išorinis priklausymo tam tikrai grupei atributas, ženklas, leidžiantis asmeniui identifikuotis su tam tikru socialiniu sluoksniu elgesio, aprangos ir gyvenimo būdo kopijavimo forma.⁹⁰ Todėl galime daryti išvadą, kad aksesuaro ir išmaniosios tekstilės, aksesuaro ir technologijų deriniai puikiai atspindi šiuolaikinio žmogaus mąstymą.

Pasaulyje vis populiarėjančios perdirbimo, funkcionalumo, naudingumo, prieš vartotojiškumą nukreiptos idėjos daro didelę įtaką šiuolaikiniam menui, kartu ir šiuolaikinei juvelyrikai. Estetiškumo ir puošnumo kriterijai praranda aktualumą. Atsirandančios naujosios technologijos bandomos sulieti su aksesuaru ir taip sukuriama meno kūriniai, kurie yra ne tik įdomūs, modernūs ar puošnūs, tačiau turi ir praktinę

⁸⁹ *Ibid.*, p. 8.

⁹⁰ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 09 14], https://www.facebook.com/notes/asol-kitokia-juvelyrika/mada-ir-juvelyrika/345559572121178/?_tn_=HH-R%20Mada%20ir%20juvelyrika.

funkciją, yra tiesiogiai naudingi žmogui ir jo aplinkai. Taip, pasak menotyrininkės Jurgitos Ludavičienės, „papuošalas įgauna naujų dimensijų, kurių neturėjo iki šiol“⁹¹.

Šviečiantys aksesuarai

Šviesos efektus juvelyrikoje kaip išraiškos priemonę naudoja ne vienas dizaineris. Viena jų – juvelyrė Kyeok Kim (Japonija) (6 pav.). Šios autorės kolekcija „Antra oda“ tarsi iš naujo nubrėžia ribas, kokie gali būti šiuolaikiniai papuošalai ir kokia yra jų paskirtis. Autorės kūriniai iš materialios formos pereina į nematerialią, neapčiuopiamą. Pasitelkdama technologijas, aksesuarą ji paverčia interaktyviu, jį valdo pats žmogus, tarsi žaisdamas kuria ornamentus ant savo ar ant kito žmogaus kūno. Kaip teigia Kim: „Ornamentai kūną daro patrauklų ir ekspresyvų. Šie aksesuarai tampa kaip antra žmogaus oda. Pasitelkiant šviesą viskas tarsi svyruoja tarp apčiuopiamo ir efemeriško, realaus ir netikro.“⁹² Savo kūriniais autorė subtiliai ir švelniai pristato amžinas trapias, nepastovaus gyvenimo ir grožio temas.

Dar viena autorė, kurios šviečiantys papuošalai jau yra tapę klasika, – tai Anoush Waddington (Didžioji Britanija) (7 pav.). Jos aksesuarai – tai tarsi šviečiančios medūzos, apsimijusios žmogaus kaklą ar rankas. Nors šios dizainerės aksesuarai neperžengia daugiafunkciškumo ar konceptualumo ribos, jie rodo, kaip šviesos efektai gali praplėsti tradicinio papuošalo ribas. Manau, šviesa – tai vienas iš svarbiausių autorės darbų sudedamųjų dalių, suteikiančių papuošalui dar daugiau dekoratyvumo, ekstravagancijos ir ypatingų efektų.⁹³

Juvelyras Marcas Mannas (Didžioji Britanija) taip pat savo kūryboje naudoja naujas technologijas – šviesos diodus ir elektroniką. Taip autorius suteikia aksesuarams naujas funkcijas ir sustiprina užkodotas idėjas (8 pav.). Šviečiantys objektai tamsoje tarsi kviečia prieiti, masina aplinkinius, suteikia jį dėvinčiam žmogui paslapties ir mistiškumo. Savo kūriniais autorius siekia sustiprinti dėvėtojo atraktyvumą ir galimybę pritraukti kitų žmonių dėmesį.⁹⁴

⁹¹ J. Ludavičienė, „Sunerti sidabru“, in: *Literatūra ir menas*, 2003, Nr. 2942.

⁹² [interaktyvus], [žiūrėta 2016 10 15], <http://www.kyeokkim.com/>.

⁹³ [interaktyvus], [žiūrėta 2016 10 13], <http://www.anoushwaddington.co.uk/>.

⁹⁴ [interaktyvus], [žiūrėta 2016 09 24], <http://www.electricfoxy.com/electricfoxy/2009/02/illuminating-glass-jewelry>.

Išmanioji juvelyrika

Išmanioji juvelyrika – tai juvelyrika, kurią kuriant naudojamos išmaniosios technologijos, įdiegiama elektronika. Ji labai išplečia papuošalo galimybes, jis tampa inovatyvus, šiuolaikiškas ir daugiafunkcis. Tačiau būtina pabrėžti, kad kūrėjai, kurdami tokių aksesuarų dizainą, neretai susiduria su estetikos problema. Papuošalai tampa per daug panašūs į mažus kompiuterius, netenka savo puošybinės funkcijos.

„Ringly“ bendrovė yra viena iš lyderiaujančių kompanijų išmaniosios juvelyrikos srityje. Viena priežasčių – jų kuriami išmanieji papuošalai visiškai nesiskiria nuo tradicinės juvelyrikos, neprimena elektros įtaiso. O tai tampa gana dideliu iššūkiu kitiems kūrėjams. Išmanieji žiedai ir apyrankės „Ringly“ (9 pav.) yra susietos su išmaniaisiais telefonais. Vibruodamos ir keisdamos spalvą jos praneša apie gaunamą informaciją.⁹⁵

3D spausdintuvais kuriami aksesuarai

3D spausdintuvai tampa dar vienu kūrybos šaltiniu menininkams. Taip kuriamų aksesuarų estetika yra išskirtinė, labai šiuolaikiška, minimalistinė, atspindinti šiuolaikinio žmogaus gyvenimo būdą ir pasiekimus.

Aksesuarų kolekcija „Cell Cycle“ yra vienos iš pirmųjų 3D spausdintuvu sukurtų papuošalų linijų. Šie aksesuarai sukurti unikalia kompiuterių programa – tai tarsi mažoji plastika, kuriama kompiuterio ekrane, įkvėpta 3D formų, ląstelinių jungčių ir ląstelės skilimo proceso idėjos (10 pav.). Šia technika kurtų aksesuarų pranašumas tas, jog jau prie sukurtos formos bet kada galima pridėti pataisymus ar toliau vystyti idėją, nebūtina turėti pagaminto papuošalo. Visa kūryba vyksta virtualioje erdvėje.⁹⁶

Dar vienas pavyzdys – italų dizaineris Giulio Iacchetti (Italija), įkvėptas kasdienio gyvenimo objektų, sukūrė savo pirmąją juvelyrinių dirbinių liniją 3D spausdintuvu papuošalus gaminančiam italų prekės ženklui „Maison 203“ (11 pav.). Stilingi daugiafunkčiai papuošalai pagaminti naudojant 3D spausdintuvą ir sukurti iš besikartojančių tuščiavidurių žiedų, sujungtų specialiomis jungtimis, leidžiančiomis kiekvienam elementui laisvai judėti, o kiekvienas kaklo papuošalas turi kabliuką, kuriuo

⁹⁵ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 06 24], <https://www.wareable.com/smart-jewellery/best-smart-rings-1340>.

⁹⁶ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 08 16], <http://design-milk.com/deconstruction-cell-cycle-by-nervous-system/>.

reguliuojamas papuošalo ilgis. Toks papuošalų funkcionalumas leidžia klientams pritaikyti papuošalus pagal savo poreikius. 3D papuošalų kolekcija sukurta iš karščiau apdoroto nailono, o ją sudaro du trumpi ir vienas ilgas kaklo papuošalas, dviejų rūšių auskarai ir žiedas. Papuošalai yra švelniai rožinės, pastelinės žydros, žalsvos, tamsiai žalios, tamsiai mėlynos ir juodos spalvų. Naudodamas naujausias technologijas juvelyras sukuria įstabius unikalius ir inovatyvius papuošalus.⁹⁷

Čia taip pat būtų galima prisiminti ir jau minėtus „Bespoke Inovation“ 3D spausdintuvu gaminamus protezų skydelius iš polimero, chromo ir odos. Tai įmonė, kurianti stilingus aksesuarus žmonėms su amputuotomis galūnėmis. Šie skydeliai yra personalizuojami kiekvienam asmeniui atskirai sukuriant skirtingus ažūrinius raštus, piešinius tatuiruotes ar naudojant skirtingas medžiagas.⁹⁸

Šiuolaikinės technologijos – šviesos efektai, šviesos diodai, įvairūs mechanizmai ar įdiegta elektronika – gali netikėtai pajvairinti ir praplėsti papuošalo funkcijas ir paversti aksesuarą išpūdingu, efektingu, conceptualiu ir naudingu meno kūrinium. Galima teigti, jog šie novatoriški sprendimai, pritaikyti juvelyrikoje, gali ją labiau priartinti prie šiuolaikiško žmogaus suvokimo, kuriam nebeužtenka vien tradicinio puošnumo. Tokie kūriniai atspindi veržlią, naujovišką, mobilią ir nuolat besikeičiančią šiuolaikinę visuomenę.

Nors šiame skyriuje pristatyti aksesuarai neturi tiesioginės paskirties sveikatininti, juose naudojamos technologinės inovacijos, kurios galėtų būti sėkmingai pasitelkiamos kuriant sveikatinamuosius aksesuarus. Čia apžvelgiami šie aksesuarai kaip galimybė plėtoti inovatyvių sveikatinamųjų aksesuarų temą.

2. IŠMANIOSIOS TEKSTILĖS INOVACIJOS IR JŲ PRITAIKYMAS SVEIKATINAMUOSIUOSE AKSESUARUOSE

Šiame skyriuje trumpai pristatoma išmanioji tekstilė ir jos ypatumai kaip galimybė ją pritaikyti sveikatinamųjų aksesuarų srityje. Galima teigti, jog tai yra labai perspektyvu,

⁹⁷ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 04 13], <http://www.maison203.com/>.

⁹⁸ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 05 24], https://www.huffingtonpost.com/2012/05/18/bespoke-innovations-prosthetics-that-rock_n_1525455.html.

nes dažnu atveju išmanioji tekstilė, naudojama medicinoje, praplečia medicinos priemonių galimybių ribas.

Tekstilė – arčiausiai mūsų kūno esanti medžiaga, lydinti nuo pat gimimo, tai lyg mūsų antroji oda. Ji suteikia šilumą, patogumą, leidžia nesuslapti ir neperkaisti. Apžvelgę šiuolaikinės, išmaniosios tekstilės lauką visame pasaulyje, matome, kad jis labai įvairialypis. Tai kartu ir labai įdomu, ir intriguoja, nes apima diapazoną fragmentiškų ateities vaizdų ir perspektyvų. Tai didelis iššūkis, nes ateities perspektyvos labiau sutelktos į mokslo ir technologijų vystymąsi, pamirštant kitus aspektus, pavyzdžiui, mūsų kultūrinio gyvenimo raidą. O juk tekstilė yra viena iš pamatinių mūsų kasdienio gyvenimo dalių ir jos raida niekada negali būti priskirta tik prie technologinių laimėjimų. Kaip ir muzika ar maistas, tekstilė yra viena iš tų meno sričių, kurias sunku lokalizuoti: jų vystymąsi lemia ir religija, ir prekyba, ir kultūriniai mainai, ir kelionės susipažįstant su skirtingomis kultūromis, ir daug kitų aspektų. Visa tai yra ta varomoji jėga, kuri verčia žmones domėtis ne tik tekstile kaip daiktu, bet daugiau kaip tekstile, kuri yra glaudžiai susijusi su mūsų gyvenimu.⁹⁹

Šiuolaikinės tekstilės gaminiams keliama itin aukšti reikalavimai – jie turi būti ne tik patogūs, gražios spalvos, bet ir tvirti, kuo mažiau glamžūs, lengvai prižiūrimi, nekenksmingi gamtai, lengvai pagaminami ir panašiai. Kuo tobulesnė tekstilė tampa, tuo aukštesni reikalavimai jai keliama. Todėl išmanioji tekstilė leidžia mums iš naujo apgalvoti tekstilės ribas ir teikimas galimybes.

Išmaniosios medžiagos žinomos jau gana seniai, šis terminas pirmą kartą pristatytas JAV dar 1980 m. Nepaisant to, išmaniosios medžiagos diegiamos tekstilėje santykinai tik dabar.

Išmanioji tekstilė sujungia informacinių technologijų, medžiagų mokslo patirtį ir menus. Tekstilės medžiagų ir technologijų mokslo ryšys su polimerų technologijos, biotechnologijos, mikroelektronikos naujovėmis leidžia kurti adaptyvias technologijas, kurios nepaprastai išplečia funkcines tekstilės galimybes.

Išmaniosios tekstilės funkcijos yra neįtikėtinos: tokie gaminiai gali padėti saugoti sveikatą, komunikuoti, transformuotis, apsaugoti, perspėti, tapti elektros

⁹⁹ C. Colchester, *Textiles Today*. London: Thames and Hudson, 2007, p. 8.

laidininkais ar tiesiog pralinksminėti. Tokia įvairiapusė, daugiafunkcė ir dinamiška tekstilė kelia naujų klausimų dizaineriams ir skatina iš naujo suprasti medžiagos galimybes, pervertinti žmogaus ir daiktinės aplinkos santykį. Savo penkiais pojūčiais žmogus reaguoja į aplinką – priima ir teikia informaciją apie mūsų kūno ir aplinkos pokyčius. Išmaniosios tekstilės gaminiai sąveikauja su visais šiais žmogaus pojūčiais. Jie gali būti pamatyti, išgirsti, pajauti, užuosti, paliesti ir net paragauti. Išmanioji tekstilė jungia visus šiuos reiškinius ir taip surenka informaciją apie mus. Kai kurie gaminiai net geba šią informaciją paversti į duomenis, kurie gali būti panaudoti daugybėje sričių. Išmanioji tekstilė priima informaciją iš mūsų kūno bei aplinkos ir atitinkamai reaguoja. Reakcija gali būti dvejopa – matoma ir nematoma.¹⁰⁰

Matoma reakcija yra jaučiama ne tik dėvėtojo, bet ir šalia esančio žmogaus. Pavyzdžiui, išmaniosios tekstilės gaminyje gali pakeisti formą ar spalvą, išsižiebt, skleisti garsą ar kvapą.

Išmanusis gaminyje gali užfiksuoti jūsų skleidžiamus kūno pokyčius, tačiau nebūtinai pasikeisti vizualiai. Šiuo atveju gaminyje transformuojasi taip, jog pradeda stimuliuoti tam tikrus dėvėtojo pojūčius. Pavyzdžiui, tekstilės gaminiai, kurie neleidžia žmogui perkaisti.

Tokios inovacijos turi du aspektus. Pirmasis – išrandamos naujos medžiagos ir sukuriama fikciniai prototipai, tokie naujoviški ir nerealūs, jog kartais net sunku įsivaizduoti, kaip tokia išmanioji tekstilė funkcionuos ateityje. Diegiant daugumą naujovių bandoma nuspėti ateities poreikius, perspektyvas ir paklausą. Tai didelis iššūkis mokslininkams ir tyrėjams.

Antrasis aspektas – išmaniosios tekstilės inovacijos atliepia ir šiandienos žmonių kasdienius poreikius bei industrijos įtaką.

Pagal tam tikras išmaniosios tekstilės funkcijas galima išskirti šias rūšis:

Fizines savybes sustiprinanti išmanioji tekstilė

Ši išmanioji tekstilė sukurta taip, jog veikdama žmogaus organizmą padidintų greitį, mobilumą ir ištvermę. Tokia tekstilė reaguoja į aplinką arba stimuliuoja žmogaus reakciją į aplinkos poveikį. Didžioji dalis šios tekstilės yra pasyvi – tai reiškia, jog atsiradus

¹⁰⁰ R. Pailles-Friedman, *Smart Textiles For Designers*. London: Laurence King Publishing, 2016, p. 28.

tam tikram aplinkos poveikiui ji pati nesikeičia, o tik stimuliuoja žmogaus organizmą. Tokie drabužiai sustiprina kūno fizines savybes ir taip leidžia pasiekti geresnius rezultatus. Labiausiai paplitęs ir visiems gerai žinomas tokios išmaniosios tekstilės pavyzdys – tai itin elastingi audiniai, kurie ištempti visiškai sugrįžta į pradinę būseną, temperatūrą reguliuojantys audiniai, neleidžiantys perkaisti ar peršalti žmogaus organizmui, dažniausiai naudojami sportininkų aprangai ir didinantys jų mobilumą bei aerodinamines savybes. Taip pat tokia tekstilė itin populiari plaukimo ir nardymo drabužių pramonėje, nes jos savybės ne tik leidžia reguliuoti žmogaus kūno temperatūrą, bet ir apsaugo nuo tiesioginių ultravioletinių saulės spindulių.¹⁰¹

Apsauginė išmanioji tekstilė

Apsauginė išmanioji tekstilė – tai išsivysčiusi išmaniosios tekstilės rūšis, kuri reaguoja į aplinką be jokių elektronikos prietaisų. Naudojant molekulių technologiją, nanotechnologiją ir medžiagų mokslą ši tekstilė sukurta taip, jog veiktų kaip apsauginis žmogaus kūno sluoksnis, saugantis jį nuo žalos ir leidžiantis nugalėti didžiausias organizmui nepakeliamas sąlygas. Apsauginė išmanioji tekstilė padidina žmogaus fizines galimybes ištverti ekstremalius temperatūros pokyčius, fizinius smūgius ir net atvirą liepsną. Gaminiai iš šios tekstilės taip pat gali veikti mūsų gyvybines funkcijas, atgaivinti sąmonę, reguliuoti nuotaikas, panaikinti kvapus, reguliuoti kūno temperatūrą ir drėgmę. Taip pat viena iš svarbių šios išmaniosios tekstilės funkcijų – atsparumas įpjovimams, trinčiams, įvairiems įsiskverbimams. Dėl šių priežasčių audiniai, pagaminti iš taip apdirbtų pluoštų, yra naudojami apsauginių drabužių ir aksesuarų gamybai daugelyje sričių. Viena labiausiai vystomų – tai gaisrininkų, karių, nardymo ir astronautų apranga.¹⁰²

Nanotechnologija tekstilėje

Ši technologija leidžia manipuluoti ir paveikti audinius atomų ir molekulių lygmenyje. Ji dažniausiai naudojama kuriant cheminę apdailą ir įvairias dangas. Taip paveikti audiniai įgyja tam tikras savybes, kurių neturėjo prieš tai. Jie tampa itin atsparūs cheminiam ar fiziniam poveikiui, kvapams, susidėvėjimui ir pan. Pavyzdžiai galėtų būti medicinoje naudojami antibakteriniai ir antigrybeliniai audiniai, padengti gryno sidabro

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 39, 40.

¹⁰² *Ibid.*, p. 24, 47.

sluoksniu, apranga medžiotojams, sulaikanti bet kokius kvapus – taip žmogus tampa visiškai neidentifikuojamas gyvūnams, taip pat karių uniforma.¹⁰³

Išskirtinis nanotechnologijomis sukurtas pluoštas yra grafenas, pagamintas iš vieno sluoksnio grynos anglies. Ši medžiaga yra 200 kartų stipresnė už plieną, kietesnė už deimantus, neįtikėtinai lengva ir puiki elektros laidininkė. Audiniai, pagaminti iš šio pluošto, turi dar vieną gerą savybę – tai formos atmintis, jie gali susitraukti ir vėl atsipalaiduoti veikiami skirtingų veiksnių, tokių kaip karštis, šaltis, drėgmė ir pan. Jie veikia labai panašiai kaip žmogaus raumenys, gebantys susitraukti ir vėl atsipalaiduoti daugybę kartų. Tokie išmanieji audiniai vis dažniau ir dažniau naudojami tiek mados pramonėje, tiek mene.¹⁰⁴

E. tekstilė

Išmanioji tekstilė laidų elektrai, ji dar vadinama e. tekstile. Šios tekstilės atsiradimas 1990 m. viduryje sukėlė tikrą šios srities revoliuciją. Pagrindinė jos savybė – laidumas elektros srovei. Tokia tekstilė naudojama daugybėje sričių. Naudojant tokius išmaniuosius audinius galima kaupti ir perduoti informaciją, kaupti ir tiekti elektros energiją. Neįtikėtina, bet tokie audiniai yra lankstūs, minkšti, lengvi ir skalbiami. Norint įdiegti elektros laidumą į audinį metalizuoti pluoštai yra įsukami į paprastus siūlus. Drabužiai ar aksesuarai, išausti ar išmegzti iš tokių siūlų, gali kaupti informaciją tiesiai iš elektros impulsų net dėvėjimo metu. Kaip pavyzdys galėtų būti sportininkų liemenėlės, fiksuojančios informaciją apie kūno temperatūrą ir širdies ritmą, ar nėščiųjų pilvo diržas, kaupiantis informaciją tiek apie motinos, tiek apie vaisiaus fizinę būklę.

Neaustinė išmanioji tekstilė

Neaustinė tekstilė – dar viena išmaniosios tekstilės rūšis, naudojama tiek madoje, tiek kuriant techninius audinius. Dizainerių ir menininkų eksperimentai iškėlė šią išmaniosios tekstilės rūšį į tikrą aukštumą. Tokiems tekstilės gaminiams sukurti buvo ištobulintas tam tikros technologijos – lazerinis pjaustymas, 3D spausdinimas ir siūlių apdirbimas.

Daugybę amžių žmogus eksperimentavo tobulindamas tekstilę, siekdamas ją padaryti lengvesnę, minkštesnę, atsparią vandeniui, karščiui, fiziniam poveikiui ir pan.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 49.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 50.

Atrodo, išmanioji tekstilė atitinka visus šiuos reikalavimus ir net dar daugiau. Tokia tekstilė su visomis savo savybėmis ir galimybėmis yra puikus įkvėpimo ir kūrybos šaltinis, leidžiantis sukurti įspūdingiausius dalykus. Ne vienas menininkas eksperimentuoja su šiomis medžiagomis savo kūryboje, tačiau tai labiau konceptualūs bandymai, kurie dažniausiai nepasiekia žiūrovo. Daugybė kūrėjų jau dirba su 3D spausdintuvais, kurdami neįtikėtinas skulptūriškas formas ar vienetinius apdarus. Išmanioji tekstilė gali būti naudojama ne tik tekstilės gaminiuose, bet tai galėtų būti impulsas menininkams tarpdisciplininuose eksperimentuose. Aksesuaras, keičiantis spalvas ir pradedantis šviesti priklausomai nuo žmogaus besikeičiančio pulso, spaudimo, nuotaikos, tarsi atspindi žmogaus emocijas ir perduoda jas aplinkiniam pasauliui. Toks papuošalas keičiasi kartu su jo dėvėtoju, toks juvelyrikos kūrinys – tai jausmų, nuotaikų ir pojūčių sensorius. Išmaniosios tekstilės technologijų ir juvelyrikos sintezė ne tik sukuria naują meninę kokybę, bet ir atveria netikėtą lauką eksperimentams. Tai nauja ir perspektyvi sritis, kuri puikiai įsilieja ir atspindi šiuolaikinio žmogaus poreikius, pojūčius, nuotaikas ir siunčia informaciją apie jį.¹⁰⁵

Šiame skyriuje apžvelgiamos išmaniosios tekstilės galimybės ir privalumai. Disertacijoje tai pristatoma kaip galima perspektyva tiek mano, tiek kitų dizainerių kūrybai. Šią medžiagą sėkmingai galima pritaikyti ir medicinoje, ir kuriant inovatyvius sveikatinamuosius aksesuarus.

3. MEDICINOS IR MENO SĄVEIKA. PASAULYJE SUKURTI SVEIKATINAMIEJI AKSESUARAI IR JŲ AUTORIAI

Šiame skyriuje pristatomi, aptariami ir analizuojami jau egzistuojantys dizainerių sukurti sveikatinamieji aksesuarai – įtvarai ir jų dizaino ypatybės. Pristatomos autorių naudojamos individualios ir specifinės kūrybos prieigos. Galima teigti, jog tai yra labai svarbu, norint suprasti, kodėl menininkai imasi tokios išskirtinės kūrybos ir kodėl ji yra reikalinga šiuolaikinio žmogaus gyvenime.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 54.

Nuo savo istorijos pradžios žmogus tikėjo įvairių amuletų, pakabučių ar brangiųjų akmenų gydomosiomis, sveikatinamosiomis galiomis. Senovės Romoje tikėta, kad įvairūs akmenys turi magiškos galios ir gali išgydyti daugelį ligų. Žmonės nešiodavo medalionus su skirtingais akmenimis, kurie buvo vertinami kaip apsauga. Pavyzdžiui, gintaras užkirsdavo kelią skydliaukės ligoms, vaduodavo nuo gerklės skausmų. Viduramžiais ir Renesanso epochoje medikai gintaru stiprindavo dantis, gydydavo pažeistą odą, opas, migreną, astmą, nemigą ir kitas ligas. Gintaro ir kitus akmenis nešiodavo prie kūno, iš jų miltelių buvo gaminami tepalai.¹⁰⁶ Liaudies medicinos, magijos ir aksesuaro derinys žinomas nuo seno, tačiau tokie gydymo būdai labiau siejami su psichologiniu placebo efektu. Bet šiuolaikiniam žmogui vien tikėjimo galios nebeužtenka. Dabar juvelyrikoje labai svarbus papuošalo ir kūno santykis, žmogaus poreikiai, todėl medicina tampa priemone sukurti aksesuarą, kuris būtų naudingas realiai ir žmogų gydyti. Juvelyrikos kūrinys gali tarnauti ne tik kaip papuošalas, bet ir kaip medicininis įtvaras. Nemažai dizainerių ir juvelyrų gvildena šią problemą savo kūryboje ir įgyvendindami sprendimus jungia, atrodytų, iš pirmo žvilgsnio nesuderinamas sritis.

Pavyzdžiui, Lucy Rowlands (Didžioji Britanija) kūryboje žiedas tampa burnos tyrinėjimo įtaisu – tai kartu ir papuošalas, ir odontologo veidrodėlis (12 pav.). Pasak autorės, burna yra viena iš svarbiausių, jautriausių, mistifikuotų ir erotizuotų žmogaus kūno vietų. Ji tarsi kviečia tyrinėti žmogų ir jame slypinčias paslaptis.¹⁰⁷ Kūrinio dizainas labai estetizuotas, minimalistinis, manau, jis puikiai sulydo meniškumą, konceptualumą ir funkcionalumą.

Dar vienas pavyzdys – juvelyras Sigurdas Brongeris (Norvegija). Menininkas kuria įvairius mechaninius objektus – žiedus ir sages. Jo kūriniai jau tapę juvelyrikos klasika. Kūryboje jungiama mechanika ir juvelyrika. Jis naudoja mechanizmus, kurie tampa nostalgiku prisilietimu prie praeities. Juvelyras teigia: „Labai svarbu sujungti grožį ir praktiškumą. Dažniausiai pramonėje sukurti gražūs objektai – estetiškos vertybės – nėra tinkami vartoti – tai bevertis, nenaudingas grožis, daiktas be funkcijos.“¹⁰⁸ Aksesuarų kolekcija „Indikatoriai“ (13 pav.) tiksliai atspindi menininko idėjas. Šie kūriniai – ne tik

¹⁰⁶ [interaktyvus], [žiūrėta 2016 11 15], <http://www.horo.lt/gydydas-gintaru-medicina-ar-magija-/liaudies-medicina/553#/>.

¹⁰⁷ [interaktyvus], [žiūrėta 2016 11 24], <http://www.lucyrowlands.co.uk/gallery.html/>.

¹⁰⁸ [interaktyvus], [žiūrėta 2016 11 30], <http://www.sigurdbronger.no/HTML%20files/Nye/air2.htm/>.

veikiantys mechanizmai, bet ir žmogaus pulsą bei spaudimą matuojantys prietaisai. Medicinos ir aksesuaro sąjunga Brongerio darbuose yra labai svarbi, nes kūriniai įgauna naują funkciją, prasmę, yra tikrai naudingi daiktai.

Savo idėjas kūryboje atskleidžia ir Molly Epstein (JAV) (14 pav.). Jos aksesuarų kolekcija „Pasiiekti homeostazę“ – tai išskirtinio dizaino aksesuarai, kurie atlieka ir medicininę funkciją. Juvelyrikos dirbinių stilistika itin atspindi savitą medicinos estetiką: balti gurgždantys chalatai, tylūs žingsniai ilgais koridoriais, žvilgantys chirurgo įrankiai po šalta operacinės lempų šviesa – viskas paklūsta preciziškumo, tikslingumo, funkcionalumo reikalavimams. Epstein kūriniai, tarsi medicininiai įtvarai, tobulai dera prie žmogaus kūno. Juvelyrė visai pamiršta dekoratyvumą ir pirmines papuošalo funkcijas, pirmiausia pabrėžia jo naudą ir funkcionalumą. Kaip teigia pati autorė, kiekvienas jos kuriamas objektas turi savitą kalbą ir veikia kaip komunikacijos priemonė. O kūno papuošalai turi specifinę kalbą – jie yra ženklai, statuso požymis ar savijautos indikatoriai. Jie turi būti pasirenkami labai apgalvotai, nes identifikuoja dėvėtojo individualybę ir padeda žmonėms tarpusavyje komunikuoti netikėčiausiais būdais. Istoriškai žmonės visuomet stengėsi apsaugoti nuo išorinių jėgų, tokių kaip ligos ar piktosios dvasios, pasitelkdami įvairiausių amuletus ar tam tikrus objektus. Ir nors šiuolaikinis žmogus žino ligų ar tam tikrų gamtos stichijų tikrąsias priežastis, vis tiek dažnu atveju psichologiškai jaučiasi saugiau ir komfortabiliu su savimi turėdamas tam tikrus objektus, kurie jį apsaugos. Tokius objektus kuria ir autorė. Ji siekia, jog dėvėtojas surastų tiek emocinį, tiek psichologinį ryšį su savo aksesuariais – medicinos prietaisais. Toks intensyvus ryšys gali sukurti ir išlaisvinti emocijas, kurios veikia ir kūną. Šie pojūčiai veda prie savęs suvokimo.¹⁰⁹

Išsamiau reikėtų aptarti šešis skirtingus autorius, kuriančius sveikatinamuosius aksesuarus ir naudojančius skirtingas strategijas. Minėtini Peta Bush, Gintarė Černiauskaitė, Francesca Lanzavecchia, Hunnas Wai, Alexanderis McQueenas ir Sophie De Oliveira Barata.

Šių autorių kūrybos analizė padės atsakyti į čia iškeltas problemas ir klausimus bei išskirti mano pačios kūrybos savitumą tarp šių menininkų.

¹⁰⁹ [interaktyvus], [žiūrėta 2016 10 24], <http://mollyepstein.com>.

Peta Bush – neįgalumas ir dizainas

Peta Bush – dizainerė iš Didžiosios Britanijos, kurianti objektus kūnui, skirtus žmonėms, sergantiems Ehlers Danlos sindromu¹¹⁰. Jos kūryba yra itin asmeniška, nes autorė pati serga šia liga. Kiekvieną sveikatinamąjį aksesurą ji kuria remdamasi savo poreikiais, potyriais ir išgyvenimais. Galima teigti, jog šis aspektas leidžia kūrėjai lengviau įsigilinti į iškeltas problemas, tiesiogiai atsakyti į rūpimus klausimus. Peta Bush taip pat daug bendrauja ir bendradarbiauja su moterimis, sergančiomis šia liga, joms rengia kūrybines dirbtuves, kurių metu bando nestandartiškai pažvelgti į nešiojamus įtvarus ir suteikti jiems naują išvaizdą. Kaip tik šiuolaikiškumo, grožio ir estetikos trūkumas tradiciniame sveikatinamųjų priemonių dizaine įkvepia Peta'os Bush kūrybą.¹¹¹

Šią autorę pristatau kaip biopsichologinio metodo atstovę. Dizainerės metodas paremtas psichologijos šaka, kuri analizuoja, kaip smegenys ir kiti mūsų biologijos aspektai veikia mūsų elgesį, mintis ir jausmus. Ši psichologijos sritis dažnai vadinama įvairiais pavadinimais, įskaitant biopsichologiją, fiziologinę psichologiją, elgesio neurologiją. Šios srities atstovai dažnai bando išsiaiškinti, kaip biologiniai procesai sąveikauja su emocijomis, suvokimais ir kitais psichikos procesais.¹¹² Šį metodą, kaip savo individualią strategiją, autorė naudoja kurdama sveikatinamuosius aksesuarus. Galima teigti, jog dizainerė pirmoji šią psichologijos šaką panaudoja tokioje specifinėje kūrybos srityje.

Pagrindinis menininkės tikslas yra sujungti sveikatinimo funkciją ir juvelyrikos dizainą. Autorei labai svarbus nešiotuvo ir sveikatinamojo aksesuaro santykis – nešiotuvo išgyvenamos emocijos, jausmai ir potyriai. Tai individualus biopsichologinis autorės metodas. Šiam metodui pagrįsti menininkė išskiria keturis svarbiausius aspektus kurdama sveikatinamąjį aksesurą. 1. Tinkamumas ir funkcionalumas. Svarbi darna tarp funkcionalumo, patogumo ir sveikatinamojo įtvaro pritaikymo prie individualių kūno formų. 2. Stilius ir estetika. Svarbu, kad sveikatinamasis aksesuaras atspindėtų nešiotuvo asmenybę, identitetą ir stilių. Tai padeda žmogui nepaisant sveikatos sutrikimo lengviau

¹¹⁰ Ehlers Danlos sindromas – genetinė liga, kuriai būdingos jungiamojo audinio mutacijos. Šios ligos požymiai: stiprus sąnarių judrumas – tai sukelia dažnus išnirimus; kraujosruvos ir hematomos; didelis odos elastingumas; dažni akies obuolio plyšimai ir kt.

¹¹¹ P. Bush, „Therapeutic Jewellery“, in: www.academia.edu, 2015.

¹¹² [interaktyvus], [žiūrėta 2019 12 31], <https://lt.reoveme.com/kas-yra-biopsichologija-smegenys-ir-elgesys/>.

prisitaikyti ir grįžti į įprastą gyvenimą. 3. Medžiagos ir pagaminimas. Išskiriamas tinkamų medžiagų parinkimas ir optimalus pagaminimo būdas. 4. Emocinis prisirišimas. Pabrėžiama trokštamumo dėvėti ir prisirišimo prie nešiojamo sveikatinamojo įtvaro svarba.¹¹³

Kad pasiektų savo tikslus, autorė eksperimentuoja su skirtingomis formomis, spalvomis ir medžiagomis. Peta'os Bush elegantiški, minimalistiniai, futuristinių formų sveikatinamieji aksesuarai veikia kaip akupunktūra skausmui, pykinimui malšinti ir stresui šalinti (15 pav.).¹¹⁴

Galima daryti išvadą, jog autorės pasirinktas biopsichologinis metodas yra tikrai veiksmingas ir naudingas. Kaip tik ši kryptis išskiria ją iš kitų čia analizuojamų dizainerių. Psichologinis aspektas – svarbiausias Peta'os Bush kūrybos kriterijus. Kurdama sveikatinamuosius aksesuarus dizainerė kitaip žvelgia į savo ligą. Naudodama individualią strategiją autorė labai išsamiai pagrindžia sveikatinamojo aksesuaro reikalingumą, tikslingumą ir naudą. Nešiojamus įtvarus ji paverčia ne ligos ženklais, o moderniais ir šiuolaikiškais aksesuarais.

Lentelėje išskiriami svarbiausi Peta'os Bush strategijos bruožai siekiant išryškinti jos kūrybos pagrindą.

BIOPSICHOLOGINIS METODAS			
Tinkamumas ir funkcionalumas	Stilius ir estetika	Medžiagos ir pagaminimas	Emocinis prisirišimas

Gintarė Černiauskaitė – neįgalumas ir naujausios technologijos

Sveikatinamųjų aksesuarų įtvarų pavyzdžių Lietuvoje yra tik keletas. Vienas jų Gintarės Černiauskaitės įtvarai „Exo“. Jie visai nepanašūs į tradicinius medicinos gaminius – tai kūrinys, labiau panašus į stiliaus detalę nei į gydymo įrankį. Kaip pati menininkė teigia, jos tikslas ir buvo sukurti daiktą, kuris kuo labiau sumažintų traumos sukeltą ne tik fizinį, bet ir psichologinį skausmą (16 pav.).

¹¹³ P. Bush, „The Craft of Wearable Wellbeing“, in: www.academia.edu, 2015.

¹¹⁴ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 04 24], <http://hypermobility.org/peta-bush-research-participant-opportunity-via-the-hmsa/>.

Gintarę Černiauskaitę pristatau kaip potyrio dizaino atstovę. (Potyrio dizainas išsamiau pristatomas I skyriuje). Kurdama išmaniuosius įtvarus dizainerė labiausiai atsižvelgia į sveikatos sutrikimų turinčių žmonių neigiamas emocijas ir bando jas paversti bent iš dalies teigiamomis.

Dizainerė atskleidžia, kaip dėvint inovatyvų trimačiu būdu atspausdintą įtvarą galima pagerinti vartotojo potyrius neigiamoje situacijoje, o papildomai taikant reabilitacines procedūras – sutrumpinti gydymo laiką. Sudarant inovatyvaus įtvaro gamybos liniją analizuojami naujųjų trimačių technologijų privalumai ir iššūkiai, tiriami produkto gamybos, vartojimo ir komercializavimo reikalavimai ir galimybės. „Exo“ serijos produktai – lengvi ir tvirti, vandeniui atsparūs ir odai malonūs, prie individualios paciento anatomijos automatiškai pritaikomi įtvarai, kuriuos vartotojas gali suasmeninti pasirinkdamas struktūros raštą bei viso įtvaro ar jo dalių spalvas.¹¹⁵ „Exo“ pagamintas iš plastmasės mišinio ir išspausdintas 3D spausdintuvu, sveriantis vos 120 gr, įtvaras sudarytas iš korio formos struktūros, leidžiančios odai kvėpuoti. Labai svarbu, jog gydytojai gali atlikti reabilitacijos procedūras net jo nenuėmę. Taip pat svarbus šių įtvarų bruožas, kad jie pagaminti iš plastiko mišinio, kurį galima perdirbti.

„Patyrus traumą psichologinė būklė labai svarbi. Ji prisideda prie to, kaip greitai žmogus pasveiks. Norėjau sukurti įtvarą, kuris ne tik gydytų, bet ir paverstų gydymo procesą kuo mažiau išmušančiu iš vėžių“, – teigia dizainerė.¹¹⁶

„Tradicioniai įtvarai pacientui dažnai neleidžia judėti ir tai sukelia papildomų problemų. Laukiant, kol sugis lūžęs kaulas, didelė tikimybė, kad nusilps raumenys, sumažės jų masė, sustings sąnariai – juk visą šį laiką jie negalėjo judėti. Norėjau sukurti įtvarą, kuris išlaisvintų žmogų: leistų sportuoti, būti aktyviam. Tikiu, kad net ir patyrus traumą galima gyventi visavertiškai, bent iki tam tikros ribos“, – sako dizainerė.¹¹⁷

Gintarės Černiauskaitės įtvarai – puikus estetiškų ir šiuolaikiškų įtvarų pavyzdys. Jie tinkamai pritaikyti šiuolaikiniam žmogui. Įtvarai daugiafunkciai, jų estetika minimalistinė ir moderni, medžiagos perdirbamos – visa tai, ko siekia ir iš dizaino produkto tikisi moderni visuomenė.

¹¹⁵ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 10 02], <http://cargocollective.com/gintarecer/Exo>.

¹¹⁶[interaktyvus], [žiūrėta 2017 12 02], <http://vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2016/11/19/lietuves-sukurti-3d-itvarai--vieninteliai-pasaulyje>.

¹¹⁷ *Ibid.*

Galima daryti išvadą, kad Gintarės Černiauskaitės kūryba pagrįsta potyrio dizainu – tai jos asmeninės strategijos pagrindas. Tačiau naujausios technologijos, taikomos dizainerės kuriamuose įtvaruose, yra labai svarbi ir neatsiejama dalis. Tačiau kitaip nei Peta Busch, lietuvių menininkė daugiau siekia sukurti inovatyvų, estetišką įtvarą, o ne aksesuarą, turintį sveikatinimo funkciją.

Lentelėje vizualiai pateikiami dizainerės kūrybos pagrindiniai bruožai ir svarbiausios kryptys. Tai turėtų padėti geriau suprasti jos pasirinktą strategiją.

POTYRIO DIZAINAS		
Siekis neigiamas emocijas bent iš dalies paversti teigiamomis	Svarbus potyrių integravimas produktų dizaine	Dizainas orientuotas į daiktų kūrimą žmogaus laimei, remiantis jo patiriamais išgyvenimais

Francesca Lanzavecchia ir Hunnas Wai – neįgalumas ir šiuolaikiški sprendimai

Francesca Lanzavecchia (Italija) ir Hunnas Wai (Singapūras) – kūrėjų duetas, kuriems būti dizaineriais reiškia drauge būti ir tyrėjais, ir inžinieriais, ir amatininkais, ir istorijų pasakotojais. Kūrėjai stengiasi kūrybiškai ir šiuolaikiškai pažvelgti į žmonių negalias, o jų sveikatinimo priemones paversti šiuolaikinio dizaino objektais. Menininkų individualia strategija siekiama sveikatinamosioms priemonėms suteikti ne tik išskirtinę išvaizdą, bet ir kitas papildomas funkcijas, kurios palengvintų pacientų gyvenimą, suteiktų privalumų ir atspindėtų jų gyvenimo būdą. Kaklo įtvaras gali tapti patogia daiktų pasidėjimo vieta ar mobiliojo telefono laikikliu, o riešo įtvaras – butelių atidarytuvu. Kiekvienas jų kuriamas aksesuaras – tai naujas kūrėjų pasakojimas. Galima teigti, jog šie autoriai išsiskiria naujuoju naratyvumu, šiuolaikiško įvaizdžio įprasminimu ir individualiais tarpdisciplininiais sprendimais.

Francesca'ą Lanzavecchia'ą ir Hunną Wai labiausiai domina objektai, kurie turi ryšį su žmogaus kūnu ir siela ir taip pat gali atspindėti ateities dizaino tendencijas.

Kūryba jiems kaip tiriamoji kelionė po skirtingas dizaino disciplinas ir naujų įgūdžių išbandymas, siekiant išgauti naują ir perspektyvų produktą.¹¹⁸

Svarbu, jog menininkai kvestionuoja neįgalumo, nešiotų ir nešiojamo objekto bei daikto funkcionalumo klausimus. Į tai jie žvelgia šiuolaikiškai ir konceptualiai. Sukurti sveikatinamieji aksesuarai – objektai yra tarsi šiuolaikiniai meno kūriniai, kurie padeda jo nešiotui užmiršti savo neįgalumą ir suteikia tam tikrą privalumą.

Kolekcija „Proestetika“ – tai projektas, neįgaliųjų sveikatinimo priemonės pristatantis visiškai neįprastai ir novatoriškai. Čia svarbi vartotojo ir gamintojo jungtis, kuri atveria naujas galimybes. Šiuo projektu menininkai kviečia diskutuoti dažnai užmirštama neįgalumo ir žmogaus trapumo tema. Taip pat jie siekia neįgaliesiems padėti suprasti ir išgyventi savo ligą. Šių menininkų kūryboje svarbu ne tik dėvėtojas ir dėvimas objektas, jo potyriai ir psichologinė būseną, bet ir kūrėjas, kuris yra grandis, jungianti du pirmuosius. Manau, Francesca'os Lanzavecchia'os ir Hunno Wai metodas labia skiriasi nuo Peta'os Bush biopsichologinio metodo, nes čia sveikatinamuosiuose aksesuaruose atsispindi kūrėjo požiūris, nuostatos ir idėjos. Čia kūrėjas kviečia diskutuoti ir pats atsako į klausimus. Negalią turintis žmogus – dėvėtojas, kuris tas idėjas supranta ir priima arba ne.

„Apatinis trikotažas“ – nugaros įtvaras, dekoruotas ažūriniais ornamentais, taip sukuriant aliuziją į seksualius, moteriškus apatinukus. Įtvaras interpretuojamas kaip antra žmogaus oda ir transformuojamas į aistros objektą. Taip kūrėjai įtvarą paverčia savivertę ir pasitikėjimą keliančiu objektu, kurį norisi dėvėti (17 pav.).

„Polly“ – ryškiai rausvas, tarsi saldaininis nugaros įtvaras, skirtas jaunai, šiuolaikiškai merginai, kuri nebijo pabrėžti savo individualumo. Šiame įtvare atsiranda papildomos funkcijos – kišenės, į kurias galima susidėti reikalingus daiktus. Toks įtvaras tampa ne tik medicinos priemone, bet ir išskirtine jaunatviško įvaizdžio detale (18 pav.).

„Korsetas“ – nugaros įtvaras, kuris primena tradicinį korsetą. Įtvaro medžiaga jungiama su oda, taip siekiant suteikti jam subtilumo ir stilingumo. „Scena“ – vyriškas nugaros įtvaras, prie kurio galima tvirtinti įvairius reikalingus daiktus. „Tatuiruotė“ – šis nugaros įtvaras interpretuojamas ir pateikiamas kaip antra žmogaus oda. Čia jis tampa

¹¹⁸ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 09 24], <http://lanzavecchia-wai.com/about/>.

saviraiškos priemone, kuriant ant jo įvairius piešinius, tarsi tatuiruotes ant kūno. Kiekvienas atsirandantis piešinys – tai lyg dėvėtojo gyvenimo istorija ir pasakojimas. „Iš Viktorijos laikų“ – kaklo įtvaras, it priešprieša kietiems, masyviems, „negražiems“ kaklo įtvarams. Dizaineriai kuria subtilų, ažūrinį, „Viktorijos laikų“ stiliaus kaklo įtvarą, kuris yra ne tik estetiškas ir gražus, bet ir funkcionalus. „Kaklo juostelė“ – čia kaklo įtvaras tampa saviraiškos priemone. Siekiama, jog dėmesys būtų sutelktas į žmogaus individualumą, o ne į neįgalumą (19 pav.). „Kabliukai“, „Pronto“, „Atidarytuvas“ – nešiojamas įtvaras tampa neatsiejama gyvenimo dalimi, todėl jam suteikiamos ir kitos patogios funkcijos (20 pav.). „Maža juoda“ – riešo įtvaras, kuris puikiai užbaigia „mažos, juodos suknelės“ komplektą. Menininkai įrodo, jog medicinos priemonė gali tapti klasikinio įvaizdžio detale ir puikia klasikos citata šiuolaikiniame gyvenime. Galima daryti išvadą, kad autorių tematikos ir sveikatinamųjų aksesuarų naratyvai apima labai platų lauką, dizaineriai renkasi ne tik nūdienos aktualijas, bet ir klasikinius ar „ikoniniais“ tapusius įvazdžius ir taip dar labiau siejasi su tarpdalykine šiuolaikinių menų orientacija.

Dizainerių įkvėpimo šaltiniu tapo ir dar viena medicinos priemonė – ramentai. Tai yra vienas iš labiausiai naudojamų neįgalųjų sveikatinimo priemonių. Francesca Lanzavecchia ir Hunnas Wai ramentus interpretuoja savaip ir juos paverčia tarsi kūno dalimis – bando įlieti į žmogaus kūną, jog nesimatytų ir „neliktų“ neįgalumo. Kūrėjai konceptualiai ir filosofiškai sprendžia sveikatos sutrikimo temą. Jie tarsi kviečia diskutuoti, kas yra gyva ar negyva, dirbtina ar natūralu, kas yra žmogaus kūnas ir koks jis gali būti šiuolaikinėje visuomenėje.

Ramentas „Tąsa“ dėvimas kaip rankovė ir atrodo it susiliejęs su žmogaus ranka. Toks ramentas yra ne tik šiuolaikiškas ir konceptualus, bet ir funkciškai labai patogus, nes negali išslysti ir nukristi ant žemės (21 pav.).

Ramentas „Kaulas“ (22 pav.) – žmogaus kaulo formos ramentas tarsi netinkamai veikiančio kaulo įvaizdis – dar viena žmogaus neįgalumo metafora. Neįgaliajam tai simbolizuoja ligą, kuriai jis turi nepasiduoti, o aplinkiniams tai primena žmogaus trapumą ir laikinumą.

Francesca Lanzavecchia ir Hunnas Wai kuria įtvarus atsižvelgdami ir bandydami spręsti psichologines problemas, su kuriomis susiduria pacientai. Manau, tai

yra labai svarbu norint sukurti ne tik patogų ir funkcionalų, bet ir šiuolaikišką bei konceptualų sveikatinamąjį aksesuarą. Galima daryti išvadą, kad šių autorių pasirinkta strategija skiriasi nuo prieš tai analizuotų kūrėjų. Jų kūryba ir mąstymas siejasi su šiuolaikinių vizualiųjų menų konceptualiuoju kūrybingumu. Dizaineriai kvestionuoja ne tik neįgalumo temą, bet ir socialinio statuso, saviraiškos, individualumo, žmogaus trapumo ir laikinumo bei kitus klausimus, labai svarbius šiuolaikinėje ir modernioje visuomenėje, tačiau per daug nesiekia gilintis į individualias pacientų emocijas. Jie labiau kviečia diskutuoti ir kartu pateikia savo poziciją. Taip pat reikia pabrėžti, kad Francesca Lanzavecchia ir Hunnas Wai yra politiškai aktyvesni ir turintys platų akiratį nei kiti čia analizuojami dizaineriai. Pasitelkdami savo tvirtą visuomenišką poziciją jie išveda neįgaliuosius iš užsisklendimo ir izoliacijos savo kasdienių skausmų rate.

Lentelėje pateikiama autorių pasirinktos strategijos vizualizacija. Tai padeda išskirti esminius strategijos bruožus, keliamus klausimus ir kūryboje vyraujančią tematiką.

ŠIUOLAIKIŠKAS ĮVAIZDŽIO ĮPRASMINIMAS		
Svarbiausia kvestionuoti neįgalumo, nešiojo ir nešiojamo objekto bei daikto funkcionalumo problemas	Kūryboje atsispindi menininkų požiūris, nuostatos ir idėjos. Čia kūrėjai kviečia diskutuoti ir patys atsako į klausimus.	Apmąsto tradicines įtvarų funkcijas. Kitaip nei autoriai, kurie orientuojasi į dekoratyvinės dailės tradicijas, papuošia objektą, paverčia prabangos ir prestižo atributu.

Neįgalumas ir aukštoji mada

Alexanderis Macqueenas (Didžioji Britanija) – aukštosios mados dizaineris. Jo kolekcijos „Laukinis grožis“ pristatymas labiausiai įsiminė kūrybos sekėjams dėl rodytų kojų protezų „Medinės kojos“, kurias demonstravo neįgali atletė Aimee Mullins. Pasak mados žurnalistės Daisy Woodward, tai buvo įsimintinas momentas, kai Alexanderis Macqueenas pakeitė aukštosios mados supratimą, paneigdamas visus egzistuojančius tabu.

Šio kūrinio demonstravimas buvo „neįgalumo šventimas“, kurį mados pasaulis visuomet ignoruoja ir pamiršta.¹¹⁹

Kojų protezai „Medinės kojos“ (23 pav.) – rankų darbo, išskaptuotos iš guobos medžio su labai subtiliais ir smulkmeniškais gėlių ir augalų ornamentais – nuostabus aukštosios mados objektas, dėvimas neįgaliosios Aimee Mullins, tapo tarsi manifestu norint žmonėms priminti jų trapumą, laikinumą ir pakviesti neįgaliuosius nesigėdyti savo ligos, priešingai, paversti ją privalumu.

Šiuolaikinėje visuomenėje yra įsigalėjęs jaunystės, grožio ir sveiko kūno kultas. Visi, kas neatitinka šių kriterijų (seni, neišvaizdūs, neįgalūs žmonės), yra pamiršti ir išstumiami už šio kulto ribų. Manau, toks aukštosios mados bandymas kelti neįgalumo problemą, kad ir labai retas, yra svarbus. Negalią turintys žmonės dažnai užmirštami ir paliekami su savo problemomis už visuomenės ribų. Todėl sveikatinamųjų aksesuarų kūryba yra vienas iš būdų šią problemą aktualizuoti ir spręsti.

Galima daryti išvadą, kad, kitaip nei Francesca Lanzavecchia ir Hunnas Wai, kurie orientuojasi į konceptualųjį meną ir apmąsto tradicines medicininių priemonių funkcijas bei kviečia diskutuoti, Alexanderis Macqueenas orientuojasi į dekoratyvinės dailės tradicijas, papuošia objektą ir paverčia jį prabangos objektu, bet nebando keisti protezo funkcijos ar filosofškai apmąstyti neįgalumo problematikos.

Sophie De Oliveira Barata – neįgalumas ir alternatyvūs sprendimai

Sophie De Oliveira Barata (Ispanija) ir jos vykdomas „Alternatyvių galūnių“ projektas yra unikalus protezavimo ir meno tarpdiscipliniškumo pavyzdys. Šiame projekte stipriai jaučiamas autorės noras sukurti aukšto meninio lygio produktus – galūnių protezus. Kaip pati autorė teigia: „Mada ir išvaizda yra puiki saviraiškos priemonė, o protezai gali lygiai taip pat atspindėti dėvėtojo asmenybę.“¹²⁰ Sophie De Oliveira Barata visada žavėjosi tuo, kaip galima pakeisti ir transformuoti žmogaus išvaizdą naudojant skirtingą makiažą ir išskirtinius protezus, suteikiant žmogui skirtingus vaidmenis – ateivio, monstro, roboto ar pan. Jungdama pačias naujausias technologijas (3D spausdintuvus, elektroniką, lazerinį pjūstymą) su tradiciniais menais autorė kuria neįtikėtinus kūrinius,

¹¹⁹ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 10 15], <http://www.anothermag.com/fashion-beauty/7158/alexander-mcqueens-carved-prosthetic-leg>.

¹²⁰ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 0910], <http://www.thealternativelimbproject.com/>.

tyrinėja ir gilina į žmogaus kūniškumo, kūno transformacijos, evoliucijos ir transhumanizmo¹²¹ problematiką, taip skatindama diskusiją apie neįgalumą ir žmogaus kūno įvairovę. Kaip ir transhumanistams, autorei artima idėja, kad ilgainiui žmonės galės transformuotis į daug daugiau sugebančias būtybes ir kad tokie dalykai kaip negalia, kančia, ligos, senėjimas bei nesavanoriška mirtis yra nepageidaujami ir išvengiami. Šią mintį atspindi autorės kuriami protezai, o įgyvendinamos fotosesijos tik dar labiau iliustruoja.

Sophie De Oliveira'os Barata'os veikla prasidėjo nuo hiperrealistinių galūnių protezų neįgaliesiems gamybos (24 pav.). Kaip pati autorė teigia: „Tai labai daug kruopštumo ir atsidavimo reikalaujanti sritis. Norint sukurti tokius protezus reikia visą dėmesį sutelkti į mažiausias detales, nes išgauti tikrovišką odos vaizdą yra be galo sunku. Tokie silikoniniai protezai yra labai gerai sukurta iliuzija.“¹²² Menininkė puikiai įvaldė silikono medžiagą, su kuria pradėjo eksperimentuoti, maišyti su dažais ir kitomis medžiagomis. Taip atsirado pirmieji protezai – aksesuarai mergaitei, kuri norėjo būti panaši į savo mėgstamų animacinių filmų herojus. Tokia kūryba menininkei padėjo suprasti, jog hiperrealistiniai protezai nėra vienintelė išeitis neįgaliesiems. Eksperimentai dažnai veda prie kai ko naujo ir įdomaus. Viskas gali tapti menininko drobe ir saviraiškos būdu, net ir pats žmogaus kūnas. Taip atsirado „Alternatyvių protezų“ projektas. Visi neįgalieji, kuriems autorė kuria protezus, nori turėti kai ką tokio, ko neturi kiti. Jų protezai tampa išskirtinumo, pasididžiavimo ir svajonių išsipildymo objektais.

Autorės strategija yra paremta asmeniniu bendravimu su neįgalioju ir medžiagos rinkimu apie jį, jo pomėgius, skonį ir stilių. Žmogus pats menininkei turi pateikti daug vizualios medžiagos, kuri atskleistų mėgstamiausias spalvas, formas, nuotaikas, atspindinčias žmogaus individualumą ir išskirtinumą. Tada prasideda būsimo įtvaro kūryba. Dažnu atveju menininkė perdaro, perkuria ar pagražina jau turimą žmogaus protezą arba rečiau – sukuria visiškai naują. Fotosesija yra taip pat labai svarbi šios

¹²¹ Transhumanizmas – tarptautinis intelektualinis ir kultūrinis judėjimas, remiantis mokslo ir technologijų panaudojimą žmogaus protinėms ir fizinėms savybėms pagerinti.

¹²² [interaktyvus], [žiūrėta 2017 09 10], <http://www.thealternativelimbproject.com/>.

menininkės kūrybos dalis. Neįgalus žmogus tampa savo įtvaro modeliu – nuotraukose atskleidžiama dėvėtojo individualybė, išskirtinumas ir įtvaro skleidžiama idėja.¹²³

Kaip sako autorė: „Aš didžiuojuosi būdama judėjimo, kuris išaukština žmogaus kūno kitoniškumą, dalimi. Mes perimame žmogaus evoliuciją į savo rankas tiek sociologiniu, tiek biologiniu, tiek technologiniu požiūriais. Mes kuriame savo ateities dizainą ir mūsų kūnai tampa mūsų sielos atspindžiais: mada, kūno kalba, kūno modeliavimas, makiažas, plastinė chirurgija, lyties keitimas – visa gali tapti išskirtine saviraiška. Mes gyvename nepaprastai įdomiu laiku. Mane inspiruoja mano klientai, jų istorijos ir fantazija. Juk ne viskas turi turėti praktinę paskirtį. Žmogus yra viena iš tų rūšių Žemėje, kuri gali sau leisti kai kuriuos dalykus daryti tik dėl malonumo.“¹²⁴ Šios mintys labai aiškiai atspindi menininkės kūrybos idėją ir tikslą. Kiekvienas protezas tampa nauja išraiška ir įsivaizduojamo, fantastinio kūno kūryba. Protezai yra labai teatrališki ir išskirtiniai, pasakojantys naują, netikėtą istoriją.

Rankos protezas (25 pav.) tampa tarsi aštuonkojo galūne, o jį dėvinti moteris – nimfa iš fantastinio filmo. Manau, toks protezas įgyvendina žmogaus norą būti tuo, kuo jis tikrovėje nėra. Šiuo atveju neįgalumas leidžia fantazuoti, eksperimentuoti ir negalią paversti savotišku privalumu.

Kojos protezas (26 pav.) – tarsi roboto ar žmogaus iš ateities galūnė. Tai futuristinis medicinos prietaisas, atspindintis neįgaliojo norą įgyti išskirtinių, neprilygstamų galių. Žmogus, turintis tokią galūnę, tampa ypatingas – pranašesnis už kitus. Manau, toks protezas žmogui leidžia lengviau susitaikyti su savo negalia ir ją paversti fantazijų objektu.

Rankos protezas (27 pav.) – aksesuaras, panėšintis į kaukių baliaus puošmeną. Protezas yra teatrališkas, itin puošnus ir ekstravagantiškas, o jo nešiojoja nuotraukose tampa šio spektaklio dalimi – nebe neįgaliaja, kuri dažniausiai sulaukia užuojautos ir gailesčio, o susidomėjimą, žavesį ir nuostabą keliančia dama.

Panašaus į metalinę kojos protezo (28 pav.) dėvėtoja pasidaro imponantiška, ledinio grožio moterimi. Manau, šis įtvaras atspindi neįgaliosios vidinį pasaulį,

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ [interaktyvus], [žiūrėta 2017 09 10], <http://www.thealternativelimbproject.com/>.

ekstravaganciją, išskirtinį stilių ir norą parodyti, jog negalią galima priimti ir gyventi visavertį gyvenimą.

Žiūrint į šias nuotraukas net sunku patikėti, kad tokius protezus galima nešioti, tačiau labai paprasta suvokti, jog šioms žmonėms jų negalia nėra trūkumas ar neigiama savybė, tai tik būdas išreikšti save, savo fantazijas ir išskirtinumą. Reikia pabrėžti, jog fotosesija yra labai svarbi šios menininkės kūrybos dalis. Nuotraukos tarsi įprasmina kiekvienos medicinos priemonės idėją, jose neįgalus žmogus tampa fantastiniu personažu ir lyg susilieja su nešiojamu įtvaru. Ši menininkė leidžia savo klientui įgyvendinti net ir keisčiausius sumanymus ir įgyvendinti. Sophie De Oliveira Barata nebijo eksperimentuoti ir medicinos prietaisams suteikti pačias keisčiausias ir įdomiausias formas. Manau, šios dizainerės kūryba turėtų padėti žmonėms ne tik gerai jaustis turint fizinę negalią, bet ir įrodyti, jog neįgalusis yra visavertis mūsų visuomenės narys.

Galima daryti išvadą, kad autorė pasirenka alternatyvią prieigą prie neįgalumo problematikos. Tai yra jos asmeninė strategija ir tuo ji išsiskiria iš anksčiau aptartų autorių. Sophie De Oliveira Barata labai aiškiai pasirenka transhumanistines idėjas, kurios ir tampa jos kūrybos pagrindu bei įkvėpimu. Dizainerė skatina ne tik diskutuoti neįgalumo tema, bet ir vertinti žmogaus kūno įvairovę kaip teigiamą dalyką, savotišką privalumą.

Lentelėje pateikiami šios menininkės metodo svarbiausi bruožai. Taip siekiama tiksliau parodyti, kuo autorė kūrybos strategija skiriasi nuo prieš tai analizuotų dizainerių pasirinktų kryptų.

ALTERNATYVIOS PRIEIGOS METODAS		
Transhumanistinės idėjos	Naujųjų technologijų ir tradicinių menų jungtis	Diskusijos apie neįgalumą ir žmogaus kūno įvairovę skatinimas

Šiame skyriuje aptarti iškiliausių užsienio dailininkų ir lietuvių menininkės Gintarės Černiauskaitės bandymai paversti gydomąją priemonę konceptuali, estetiškai išraiškingu ir reprezentatyviu aksesuaru. Pateiktas vizualus kiekvieno dizainerio asmeninės strategijos variantas, kad būtų lengviau išskirti svarbiausius aspektus ir taip juos palyginti. Daugumos dailininkų metodas sprendžiant įtvaro klausimą yra

biopsichologinis. Visi autoriai psichologinio patrauklumo klausimą sprendžia estetizuodami objektą. Jų prieigos skiriasi pasirinkto meninio ir stilistinio sprendimo būdais. Vieni autoriai, pvz., Alexanderis Macqueenas, remiasi taikomosios dailės principais ir tradicijomis. Jis papuošia įtvarą, skelbdamas idėją, jog aksesuaras gali tapti prabangiu vienetiniu papuošalu ir tuo pradžiuginti bei psichologiškai paremti jo nešiotoją. Kiti, tarkime, Francesca Lanzavecchia ir Hunnas Wai, paverčia įtvarą šiuolaikinio conceptualaus meno reiškiniu: kuria naratyvą, ieško filosofinės prasmės, reprezentuoja tam tikrą socialinę poziciją, skleidžia idėjas ir pan. Naujosios technologijos suteikia galimybių ir šiuolaikinei formos estetikai išgauti, ir aktualiam conceptualiam turiniui. Visais atvejais neįgalusis nėra tas pasyvus asmuo, kuriam reikia vien užuojautos, priešingai, jis jaučiasi ir tampa kompleksinio tarpdisciplininio meno reiškinių dalimi. Neįgalusis tiesiogine prasme neša meną – savimi, savo kūnu ir laikysena. Jis daro akivaizdų estetinį poveikį aplinkai. Sąmoningai suvokdamas tokį savo vaidmenį, neįgalusis turėtų pasijusti reikšmingu ir išskirtiniu jį supančio pasaulio dalyviu. Galbūt ne kiekvienas skausmus kenčiantis, nusialinęs ligonis norėtų ir turėtų jėgų būti pamatytas. Todėl ir aksesuarai, kuriuos siūlo minėti dailininkai, skiriami ne bet kuriam neįgaliajam. Šie įtvarai individualizuoti – nuo išskirtinių detalių Gintarės Černiauskaitės darbuose iki visiškai fantastinių efektų Sophie De Oliveira'os Barata'os kūryboje. Manyčiau, norint paversti estetinį poveikį sveikatinamąja galia, būtina orientuotis į konkretų žmogų, į jo charakterio, išsilavinimo ypatybes ir fizinę būklę. Čia turėtų nulemti gydytojų nuomonė. Keltina prielaida, jog tam tikrai daliai neįgaliųjų individualizuoti meniniai aksesuarai gali pagerinti psichologinę būklę, psichosomatinę pusiausvyrą ir paspartinti gijimo procesą.

IV dalis. KŪRYBINIAI EKSPERIMENTAI. ASMENINĖ STRATEGIJA. PERSPEKTYVOS

Šioje dalyje pristatau savo kūrybines idėjas ir praktinius eksperimentus kuriant sveikatinamuosius aksesuarus. Aptariu pasirinktos stilistikos bruožus ir iškeltos problematikos sprendimo būdus. Taip pat nagrinėju galimas tolimesnes šios specifinės krypties perspektyvas ir plėtros bei vystymo galimybes.

Remdamasi individualia strategija ir konsultacijomis su skirtingų sričių specialistais siekiau sukurti sveikatinamųjų kaklo ir riešo-plaštakos aksesuarų kolekciją.

Čia norėčiau įvardinti svarbiausias patirtis: bendradarbiavimas su UAB „Ortopedijos klinika“, bei jos vadove Danute Maurušaitiene, įtvarų gamybos profesionalu Renaldu Vilčinsku iš įmonės „Vilties žiedas“, LSU dr. Rasa Jankauskiene ir dr. Simona Pajaujiene. Daug išvalgų, patirties ir žinių atnešusios trys tarptautinės ArcInTex konferencijos vykusios Olandijoje, Didžiojoje Britanijoje ir Lietuvoje. Jų metu galėjau ne tik susipažinti bet ir išbandyti išmaniosios tekstilės galimybes, pamatyti technologijų pritaikymą įvairiuose tekstilės gaminiuose ir susipažinti su sveikatinamųjų aksesuarų kūrėja Peta Bush.

Sukurta sveikatinamųjų aksesuarų prototipų kolekcija „Nuo subjekto iki objekto“ tai - konceptualių, šiuolaikiškų ir daugiafunkčių papuošalų linija, kuri atspindi labai jautrią sveikatos sutrikimo temą. Kėliau tikslą ne tik moderniai estetizuoti įtvarus, išgauti naujus ir perspektyvius dizaino objektus, bet ir suteikti jiems naratyvą, taip kartu kviešti diskusijai.

Pasirinktas kolekcijos pavadinimas atspindi mano tikslą sukurti aksesuarus, kurie galėtų būti skirti asmeniškai jį dėvinčiam žmogui, atspindėtų jo skonį, estetikos suvokimą, pomėgius, užslėptas mintis, emocijas ir psichologinę būseną. Dėl to medicinos prietaisai galėtų tapti nors šiek tiek labiau trokštami dėvėti ar lengviau įsilietų į žmogaus kasdienybę, palengvintų paciento savijautą ir būtų ligos metu.

Toks problematikos ir temos pasirinkimas atsirado neatsitiktinai – baigiau tekstilės bakalauro ir magistro studijas, esu profesionali menininkė, tačiau mano šeima – tėtis, mama, seneliai, sesuo – yra gydytojai. Augau aplinkoje, kurioje visada supo medicina – medicinos estetika, knygos, pokalbiai, visa tai man yra labai tolima, tačiau kartu ir savotiškai suprantama bei priimtina. Manau, tai ir lėmė mano doktorantūros darbo temos pasirinkimą – tikslas sujungti dvi labai skirtingas, bet man artimas sritis. Šiuolaikiškai ir konceptualiai apmąstyti tradicines aksesuaro ir įtvaro funkcijas, atrasti šiuolaikinio žmogaus, išgyvenančio negalią arba sveikatos sutrikimus, prekius tenkinančius inovatyvius sprendimus.

Visuomet maniau, kad savo išvaizda, stiliumi ar aksesuarais žmogus gali pasakyti be galo daug tiek apie savo asmenybę, tiek apie požiūrį į jį supančius ir jaudinančius dalykus – išreikšti save. Todėl ankstesnių studijų metais ir jau savarankiškos menininkės kelyje kurdamą savo tekstilinius gaminius – metalizuotais siūlais siuvinėtus aksesuarus ar juvelyrinę – dažniausiai ją skiriu asmeniškai tam tikram žmogui. Prieš

kurdama stengiuosi kuo daugiau sužinoti ir surinkti informacijos apie asmenį – jo pomėgius, mėgstamas spalvas, formas, gyvenimo būdą ir pan. Visą informaciją analizuoju, vertinu ir stengiuosi viską atspindėti papuošale. Mano tikslas – kad kuriamas aksesuaras iškart žmogui taptų „savas“, tarsi amuletas, kurį norisi nešioti, visada turėti šalia, kaip savo minčių ir jausmų „talpyklą“. Sumaniusi kurti sveikatinamuosius aksesuarus bandau žengti toliau. Siekiu, kad jie ne tik atspindėtų patį nešiotoją, bet ir bent iš dalies padėtų spręsti su sveikatos sutrikimais susijusias fizines ir psichologines problemas bei kalbėtų apie visuomenei aktualias ir jautrias temas.

Mano tikslą taikliausiai atliepia šios juvelyrų Alfredo ir Solveigos Krivičių mintys: „Ar daiktas yra menas, ar ne, lemia jo kokybė, o ne medžiagos, iš kurių jis padarytas. Juvelyrė yra langas ant žmogaus kūno, pro kurį matosi jo siela.“¹²⁵ Taigi ir kuriamas sveikatinamasis aksesuaras turėtų tapti dėvėtojo asmenybės veidrodžiu.

1. ATVEJO STUDIJA: SVEIKATINAMIEJI KAKLO IR RIEŠO-PLAŠTAKOS AKSESUARAI

1.1. Asmeninė strategija

Šiame skyriuje išsamiai pristatau asmeninius kūrybos metodus. Apžvelgusi įdomius ir aktualius dizainerius, dirbančius ir kuriančius sveikatinamųjų aksesuarų srityje, ir pristačiusi jų kūrybos strategijas, galiu lengviau apibrėžti savo pačios pasirinktą kryptį ir išskirtinumą tarp šių kūrėjų. Kiekvienas iš pristatytų menininkų yra unikalus ir savitas, išsiskiriantis savo idėjomis ir į sveikatinamųjų aksesuarų kūrybą žvelgiantis per savo suvokimo prizmę. Kaip ir kiekvienas kūrėjas, aš ieškau priimtinausių būdų atskleisti savo sumanymus, išskirtinumą ir kūrybos unikalumą.

Pasirinktai strategijai – eksperimentiniam, individualiam kūrybos procesui – labai svarbios tapo inspiracijos, gaunamos iš aplinkos, kasdienių situacijų ir reiškinių, bandymas įsijausti į kito „kailį“ ir taip atrasti tinkamiausius sprendimo būdus. Pagrindiniu tiriamuoju,

¹²⁵

https://www.facebook.com/notes/asol-kitokia-juvelyrė/mada-ir-juvelyrė/345559572121178/?_tn_=HH-R%20Mada%20ir%20juvelyrė.

žinoma, tapo sveikatos sutrikimų turintis žmogus, jo patiriamos kasdienės problemos ir išgyvenami jausmai.

Pasirinkta individuali strategija, kuriant konkrečius sveikatinamuosius aksesuarus, paremta noru sukurti šiuolaikišką, konceptualų, daugiafunkcij aksesuarą. Tradicinis papuošalas ir jo funkcijos tampa mano išeities tašku. Ankstesniuose skyriuose chronologiškai pristatau juvelyrikos funkcijų transformacijas, taip siekiu atskleisti, kodėl atsiranda poreikis puošti ir puoštis, kodėl tai svarbu ir šiuolaikiniam žmogui. Pagrindžiu savo siekį sukurti įtvarą, kuris puoštų – teigiamai veiktų žmogaus savivertę.

Praktinio projekto tikslas yra sukurti išskirtinį, nešiotoją asmenybę atspindintį papuošalą, kuris turėtų ne tik estetinę, bet ir sveikatinimo funkcijas. Be jokios abejonės, jis turi išsaugoti tradicinę savo paskirtį – būti puošybiniu daiktu. Tačiau visiškai kitą reikšmę turėtų įgyti naudojamos medžiagos, juvelyrikos dirbinio santykis su kūnu bei suteiktas naujas naratyvas. Taip noriu kalbėti apie sumenkusios žmogaus, turinčio sveikatos sutrikimą, savivertės problematiką, kvestionuoti žmogaus neįgalumo ir neįgaliojo atskirtumo nuo šiuolaikinės visuomenės tematiką. Norėčiau pakoreguoti vyraujančią mitą apie sveikatos sutrikimą turintį žmogų šiuolaikinėje visuomenėje, kuris yra labai stereotipinis. Priimta manyti, kad neįgalus žmogus yra savimi nepasitikintis, kompleksuotas, atsiskyręs ir dažnai diskriminuojamas dėl savo fizinių trūkumų ar savybių. Mano kūrybos siekis yra rasti būdą, kaip humaniškai ir socialiai atsakingai parodyti žmogaus negalią, kad aplinkiniai ir pats žmogus galėtų ją suvokti ne kaip trūkumą, o kaip išskirtinį, žmogaus identitetą žymintį bruožą, galintį net sustiprinti savivertės jausmą. Nors, kaip įsitikinau rinkdama medžiagą ir kalbindama pacientus, nėra lengva įtikinti, kad sveikatos sutrikimas gali būti savotišku „pranašumu“, todėl, manau, konceptualus požiūris ir tinkama meninė išraiška tikrai galėtų tapti šios problemos sprendimu.

Nors ir siekiu įrodyti, kad žmogaus kūno skirtumai gali būti privalumas, savo kūryba nesistengiu šokiruoti ar žmogaus negalią paversti jo išskirtinai fantastine ypatybe, kaip tai savo kūryboje daro Sophie De Oliveira Barata. Pasirenku nuosaikesnę formą, paremtą individualiu žmogaus noru puoštis, gražintis ir taip išsiskirti iš kitų. Remdamasi savo tyrimu, įsitikinau, kad kaip tik neekstremalaus dizaino estetinė įtvaro transformacija, paverčianti jį pasigėrėjimo ir pasididžiavimo vertu objektu, gali veikti kaip asmenybę vienijantis objektas, suteikiantis žmogui harmonijos ir psichologinio komforto jausmą.

Tokie aksesuarai gali byloti apie neįgaliojo intelektą, etinius ir estetinius prioritetus, politines pažiūras. Jie gali provokuoti, vilioti, mesti iššūkį ir taip skatinti interaktyvų santykį tarp neįgaliojo ir kitų visuomenės narių. Jie gali tapti asmens stilingumo, šiuolaikiškumo išraiška ir įkvėpti sekėjus. Manau, tai yra didelis privalumas.

Siekiu, kad kuriamas sveikatinamasis aksesuaras būtų minimalistinis, elegantiškas ir jo dizainas būtų priimtinas ne tik ekstravagantiškoms ar išskirtinio stiliaus moterims. Kurdama aksesuarus stengiuosi nenutolti nuo šiuolaikinės juvelyrikos, bet vengiu objektus paversti populiariu artefaktu, kas būdinga, pavyzdžiui, Lancavechia'os ir Wai kūrybai. Mano pasirinkta stilistika yra subtilesnė, turinti mažiau tiesioginio naratyvo.

Tikslas yra sukurti daugiafunkcį ir conceptualų aksesuarą, kurio viena iš funkcijų yra sveikatinimas. Puošybinė ar estetiinė funkcijos išlieka taip pat labai svarbios. Manau, tai itin matyti ir kuriamų sveikatinamųjų aksesuarų detalėse, kurios yra tarsi maži juvelyrikos inkliuzai skulptūriškose įtvarų formose. Toks aksesuaras įgytų daugiau su asmeniniu žmogaus gyvenimu susijusių reikšmių, ne tik atlieptų tradicinių abstrakčių vertybių kategorijas (gražu – negražu, amžina – laikina, brangu – pigu), bet perteiktų pačias įvairiausias individo vidines būsenas, nuotaikas, fantazijas, kartais nuo atviro kitų žvilgsnio paslėptų ar padėtų įveikti fobiją ar kompleksus. Sukurtus juvelyrikos inkliuzus, nebenešiojant įtvaro, galima būtų transformuoti į tradicinius papuošalus – sages (pritvirtinus sagteles) ar aplikacijas (prisiuvus inkliuzus prie drabužio) kurios primintų ne tik išgyventus sunkumus, bet ir gyvenimo trapumo problematiką.

Nesiekiu sukurti išmanaus ar novatoriško įtvaro, kaip tai daro dizainerė Gintarė Černiauskaitė savo kūryboje, diegdama naujas technologijas ir ieškodama naujų technologinių spendimų. Nors mūsų idėjos ir pasirinktas nagrinėti temų laukas gali atrodyti ir panašus ar net kartais visai toks pats, tikslai, pasirinkta strategija ir tyrimo būdai yra itin skirtingi. Savo darbe pristatau ir nagrinėju naujas technologijas ir išmaniąją tekstilę, tačiau tai pateikiu kaip galimybę ar tolimesnių tyrimų lauką. Dabartiniame kūrybos taške mano kuriamiems aksesuarams būdingesni kaip tik į individo poreikius orientuotos juvelyrikos bruožai, papildyti šiuolaikine tekstile.

Galėčiau teigti, kad mano kūrybai yra artimiausias Peta'os Bush kelias. Savo pasirinktą kūrybos metodą galėčiau įvardyti kaip biopsichologinį, nes siekiu išanalizuoti žmogaus pojūčius tam tikroje situacijoje. Potyrio dizainas taip pat būdingas mano kūrybai –

stengiuosi neigiamus žmogaus, turinčio sveikatos sutrikimą, potyrius paversti bent iš dalies teigiamais. Šie du metodai, susipinantys mano kūryboje, yra man patys aktualiausi ir atsakantys į svarbiausius klausimus.

Taip pat norėčiau išskirti svarbų kūrybos bruožą – transformaciją, kurio nenaudojo nė vienas aptartas menininkas. Kuriu sveikatinamuosius aksesuarus – įtvarus tiek ilgalaikiam, tiek trumpalaikiam nešiojimui, todėl kiekvienas juvelyrikos inkliuzas išgijus ir nebenaudojant įtvaro gali tapti tradiciniu papuošalu – sage. Tiek prie sidabro detalių, tiek prie siuvinėtų miniatiūrų išėmus iš įtvarų galima pritvirtinti sagteles (51, 43 pav.). Tekstilinius inkliuzus taip pat galima naudoti ir kaip aplikacijas ant nešiojamų drabužių (52, 53, 42 pav.) Svarbu tai, kad jis taptų konceptualus papuošalas, kuriame slypi labai jautri gyvybės trapumo žinutė, kviečianti susimąstyti apie tikrąsias gyvenimo vertybes, primenantį žmogui jo nugalėtą ligą, patirtus išgyvenimus. Toks juvelyrikos dirbinyje būtų dar asmeniškė jo dėvėtojų. Sveikatinamasis aksesuaras atspindėtų sveikatos sutrikimo ir su tuo patiriamų išgyvenimų problematiką, o transformuota sagė taptų išgijimo ir sveikatos simboliu.

Kaip esminius savo kuriamų aksesuarų bruožus galėčiau išskirti stilių ir estetiką, funkcionalumą, individualumą, teigiamo poveikio siekimą, transformaciją (jau nebenešiojant įtvaro, sidabro ar siuvinėti inkliuzai gali būti paverčiami tradiciniais papuošalais – sagėmis). Tai pateikiu lentelėje, kurioje matyti, kuo mano kūrybos strategija artima ir kuo skiriasi nuo anksčiau analizuotų autorių.

MANO ASMENINIS METODAS				
Stilius ir estetika	Funkcionalumas	Individualumas	Teigiamas poveikis dėvėtojų	Transformacija

Sumaniusi pasirinkti kaip tik šį kūrybos lauką supratau, jog norėdama jį plėtoti turėsiu ne tik smarkiai papildyti savo praktinių įgūdžių lauką, bet ir gerokai praplėsti žinių bagažą, juolab kad tema susideda iš trijų pagrindinių komponentų – medicinos, tekstilės ir juvelyrikos. Tačiau tai tik dar labiau sužadino mano smalsumą ir norą praplėsti savo galimybių bei šiuolaikinės juvelyrikos ir aksesuarų kūrimo ribas.

1.2. Medžiagos rinkimas ir eksperimentai medžiagoje

Sveikatinamųjų aksesuarų kūryboje buvo svarbios abi dalys: teorinė – medžiagos rinkimo ir praktinė – eksperimentavimo ir prototipų kūrimo. Abu šie etapai vienas kitą papildė ir leido pasiekti norimą rezultatą. Kūrybą ir idėjos vystymą pirmiausia pradėjau nuo išsikeltos problemos, kuri atspindi jautrią šiuolaikinės visuomenės temą. Tada vyko medžiagos rinkimas, pavyzdžių analizavimas ir gilinimasis į įvairias strategijas. Teorinė medžiaga leido įprasminti ir pagrįsti kūrybą bei atsakyti į iškeltus klausimus, pripažinti arba paneigti hipotezes. Įgytos teorinės žinios padėjo plačiau, kūrybiškiau ir nuosekliau pažvelgti į pasirinktą temą. Pokalbiai su skirtingų sričių specialistais leido įsitikinti, kad meno ir mokslo sintezė tikrai galima, turi plačias perspektyvas ir mano tyrimo atveju yra net būtina. Tiek juvelyrų, tiek gydytojų išskyrė svarbiausius savo srities aspektus, tačiau labai susidomėję pažvelgė į mano pasirinktą temą ir norimą pasiekti rezultatą.

Rinkdama medžiagą įgijau technologinių ir medicininių žinių. Pasirinktai kūrybos sričiai šios žinios tapo pagrindu ir išeities tašku, be kurių nebūčiau galėjusi pradėti prototipų gamybos ir kūrybos. Medicininių žinių pagrindas man leido laisvai improvizuoti, tačiau nenutolti nuo sveikatinimo funkcijos. Trumpa medicinos prietaisų istorinės raidos apžvalga padėjo suvokti, kaip tobulėjo įtvarai ir kiek daug jau pasiekta šioje medicinos srityje. Tačiau tai nesustabdė noro pažvelgti į šią sferą kūrybiškai, savitai ir inovatyviai.

Psichologinės įžvalgos, kaip gydymą galima paversti puošimu ir individualybės išraiška, padėjo pagrįsti doktorantūros kūrybinę dalį. Pokalbis su psichiatru Sauliumi Venslauskis tapo teorinio darbo atspirtimi – teisinga linkme nukreipė tolimesnėms teorinėms medžiagos paieškoms ir temos vystymui. Kūrybinio mąstymo plotmėje sėkmingai pavyko įrodyti, jog kūrybiškumas gali būti būdingas net ir tokiai absoliutaus tikslumo reikalaujančiai sričiai kaip medicina, o meno ir mokslo sintezė yra puikus būdas tai įrodyti.

Antroji, ne ką mažiau svarbi dalis – eksperimentavimo ir įvairių bandymų etapas kuriant sveikatinamųjų aksesuarų prototipus.

Pirmasis šio etapo žingsnis – tai įvairūs bandymai su medžiagomis, naudojamomis medicinos prietaisų gamyboje. Šiais eksperimentais siekiau išsirinkti tinkamiausią medžiagą sugalvotiems dizaino objektams, sužinoti specifinių medžiagų savybes ir galimybes. Bandydama leidausi laisvai eksperimentuoti, neatsižvelgdama į

medicinos prietaisams reikalingas savybes. Taip norėjau pažinti medžiagas ir tik tuomet sugrįžti prie savo tikslo – sveikatinamųjų aksesuarų prototipų kūrybos.

Noriu pabrėžti, kad nesiekiu sukurti naujoviško gydomojo įtaiso, todėl savo aksesuarams neatsisakiau naudoti jau esamų medicinos medžiagų ir neieškojau ko nors novatoriško, nes pirmiausia jos atitinka visus reikalavimus, keliamus medicinos prietaisams, o antra, yra labai skulptūriškos ir pasiduodančios improvizacijoms. Man, kaip siekiančiai sukurti šiuolaikiškus ir konceptualius papuošalus, šios medžiagos pasirodė labai įdomios, tinkamos ir perspektyvios.

Pirmoji – turbokastas – tai žematemperatūris plastikas polikaprolaktonas¹²⁶, padengtas poliuretano sluoksniu, kurio storis yra apie 0,6 mm. Poliuretano danga užtikrina šias gaminių iš turbokasto naudojimo sąlygas: 1) leidžia naudoti gaminį be specialių movų ar kitų tarpinių odos ir gaminių medžiagų; 2) gerai priglunda; 3) nelimpa prie paciento odos ir plaukų; 4) neleidžia išsivystyti minkštųjų audinių atrofijai (organizmo struktūrų sumažėjimui); 5) oringa, minkšta poliuretano danga sudaro mikroskopinį oro tarpelį tarp paciento odos ir plastiko, o tai mažina odos prakaitavimą ir infekcijos riziką. Ši medžiaga pasidaro plastiška jau esant 60 °C, o vėsdoma iki 30 °C, po 5–8 minučių jau visiškai sukietėja. Ji gali būti naudojama daug kartų, turi atminties funkciją, tai yra gali grįžti į savo pradinę padėtį ją pašildžius. Tai labai aktualu, norint pataisyti gaminį ar daug kartų permodeliuoti priklausomai nuo klinikinės situacijos. Turbokastas karštame vandenyje pasidaro minkštas ir lankstus, formuojamas ant žmogaus kūno galūnės ir po to, tampa kietas ir standus, todėl gerai fiksuoja žmogaus galūnės formas. Dažniausiai jis būna perforuotas. Turbokastas šildomas karšto vandens vonioje ir formuojamas tiesiogiai ant galūnės. Turbokastas plačiai naudojamas visame pasaulyje medicinos priemonių gamybai. Šios medžiagos įtvarei skirti išorinei imobilizacijai, iš jos gaminami individualūs medicinos prietaisai.

Turbokasto mechaninės savybės yra šios: mažas gaminio svoris, atmintis, galimybė permodeliuoti ir ištempti medžiagą iki 15 proc. modeliuojant, ilgas tinkamumo laikas, nesudėtingas sandėliavimas, atliekų, dulkių, kvapo nebuvimas.

¹²⁶ Polikaprolaktonas yra kaprolaktono polimerizacijos produktas, sintetinis polieteris, gaunamas iš naftos.

Biomedicininės savybės yra šios: netoksiškas, nesukeliantis alergijos, galimas gaminio kontaktas su vandeniu.

Turbokastas turi ir daug kitų pranašumų: gamybos procesas yra nesudėtingas ir nereikalauja brangios įrangos bei įrankių, neužima daug laiko – kietųjų įtvarinių sistemų žematemperatūrių plastikų pagrindu gamybos laikas dėl technologinių ypatumų užima apie 5–10 minučių. Gamyba pakankamai ekologiška – be atliekų.

Turbokastas išlaiko savo savybes esant nedidesniems nei 15 proc. savo paviršiaus bendro ploto ištempimui. Ši medžiaga gali būti kaitinama šiais būdais: vandenyje (nuo 70 °C), garais (nuo 90 °C), drėgnuoju karščiu (iki 150 °C). Tačiau plastiko perkaitinimas daugiau kaip 150 °C sukelia negrįžtamus paviršiaus sluoksnio pokyčius, jis tampa standus ir praranda savo specifines funkcijas.

Lakšto storio parinkimas priklauso nuo imobilizuojamos kūno dalies bei paciento amžiaus ir kūno sudėjimo. Medžiagos lapų storis gali siekti nuo 1,6 iki 4 mm. Įtvarai iš turbokasto skirti nešioti neilgam laikui, iki trijų mėnesių, dėl nepakankamų mechaninių savybių, todėl ilgesnei imobilizacijai yra skiriami įtvarai iš kitų medžiagų.¹²⁷

Eksperimentavau su 1,6 mm ir 2,5 mm turbokastu. Merčiau į karštą vandenį, tampydama ir įvairiai deformuodama bandžiau išgauti įvairiausių formų kaklo ir riešo įtvarus. Stengiausi kiek įmanoma nutolti nuo įprastinės įtvarų formos, tačiau galiausiai reikėjo neprarasti ir medicinos prietaisams būtinų savybių (29–33 pav.). Reikia pabrėžti, jog dauguma eksperimentų buvo tik kūrybos procesas, nes iki 15 proc. ištempta medžiaga yra tinkama įtvarų gamybai.

Šios medžiagos, toliau kurdamas sveikatinamuosius aksesuarus, atsisakiau, nes ji netiko norint įgyvendinti sumanymus. Tačiau tolimesnėje kūrybos perspektyvoje ją taip pat galėčiau naudoti gamybos procese.

Antroji medžiaga – kamštinio pagrindo polimeras (34 pav.). Polimeras (gr. *polys* – daug + *meros* – dalis) – medžiaga, kurios molekulės sudarytos iš daug besikartojančių struktūrinių vienetų, vadinamų monomerais, sujungtų

¹²⁷ [interaktyvus], [žiūrėta 2018 09 21], <http://www.turbocast.eu>.

kovalentiniais cheminiais ryšiais. Polimerai gali būti sudaryti iš šimtų ar tūkstančių monomerų. Polimerai pagal kilmę gali būti skirstomi į gamtinius, dirbtinius ir sintetinius.¹²⁸

Šios medžiagos mechaninės savybės yra šios: mažas gaminio svoris, nelūžtanti konstrukcija, atmintis, galimybė permodeliuoti, ilgas tinkamumo nešioti laikas, nesudėtingas sandėliavimas, atliekų, dulkių, kvapo nebuvimas.

Biomedicininės savybės yra šios: netoksiškas, nesukeliantis alergijos, nepralaidus vandeniui, tačiau pralaidus rentgeno spinduliams, o tai yra labai svarbu gydymo proceso eigos kontrolei ar vertinant pakartotinių operacijų indikacijas.

Kamštinio pagrindo polimeras turi ir daug kitų teigiamų savybių: šiai medžiagai formuoti, kaip ir turbokastui, nereikia specialaus pasiruošimo ar įrankių, gamybos procesas nesudėtingas, ekologiškas, o gaminyje patogus pacientams naudoti kasdienybėje.

Įtvagai iš kamštinio pagrindo polimero gali būti skirti ilgalaikiam naudojimui. Ši savybė buvo svarbi renkantis medžiagą prototipų gamybai, nes siekiau sukurti medicinos priemones dėvimas tiek laikinai, tiek ilgiau.

Dėvint riešo sveikatinamuosius aksesuarus, pagamintus iš šios medžiagos, rekomenduojama nešioti megztas, medvilnines įmautes, kurias galima skalbti. Taip įtvaro nešiojimas yra kur kas patogesnis ir higieniškesnis.

Šios medžiagos lapų storis gali siekti nuo 2 iki 4 mm. Formuojama kaitinant sausuoju karščiu (150 °C karštyje). Kaip ir pirmoji medžiaga, šis polimeras taip pat turi susitraukimo atmintį, todėl jį galima naudoti daug kartų. Netikus gautai formai, galima vėl kaitinti – kol įgaus buvusį pavidalą. Nors šios medžiagos negalima formuoti ant žmogaus (dėl formuoti reikalingos aukštos temperatūros), nepaisant to, įtvagai gali būti gaminami individualiai, tačiau tai yra sudėtingesnis ir ilgesnis procesas nei su turbokastu. Galutinis kietųjų įtvartinių sistemų gamybos laikas dėl technologinių ypatumų užima apie 5–10 minučių.

Eksperimentuodama kamštinio pagrindo polimerą kaitinau krosnelėje ir formavau ant plastikinio modelio. Taip formuodama galėjau sukurti neįprasto silueto kaklo bei riešo įtvartus. Šias formas lengvai pritaikiau kūryboje. Ši medžiaga nėra elastinga ar

¹²⁸ [interaktyvus], [žiūrėta 2019 12 15], <http://www.turbocast.eu>.

tampri, tačiau lengvai formuojama, labai skulptūriška, paprastai kerpama, pjaunama ar šlifuojama. Man ji pasirodė itin tinkama minimalistinio stiliaus aksesuarams – kaklo ir riešo įtvarams.

1.3. Sveikatinamųjų aksesuarų prototipų kūryba ir dėvėjimo galimybės

Taigi sveikatinamųjų aksesuarų prototipus kuriu iš šios medžiagos, įtvarus paversdama skulptūriškomis formomis ir įliedama į jas tekstilės miniatiūras ar sidabro inkluzus. Kamštinio pagrindo polimerą pasirinkau ir todėl, kad sveikatinamieji aksesuarai galės būti naudojami ilgai.

Kuriamų aksesuarų puošybinė funkcija yra ne mažiau svarbi nei sveikatinamoji. Galiu daryti prielaidą, jog tik puošianti medicinos priemonė gali teigiamai veikti nešiototo emocinę ir psichologinę būklę ir tik toks papuošalas turėtų būti trokšamas dėvėti. Puošybinei, dekoratyvinei funkcijai sukurti pasitelkiu tekstilės miniatiūras ir sidabro detalių inkluzus.

Tekstilės miniatiūroms kurti naudoju siuvinėjimo techniką metalizuotais siūlais – „aukso gijų“ klojimo techniką, kuri buvo naudojama jau Baroko epochoje. Šią techniką naudoju kaip išraiškos priemonę, kuri sveikatinamiesiems aksesuarams suteikia išskirtinio puošnumo, prabangos ar net paslaptینگumo ir sakrališkumo. Kiekviena siuvinėta miniatiūra yra tarsi mažytis pasakojimas, atspindintis nešiototo asmenybę per naudojamas spalvas ir formas. Siuvinėjimas metalizuotais siūlais mano darbe naudojamas tikrai neatsitiktinai. Šia siuvinėjimo technika atliktos detalės padeda sustiprinti ir atskleisti užkoduotą šio darbo prasmę – siekį pakelti neįgaliojo savivertę ir priimti savo negalią. (35, 41 pav.)

Atsirandančios sidabro detalės – juvelyrika, kuri skulptūriškoms įtvarų formoms taip pat suteikia puošnumo ir prabangos. Čia žaidžiu skirtingomis formomis ir faktūromis. Kiekviena detalė yra tarsi atskiras kūrinys, užpildantis bendrą medicinos priemonės visumą. (36, 37, 39 pav.)

Šias dvi išraiškos priemones – siuvinėjimą ir sidabro detales – pasirinkau neatsitiktinai. Tie inkluzai yra mažytės puošnios detalės, jos papildo minimalizmu alsuojančias sveikatinamųjų aksesuarų formas. Tokias detales galima individualizuoti ir suasmeninti, taip pristatyti dėvėtojo asmenybę, stilių ir estetinį skonį.

Šios išraiškos priemonės taip pat atspindi ir mano apibrėžtą vartotojų grupę. Ją įvardyčiau taip – tai jauna ar vidutinio amžiaus moteris, kuri nebijo eksperimentuoti, tačiau savo stiliumi ir išvaizda nesiekia šokiruoti. Moteris, turinti savitą stiliaus suvokimą ir norinti bet kokioje situacijoje jaustis stilinga ir subtiliai elegantiška. Tikrai nesiekiu sukurti sveikatinamųjų aksesuarų, kurie tiktų visiems ir visose situacijose. Kiekvienas juvelyrikos kūrinys turi savo gerbėją ir dėvėtoją, tad ir šie aksesuarai nėra universali medicinos priemonė, tinkanti visiems.

Sveikatinamųjų aksesuarų prototipų kolekcija susideda iš septynių objektų: trijų kaklo įtvarų aksesuarų ir keturių riešo-plaštakos įtvarų aksesuarų.

1. Korėtas kaklo įtvaras-aksesuaras su metalizuotais siūlais siuvinėtais inkluzais ir iš vidaus dengtas mėlynos spalvos paminkštinamąja medžiaga. (35, 49)

2. Korėtas kaklo įtvaras-aksesuaras su sidabrinėmis detalėmis – inkluzais ir iš vidaus dengtas raudonos spalvos paminkštinamąja medžiaga. (36, 48)

3. Kaklo įtvaras-aksesuaras su sidabrinėmis detalėmis – inkluzais ir iš vidaus dengtas mėlynos spalvos paminkštinamąja medžiaga. (37, 50)

4. Korėtas riešo-plaštakos įtvaras-aksesuaras su metalizuotais siūlais siuvinėtais inkluzais, iš vidaus dengtas raudonos spalvos paminkštinamąja. (41, 46)

5. Korėtas riešo-plaštakos įtvaras-aksesuaras inkluzais, iš vidaus dengtas raudonos spalvos paminkštinamąja medžiaga. (40, 47)

6. Korėtas riešo-plaštakos įtvaras-aksesuaras su su sidabrinėmis detalėmis – inkluzais, iš vidaus dengtas mėlynos spalvos paminkštinamąja medžiaga. (39, 45)

7. Korėtas riešo-plaštakos įtvaras-aksesuaras, iš vidaus dengtas mėlynos spalvos paminkštinamąja. (38, 44)

Kuriu sveikatinamųjų aksesuarų prototipus, kuriuos galima dėvėti tiek turint trumpalaikius sveikatos sutrikimus, tokius kaip - kaklo raumenų patempimą ar sumušimą, raumenų spastiką, stuburo kanalo stenozę, stipinkaulio lūžį, riešo sąnario artrozę ir kt., tiek ilgalaikius atsiradusius po galvos ar stuburo traumų, esant smegenų augliams ar po smegenų insultų. Interviu metu traumatologas ortopedas Martynas Jurėnas įvardijo

sveikatos sutrikimų ir sužeidimų kaklo ir riešo srityse spektrą, kada kaklą ir viršutines žmogaus galūnes būtų galima imobilizuoti sveikatinamaisiais aksesuarais.¹²⁹

Kaklo sritis

Prie trumpalaikių sveikatos sutrikimų kaklo srityje būtų galima priskirti kaklo raumenų patempimą (lot. *distorsio*) ar sumušimą (lot. *contusio*) (pavyzdžiui, nutikus eismo įvykiui, sportinei traumai ir pan.), raumenų spastiką (lot. *spastica musculi*)¹³⁰ perpūtus vėjyje.

Degeneraciniai kaklo slankstelių srities pakitimai (tarpslankstelinio disko išvaržos (lot. *hernia disci intervertebralis*)¹³¹, stuburo kanalo stenozė (lot. *stenosis canalis vertebralis*)¹³² ir pan.) dažniausiai nereikalauja jokios imobilizacijos, tačiau neretai, šiems pokyčiams vystantis, būtina chirurginė intervencija. Tokiu atveju norint užtikrinti operacijos rezultatus reikalinga kaklo srities imobilizacija, ramybės sudarymas (neleidžiant judėti) sužalotai arba sergančiai kūno daliai nuo 4 iki 8 savaičių.

Ilgiausiai trunkanti imobilizacija gali būti taikoma esant kaklo slankstelių lūžiams. Atlantas (lot. *atlas*) ir asis (lot. *axis*) yra pirmieji du ir svarbiausi kaklo slanksteliai, dėl kurių anatomicinės formos galime judinti galvą. Jiems lūžus, kartais yra būtina chirurginė terapija. Net ir atlikus operaciją, rekomenduojama kaklo imobilizacija iki 6 savaičių, siekiant teigiamų pooperacinių rezultatų ar spartesnio gijimo.

Ilgiausiai užtrunka konservatyvus (neoperacinis) kaklo slankstelių lūžių gydymas – kartais net iki 12 savaičių ar ilgiau.

Riešo ir plaštakos sritis

Riešo ir plaštakos srityje ligų ir sužeidimų spektras ir dažnis yra daug didesnis. Pavyzdžiui, stipinkaulio lūžis (lot. *fractura os radialis*) (dažniausiai vaikams ar vyresnio amžiaus moterims (dėl hormoninių pakitimų retėjant kaulinei medžiagai)) priskiriamas prie vieno iš pačių dažniausių lūžių. Didžioji dalis šių sužeidimų gydoma konservatyviai – 6

¹²⁹ Iš interviu su gydytoju traumatologu ortopedu Martynu Jurėnu. Asmeninis autorės archyvas, 2020.

¹³⁰ Raumenų spastika – raumenų kontrolės sutrikimas, kuriam būdinga kieti, įsitępę raumenys ir negalėjimas valdyti šių raumenų.

¹³¹ Tarpslankstelinio disko išvarža (stuburo išvarža) – tai sveikatos sutrikimas, kurio metu fibrozinis tarpslankstelinio disko žiedas arba minkštoji pulpozinė jo dalis prasiveržia į stuburo kanalą ar tarpslankstelines angas, stuburo nervų šakneles ir siaurina jų spindį.

¹³² Stuburo kanalo stenozė – stuburo kanalo susiaurėjimas.

savaičių imobilizacija. Šį lūžį gydant chirurgiškai, kad ir trumpalaikė imobilizacija yra taip pat reikalinga.

Lūžus riešakauliams (lot. *ossa carpi*) ar delnakauliams (lot. *ossa metacarpalia*), taip pat dažniausiai taikomas konservatyvus gydymas, nešiojant 4–6 savaites įtvarą.

Ypatingas yra riešakaulio laivelio (lot. *os scaphoideum*) lūžis. Dėl prastos jo anatominės kraujotakos ir didelių apkrovų judinant nykštį, gijimo procesas užtrunka ilgiau nei kitų riešo rities lūžių gijimas. Todėl imobilizacija įtvaru gali užtrukti net iki 12 savaičių.

Plyšus raiščiams (lot. *ligamentum*) dažniausiai reikalingas operacinis gydymas, po kurio taikoma 6 savaičių imobilizacija, siekiant raiščiams sėkmingai sugrąžinti buvusias funkcijas.

Pirminėse riešo kanalo tunelinio sindromo, dar žinomo kaip karpalinis sindromas, stadijose taip pat rekomenduojama imobilizacija įtvaru. Ji yra labai svarbi norint išvengti šios ligos recidyvo.

Esant nuolatiniai apkrovai ir vystantis riešo sąnario artrozei (lot. *artrosis articulatio manus*) (pavyzdžiui, tai būdinga kasininkėms, siuvėjoms, sportininkams ir pan.), riešo-plaštakos įtvaras gali būti reikalingas net ir kiekvieną darbo dieną, norint išvengti skausmo, ligos įsisenėjimo ar negrįžtamų sąnario pakitimų.

Žmonėms po galvos ar stuburo traumų, esant smegenų augliams ar po smegenų insultų ir išsivysčius viršutinių galūnių spastikai, plaštakos-dilbio įtvarai tampa neatsiejama kasdienio gyvenimo atributais, siekiant sugrąžinti susilpnėjusias ar išnykusias viršutinių galūnių funkcijas.

Taigi medicinos srities specialistui, išskyrus situacijas, kai sveikatinamieji aksesuarai tinkami dėvėti, galima daryti išvadą, jog mano kuriamos medicinos priemonės yra funkcionalios ir reikalingos.

Galiu teigti, kad pasirinkta individuali strategija pasiteisino ir padėjo man sukurti sveikatinamųjų aksesuarų prototipus, kurių stilistika ir jiems suteiktas naratyvas atsako į iškeltas užduotis. Įsitikinau, kad juvelyrikos kūrinys gali tarnauti ne tik kaip papuošalas, bet ir kaip medicininis įtvaras, kuris teigiamai veikia ne tik fizinę, bet ir psichinę dėvėtojo sveikatą.

Taip pat šiame skyriuje pateikiu ir tokio sveikatinamojo aksesuaro gamybos bei naudojamų medžiagų kainos skaičiavimus.

Sveikatinamojo aksesuaro - kaklo įtvoro iš kamštinio pagrindo polimero su sidabro detalių inkliuzais – kainos skaičiavimas	
Įtvoro formos iš kamštinio pagrindo polimero	150 Eur
Sidabriniai inkliuzai	100 - 150 Eur
Užsegimai	50 - 80 Eur
Galutinė kaina	300-380 Eur
Sveikatinamojo aksesuaro - riešo-plaštakos įtvoro iš kamštinio pagrindo polimero su sidabro detalių inkliuzais – kainos skaičiavimas	
Įtvoro formos iš kamštinio pagrindo polimero	80 Eur
Sidabriniai inkliuzai	100-150 Eur
Užsegimai	50-80 Eur
Galutinė kaina	230-310 Eur
Sveikatinamojo aksesuaro - kaklo įtvoro iš kamštinio pagrindo polimero su siuvinėtų detalių inkliuzais – kainos skaičiavimas	
Įtvoro formos iš iš kamštinio pagrindo polimero	150 Eur
Siuvinėti inkliuzai	100-300 Eur
Užsegimai	50-80 Eur
Galutinė kaina	410-530 Eur
Sveikatinamojo aksesuaro - riešo-plaštakos įtvoro iš kamštinio pagrindo polimero su siuvinėtų detalių inkliuzais – kainos skaičiavimas	
Įtvoro formos iš kamštinio pagrindo polimero	80 Eur
Siuvinėti inkliuzai	50-250 Eur
Užsegimai	50-80 Eur
Galutinė kaina	180-410 Eur

Taigi iš pateiktos lentelės matome, jog sveikatinamųjų aksesuarų kaina – 180–530 Eur. Kadangi medicinos priemonės būtų personalizuotos ir gaminamos individualiai kiekvienam norinčiajam, kaina būtų atitinkamai didesnė nei įprastų medicinos prietaisų.

2. AKSESUARŲ TYRIMŲ IR KŪRYBOS PERSPEKTYVOS

Išanalizavus pasaulio dizainerių bandymus paversti įtvarą įsmenintu papuošalu, galima išskirti keletą problemos sprendimo prieigos būdų. Tai patirtis, kuria remdamasi nauja sveikatinamųjų aksesuarų dizainerių karta galėtų eiti toliau.

Remiantis surinkta medžiaga galima būtų išskirti tris svarbiausias, naudingiausias ir efektyviausias perspektyvas – inovacijų, estetikos ir grįsta bendradarbiavimu su medicinos priemonių dizaineriu.

2.1. Inovacijų kelias

Visi minėti autoriai siekė funkcionalumo, kuris suvokiamas pirmiausia utilitariniu (medicininiu) požiūriu. Sveikatinamasis aksesuaras turi atlikti pirmiausia ne tik medicinos funkciją ir būti ergonomiškas, bet ir ne mažiau svarbią puošybinę funkciją, derėti prie jį nešiojančio žmogaus asmenybės.

Dizaino inovacijas lemia šiuolaikinio žmogaus psichologinė būseną, kultūrinis kontekstas ir žinoma, atsiradusios naujos, išmaniosios medžiagos ir naujos technikos galimybės. Šiuolaikinės plastiškos, termochrominės medžiagos leidžia sukurti visiškai prie individualaus žmogaus kūno formų pritaikytus aksesuarus-įtvarus, taip pat suteikti jiems skulptūriškas ir išskirtines formas. Originalus aksesuaras-įtvaras gali būti modeliuojamas išliejimo būdu: specialiai sukurtoje formoje arba išspausdinant 3D spausdintuvu.

Šiuolaikinės medžiagos garantuoja tokias funkcionalias sveikatinamojo aksesuaro savybes: lengvumą, prisitaikymą prie individualaus kūno paviršiaus ir jo temperatūros, tvirtumą ir higieniškumą. Tai labai svarbu norint sukurti daugiafunkcį papuošalą.

Tačiau medžiagos, naudojamos šių dienų įtvarų gamyboje, estetiniu požiūriu turi ir minusų. Tai neišraiškinga spalva ir nuobodi, „negyva“ faktūra, niveliuojanti individualią objekto išraišką. Todėl būtina jas kiekvienam dizaineriui savaip interpretuoti ir pritaikyti savo kūryboje.

Estetiniu požiūriu įprasminti naująsias medžiagas minėti dailininkai bandė keliais metodais. Viena vertus, tai vizualiosios inovacijos, kurias šiuolaikiniai dizaineriai naudoja bet kurių objektų gamyboje. Galima dirbti su medžiaga, tobulinant jos estetinių galimybių spektrą – spalvų ir faktūrų paletę, išnaudoti formavimo ir modeliavimo galimybes.

2.2. Inovatyvus įtvaro įvaizdžio keitimas

Antroji galimybė yra siekis išgauti naują estetinį efektą – inovatyviai keisti įtvaro įvaizdį, paverčiant jį aksesuaru. Analizuoti dailininkai, kurdami sveikatinamuosius aksesuarus, pasiūlė kelias prieigas. Galima įtvarą juvelyriškai dekoruoti, tarsi jį paverčiant juvelyrikos rėmu, taip pat pripildyti sveikatinamojo aksesuaro vaizdinį naujų simbolinių prasmų, asociacijų, užuominų. Tokį išpūdį sukuria visas aksesuaras arba jo dekoratyvinės detalės. Pavyzdžiui, kaklo įtvaras tampa kaklo aksesuaru-objektu, skirtu mobiliajam telefonui prilaikyti – tai iššūkis, kurį ligonis meta sveikųjų pasauliui, savo negalią paversdamas funkcionalumu.

Galimas biopsichologinis metodas, kai pats ligonis naudojamą įtvarą gali prisiderinti prie savo gyvenimo būdo ir charakterio suteikdamas jam tam tikras, išskirtines estetines savybes. Tarkime, riešo įtvaras tampa minimalistine apyranke.

Potyrinio dizainas, kurio vedami menininkai gali kiek įmanoma neįgalaus žmogaus patiriamus neigiamus pojūčius paversti teigiamais ir taip įprasminti sveikatinamuosius aksesuarus.

Alternatyvaus kelio pasirinkimas taip pat galėtų būti inovatyvaus įvaizdžio kūrimo prieiga. Transhumanistinės idėjos yra tik viena iš šio kelių galimybių, manau, kiekvienas autorius galėtų susirasti įdomią ir priimtina tematiką ir naratyvą.

2.3. Bendradarbiavimas su medicinos priemonių dizaineriu

Trečioji perspektyva – glaudus bendradarbiavimas su medicinos priemonių dizaineriu.

Manau, šis kelias būtų itin naudingas, nes labai dažnai kurdami inovatyvius įtvarus medicinos priemonių dizaineriai susitelkia į funkcionalumą, išmanumą ar naujas galimybes, nustumdami estetiką į antrą ar trečią planą. O meno srities atstovai atvirkščiai – nesiekia itin didelio technologijų inovatyvumo, priešingai, iškelia įtvaro vizualiąją pusę. Taigi šių dviejų sričių atstovų darbas drauge galėtų padėti sukurti visomis prasmėmis tobulą įtvarą.

Čia aptartos perspektyvos – tai tik nuorodos ar gairės, kuriomis galėtų vadovautis dizaineriai, norintys pasirinkti šią specifinę kūrybos sritį – medicinos priemonių dizainą. Kiekvienas dizaineris pirmiausia turėtų atrasti sau svarbiausią šios temos aspektą, naratyvą ar priėjimo būdą. Tačiau galima daryti išvadą, jog sveikatinamųjų artefaktų

kūrimo srityje jau „praminti takai“, kitų autorių pavyzdžiai ar klaidos visada yra geras inspiracijų šaltinis ir postūmis padaryti dar geriau, išmaniau ar efektyviau.

IŠVADOS

1. Remiantis surinkta medžiaga ir atliktais interviu galima teigti, kad medicinos priemonių estetinio išraiškingumo problematika dar nėra pakankamai ištirta sritis nei pasaulio, nei tuo labiau Lietuvos kontekste. Šis specifinis mokslo ir kūrybos laukas yra gana naujas ir domina bei intriguoja tiek meno, tiek ir medicinos sričių specialistus. Esama dar nedaug dizainerių ir dailininkų, savo kūriniais bandančių palengvinti neįgalaus žmogaus patiriamą psichologinį diskomfortą ir spręsti jo visuomeninės atskirties problemas.
2. Didžioji dalis tyrimo metu apklaustų pacientų ir medikų sutiko, kad dabar medicinoje naudojami įtvarai tikrai galėtų tapti meniškais aksesuarais. Iki šio tiriamojo darbo nei vieni, nei kiti visai neįsivaizdavo, jog įtvaras gali būti ne tik funkcionalus, bet ir gražus, puošnus, net „trokštamas dėvėti“. Tyrimas įtikino, kad kaip tik ši idėja leistų praplėsti aksesuarų dizaino ir medicinos tarpdisciplinines perspektyvas, sukurti naujas žinias ir keisti susiformavusį visuomenės požiūrį.
3. Sveikatinamieji aksesuarai gali būti taikomi ketvirtos ir penktos sveikimo stadijos pacientams ir ilgalaikę negalę turintiems žmonėms, jei atitinka jų asmenines nuostatas, pageidavimus ir psichologinį savitumą.
4. Apžvelgus įtvarų dizaino istorinę raidą, išryškėjo svarbiausi medicinos prietaisų gamybos bei estetikos aspektai. Įtvarai buvo gaminami iš natūralių, o nuo XX a. vidurio – iš sintetinių medžiagų, pritaikant atitinkamas konstrukcijas ir technologijas. Iki šiol dar nepavyko sukurti universalų įtvaro tipą, kuris atitiktų visus pageidaujamus medicininius, psichologinius ir estetinius reikalavimus. Tačiau tyrimas parodė, jog nors medicinos priemonių gamybai naudojamos medžiagos ir gaminių pavidalas vis keitėsi, tačiau pats įtvaro formos konceptas išliko itin pastovus, nes jį sąlygoja žmogaus anatomija, traumų pobūdis, ergonomikos reikalavimai. Šiuo konceptu galima pasikliauti projektuojant naujus įtvaro variantus ir į jį buvo atsižvelgta mano kūrybiniame darbe.
5. Išanalizavus juvelyrikos istorinę raidą išryškėjo papuošalo dėvėjimo tradicijos ir svarbiausios papuošalų funkcijos. Iki XIX a. papuošalas ryškiai reprezentuoja asmenį trimis aspektais: socialinio rango, asmenybės intelektualio individualumo ir išlavinto skonio, taip pat erotinio patrauklumo požiūriu. XIX a. pradeda ryškėti papuošalo kaip savarankiško meno kūrinio reikšmė. XX a. pradėta gaminti aksesuarus, reprezentuojančius ne materialinį ir luominį, o

dvasinį asmenybės išskirtinumą visuomenėje: subtilumą, jautrumą, aktualių tendencijų pažinimą, apskritai imant – savininko „elitinį“ mąstymą ir išlavintą skonį. Atlikus istorinę analizę galima daryti išvadą, kad aksesuarams imanentiškai būdinga suteikti vartotojui teigiamus potyrius, todėl tai reikia išsaugoti ir skatinti šiuolaikinėmis aplinkybėmis. Galima teigti, kad istorinė papuošalų pozityvaus psichologinio poveikio patirtis turi būti naudingai pritaikoma ir sveikatinamuosiuose aksesuaruose.

6. Išsamiai išanalizavus papuošalo virsmą į šiuolaikinį, konceptualų aksesuarą nustatyta, kad šiuolaikinis aksesuaras yra daugiafunkcis dizaino objektas, taip pat įgijęs daug reikšmių, susijusių tiek su jo kūrėju, tiek su dėvėtojo privačiu gyvenimu. Išanalizavus tarptautinę sveikatinamųjų aksesuarų kūrimo patirtį, paaiškėjo galimų meninių prieigų įvairovė – nuo grynai dekoratyvinių iki drastiškų ir šokiruojančių konceptualių sprendimų. Matyt, dėl psichologinio saugumo poreikio ar dėl fizinio silpnumo tokie sprendimai daugeliui pacientų neatrodė priimtini. Meninė įtvaro interpretacija kai kuriais atvejais gali tapti ne tik psichiką ir kūną integruojančiu į vientisą asmenybę, bet ir priešingai, dezintegruojančiu veiksnium. Tyrimas parodė, jog daugumos pacientų nuomone būtent neekstremalaus dizaino įtvaro transformacija, paverčianti jį pasigėrėjimo ir pasididžiavimo vertu objektu, gali veikti kaip asmenybę vienijantis objektas, suteikiantis žmogui harmonijos ir psichologinio komforto jausmą, todėl 11 iš 15 apklaustų pacientų pageidautų jį dėvėti.

7. Sveikatinamasis aksesuaras, kaip konceptualus papuošalas, gali atspindėti individo vidines būsenas, mintis ir kartu teigiamai veikti jo dėvėtoją. Šiems tikslams pasiekti gali būti panaudotos šiuolaikinių technologijų ir išmaniosios tekstilės galimybės, integruojant jas į sveikatinamųjų aksesuarų dizainą. Darbe aptariamos šios technologijos: šviesos efektai, išmaniosios technologijos ir 3D spausdinimo galimybės. Išskirtos šios išmaniosios tekstilės sritys: fizinės savybės sustiprinanti išmanioji tekstilė, apsauginė išmanioji tekstilė, e. tekstilė, neaustinė išmanioji tekstilė ir nanotechnologijos tekstilėje. Visa surinkta medžiaga pateikta kaip galima perspektyva tiek mano, tiek kitų dizainerių kūrybai. Šią medžiagą sėkmingai galima pritaikyti ir medicinoje, ir kuriant inovatyvius sveikatinamuosius aksesuarus.

8. Ištyrus ir palyginus pasaulyje ir Lietuvoje jau sukurtus sveikatinamuosius aksesuarus, išskirtos keturios skirtingos kūrybos strategijos: biopsichologinis metodas, potyrio dizainas, šiuolaikiškas įvaizdžio įprasminimo metodas ir alternatyvios prieigos strategija. Kiekvienas

būdas pristatytas atskiroje lentelėje, pažymint svarbiausius aspektus ir kūrybos tikslus. Ši analizė padėjo rasti savo asmeninį metodą, išraiškos priemones, atrasti savo unikalumą ir strategijos išskirtinumą tarp jau esamų šios specifinės srities dizainerių. Analizė leido įvertinti, kokiais skirtingais kūrybos būdais gali eiti kiekvienas menininkas siekdamas to paties tikslo – suteikti psichologinį ir emocinį komfortą žmogui, turinčiam sveikatos sutrikimą.

9. Aptariant potyrio dizainą, kaip kūrybos metodą, išskirti trys svarbiausi aspektai: siekis neigiamas emocijas bent iš dalies paversti teigiamomis, potyrių integravimas produktų dizaine ir dizainas orientuotas į daiktų kūrimą žmogaus laimei, remiantis jo patiriamais išgyvenimais. Galima teigti, jog dizainerio užduotis kaip tik ir yra pripildyti vartotojo gyvenimą malonių ir pozityvių patirčių per kuriamus objektus. O medicininiam dizaine tai yra itin svarbus aspektas, nes medicininio įtaiso poreikis savaime susijęs vien su neigiamomis emocijomis.

10. Tekste analizuojama ir pagrindžiama mano kūrybinė strategija, kuriant sveikatinamuosius kaklo bei riešo-plastikos įtvarus. Apibūdinami svarbiausi jos bruožai, kurie mano kūrybą skiria nuo aptartų dizainerių kūrybos. Tai individualus meninis braižas, funkcionalumas, individualumas, teigiamo poveikio siekimas bei įtvaro transformacijų gausa. Teoriniame darbe pateikti argumentai, kodėl buvo pasirinktos konkrečios medžiagos, skirtos įtvarų – aksesuarų gamybai – turbokastas ir kamštinio pagrindo polimeras. Pristatomi atlikti eksperimentai. Pagrindžiama pasirinktoji minimalistinė sveikatinamųjų aksesuarų stilistika bei aptarti kuriami inkliuzai medicinos priemonėms – juvelyrinės detalės, bei metalizuotais siūlais siuvinėtos miniatiūros. Pristatyti sveikatinamųjų aksesuarų prototipai, kuriuos galima dėvėti tiek turint trumpalaikius sveikatos sutrikimus, tokius kaip - kaklo raumenų patempimą ar sumušimą, raumenų spastiką, stuburo kanalo stenozę, stipinkaulio lūžį, riešo sąnario artrozę ir kt., tiek ilgalaikius atsiradusius po galvos ar stuburo traumų, esant smegenų augliams ar po smegenų insultų.

11. Atliktas teorinis tyrimas padėjo pasiekti užsibrėžtus kūrybinius tikslus. Sukūriau sveikatinamuosius aksesuarus, suaktyvindama jų estetinį poveikį ir taip juos paversdama šiuolaikiniais papuošalais. Visi šie aksesuarai yra vienetiniai autoriniai meno objektai. Tokie papuošalai, atliekantys sveikatinimo funkciją, padėjo įrodyti, jog teorinio darbo pradžioje

iškelta hipotezė buvo teisinga – įmanoma vizualizuoti žmogaus negalią ne kaip trūkumą, bet kaip asmens individualią savybę ir pozityviai interpretuotą jo įvaizdžio ypatybę.

12. Išnagrinėjus sveikatinamųjų aksesuarų srities perspektyvas, numatomi trys galimi pasirinkimo variantai – funkcinių įtvaro inovacijų kelias, įtvaro estetinio įvaizdžio keitimas ir darnus menininko bendradarbiavimas su medicinos priemonių dizaineriais. Tai gairės, kuriomis galėtų vadovautis dizaineriai, norintys pasirinkti šią specifinę kūrybos sritį. Galima daryti išvadą, jog sveikatinamųjų artefaktų kūrimo srityje tiek kitų autorių pavyzdžiai, tiek ir klaidos visada yra geras inspiracijų šaltinis ir paskata tobulėti.

13. Doktorantūros darbe kvestionuota neįgalumo ir neįgaliojo saviraiškos samprata šiuolaikinėje visuomenėje. Tai labai opi ir skausminga tema, kuri dažniausiai yra nepakankamai aktualizuojama, jai neskiriama užtektinai dėmesio, o dažnu atveju ji net ignoruojama. Todėl manau, kad šis tyrimas pasitarnaus ne tik mano kūrybai, bet ir padėtų sprendžiant neįgalumo problematiką bet kurioje gyvenimo srityje.

ILIISTRACIJOS

1 pav. Įtvaras - šarvas

2 pav. Charles Eames. Kojos įtvaras

3 pav. Sigitas Virpilaitis. „Priekūniai“

4 pav. Lucas Mongielo. „Savižudybės juvelyrė“

5 pav. Benjamin Lignel. „Užknisa senti“

6 pav. Kyeok Kim. „Antroji oda“

7 pav. Anoush Waddington

8 pav. Marc Mann

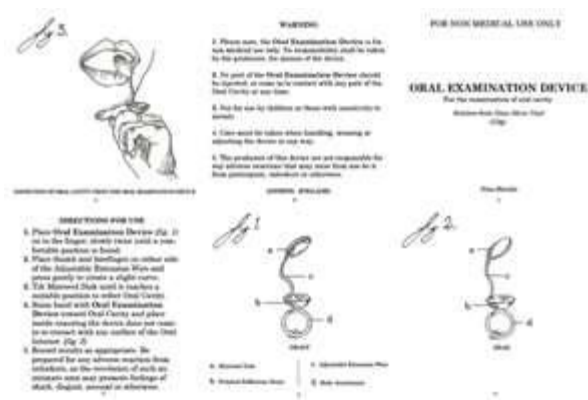
9 pav. Išmanioji apyrankė ir žiedas „Ringly“

10 pav. „Cell cycle“ aksesuarai

11 pav. Giulio Iacchetti

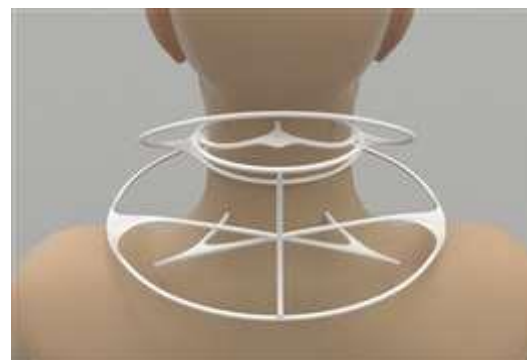
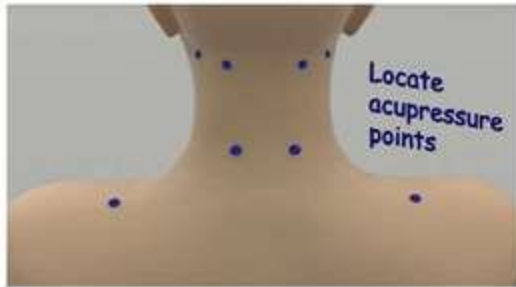
12 pav. Lucy Rowlands. „Burnos tyrinėjimo įtaisas“, naudojimosi instrukcija

13 pav. Sigurd Bronger. „Indikatorius“

14 pav. Molly Epstein. „Pasiiekti homeostazę“

15 pav. Peta Bush

16 pav. Gintarė Černiauskaitė. „Exo“

17 pav. Francesca Lanzavecchia ir Hunn Wai

18 pav. Francesca Lanzavecchia ir Hunn Wai

19 pav. Francesca Lanzavecchia ir Hunn Wai

20 pav. Francesca Lanzavecchia ir Hunn Wai

21 pav. Francesca Lanzavecchia ir Hunn Wai

22 pav. Francesca Lanzavecchia ir Hunn Wai

23 pav. Alexander Macqueen. „Medinės kojos“

24 pav. Sophie De Oliveira Barata. Hiperrealistinis pėdos protezas

25 pav. Sophie De Oliveira Barata. Rankos protezas

26 pav. Sophie De Oliveira Barata. Kojos protezas

27 pav. Sophie De Oliveira Barata. Rankos protezas

28 pav. Sophie De Oliveira Barata. Kojos protezas

29 pav. Eksperimentai su turbokastu

30 pav. Eeksperimentai su turbokastu

31 pav. Eksperimentai su turbokastu

32 pav. Eksperimentai su turbokastu

33 pav. Eksperimentai su turbokastu

34 pav. Eksperimentai su kamštinio pagrindo polimeru

Sveikatinamųjų aksesuarų prototipų kolekcija „Nuo subjekto iki objekto“

35 pav. Elzė Sakalinskaitė-Beinaravičienė.

36 pav. Elzė Sakalinskaitė-Beinaravičienė.

37 pav. Elzė Sakalinskaitė-Beinaravičienė.

38 pav. Elzė Sakalinskaitė-Beinaravičienė.

39 pav. Elzė Sakalinskaitė-Beinaravičienė.

40 pav. Elzė Sakalinskaitė-Beinaravičienė.

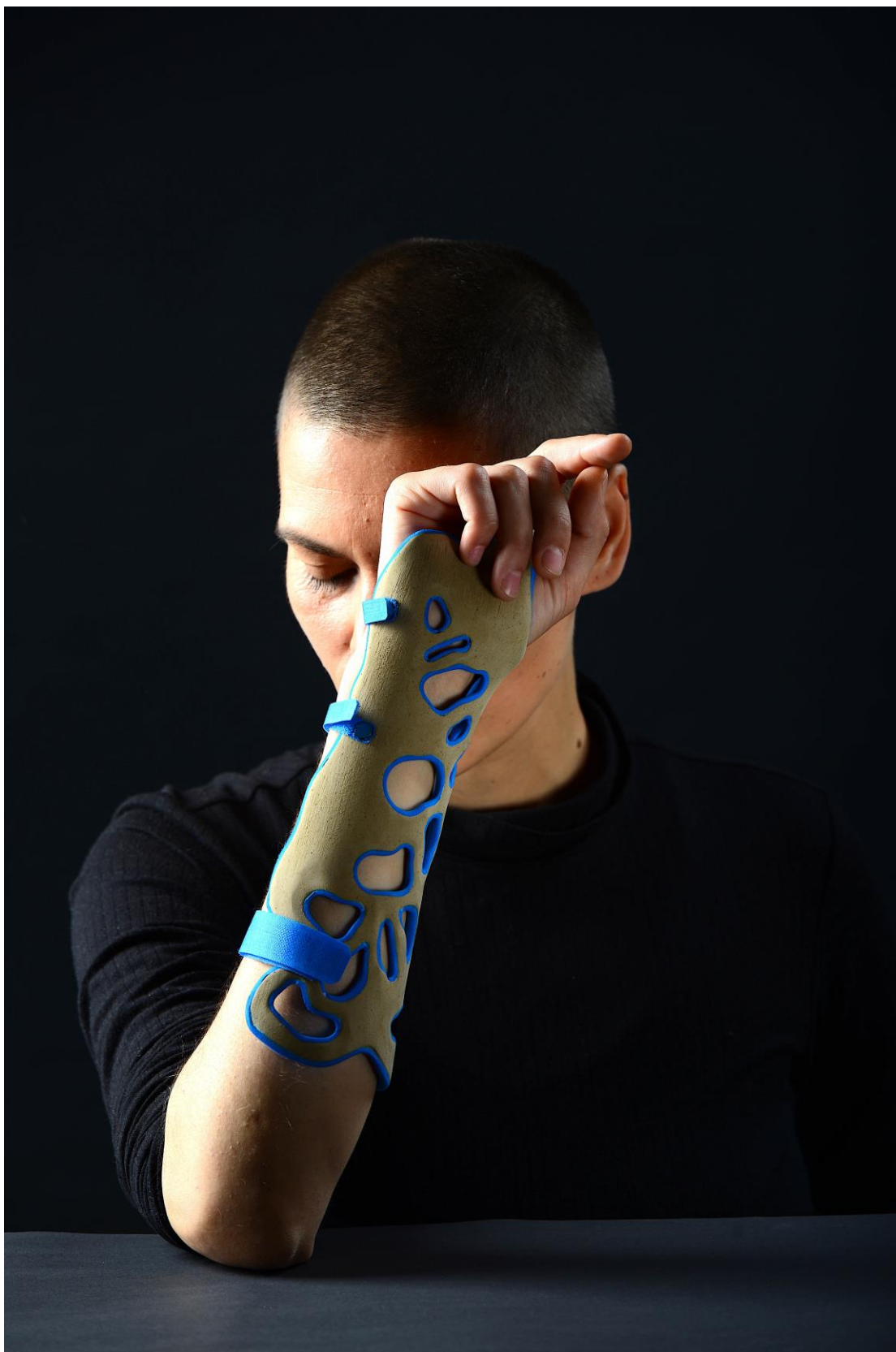
41 pav. Elzė Sakalinskaitė-Beinaravičienė.

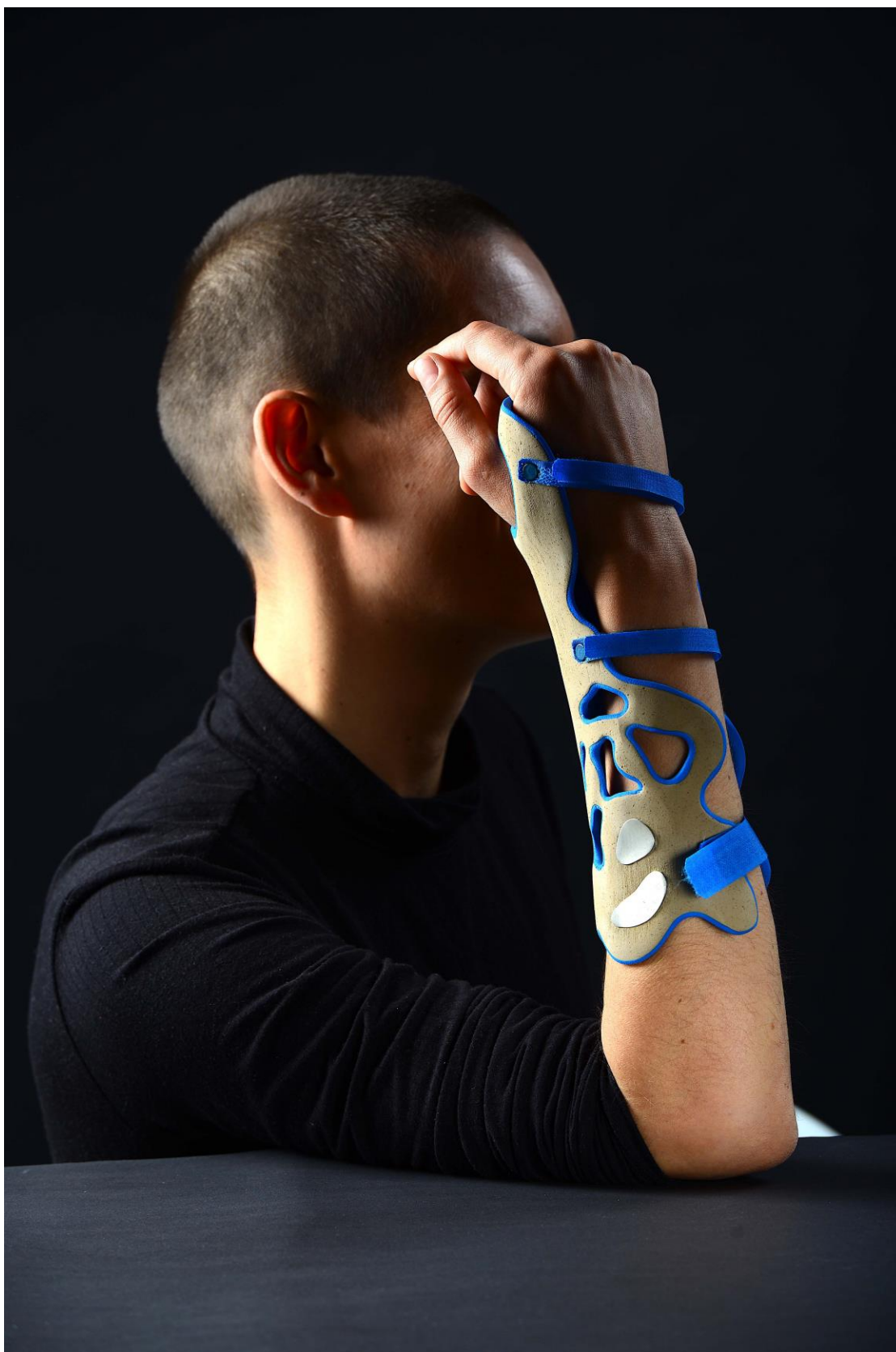
42 pav. Įtvaro inkliuzai – sagės

43 pav. Įtvaro inkliuzai - sagės

44 pav.

45 pav.

46 pav.

47 pav.

48 pav.

49 pav.

50 pav.

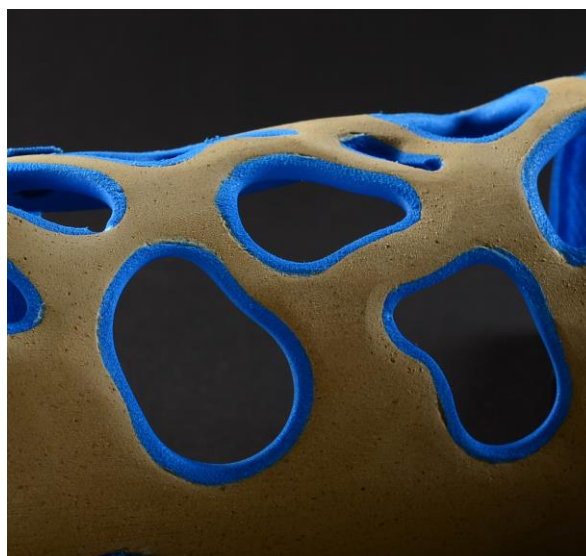
51 pav. Detalė

52 pav. Detalė

53 pav. Detalė

54 pav. Detalė

ŠALTINIAI

Interviu

1. Interviu su psichiatru psichoterapeutu Sauliumi Venslausku (2017 10 25; 2018 11 14; 2018 09 07). Elzės Sakalinskaitės archyvas.
2. Interviu su traumatologu ortopedu doc. Kęstučiu Saniuku (2018 02 14). Elzės Sakalinskaitės archyvas.
3. Interviu su traumatologu ortopedu Martynu Jurėnu (2018 01 28; 2018 03 17; 2018 05 27). Elzės Sakalinskaitės archyvas.
4. Interviu su vaikų chirurgu Jolanta Labanauskiene (2018 01 29; 2018 11 17). Elzės Sakalinskaitės archyvas.
5. Interviu su menotyrininke Sonata Baliuckaite (2018 09 25; 2018 11 14). Elzės Sakalinskaitės archyvas.
6. Interviu su menotyrininke Karolina Tomkevičiūte (2018 09 15). Elzės Sakalinskaitės archyvas.
7. Interviu su lekt. dr. Danute Zoviene (2018 09 13). Elzės Sakalinskaitės archyvas.
8. Interviu su juvelyrais Solveiga ir Alfredu Krivičiais (2018 09 17). Elzės Sakalinskaitės archyvas.
9. Interviu su juvelyre Maryte Dominaite (2018 07 26; 2018 19 20). Elzės Sakalinskaitės archyvas.
10. Paciento anketa, Nr. 1 – 15, Vilnius (2017 – 2019). Elzės Sakalinskaitės archyvas.

Dokumentai

1. „Pasaulinė ataskaita apie neįgalumą“ („World report on disability“).
2. „Pasaulinis neįgalumo veiksmų planas“ („World disabilities actionplan“).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Boardman J. *Graikų menas*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 1998.
2. Borgdorff H. The Debate on Research in the Arts. *Focus on Artistic Research and Development*, 2007, Nr. 2.
3. Bush P. Therapeutic Jewellery. *www.academia.edu*, 2015.

4. Bush P. The Craft of Wearable Wellbeing. *www.academia.edu*, 2015.
5. Butrimas A. Zoomorfinė ir antropomorfinė Rytų Baltijos regiono dailė. *Istorija*, t. XLIXL. Vilnius, 1979.
6. Cieškaitė-Brėdikienė L. *Dizaino raida nuo Morriso iki Morrisono*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.
7. Colchester C. *Textiles Today*. London: Thames and Hudson, 2007.
8. *Dailės žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.
9. Dean E. Išraižyti sapnai. *Krantai*, 2011, Nr. 2.
10. Dean E. Trys išskirtinės juvelyrikos kūrėjos. *Literatūra ir menas*, 2011, Nr. 3318.
11. Dempsey A. *Stiliai, judėjimai ir kryptys*. Vilnius: Presvika, 2004.
12. Edward A. Suchman Stages of Illness and Medical Care. *Journal of Health and Human Behavior*, 1965, Vol. 6, Nr. 3.
13. Fiedler J., Feierabend P. *Bauhaus*. Oxford: H. F. Ullmann, 2013.
14. Giddens A. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, 2000.
15. Gombrich E. H. *Meno istorija*. Vilnius: Alma littera, 1995.
16. Johnson I., Cohen A. C. *Fabric science*. USA: Conde Nast Publications, 2010.
17. Ludavičienė J. Sunerti sidabru. *Literatūra ir menas*, 2003, Nr. 2942.
18. Ludavičienė J. Papuošalas kaip panacėja. *Literatūra ir menas*, 2004, Nr. 2992.
19. Pileckaitė R. *XX amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio*. Vilnius: Dailininkų sąjungos leidykla, 2008.
20. Pailes-Friedman R. *Smart Textiles For Designers*. London: Laurence King Publishing, 2016.
21. Quinn B. *Textile Futures*. New York, 2010.
22. Rafael J. Diaz-Garcia, Kevin C. Chung. The evolution of distal radius fractures management – a historical treatise. *Hand Clin. Author manuscript*, 2012, Nr. 28 (2).
23. Hassenzahl M., Eckoldt K., Diefenbach S., Laschke M., Len E., Kim J. Designing moments of meaning and pleasure. Experience design and happiness. *International journal of design*, 2013, Vol. 7. Nr. 3.

INTERNETO ŠALTINIAI

1. [2012 08 21], <http://www.culture.lt/>.
2. [2012 08 22], <http://mollyepstein.com/>.
3. [2012 08 27], <http://www.horo.lt/>.
4. [2012 08 27], <http://www.lucyrowlands.co.uk/gallery.html/>.
5. [2012 08 27], <http://www.sigurdbronger.no/HTML%20files/Nye/air2.htm/>.
6. [2012 08 28], <http://www.kyeokkim.com/>.
7. [2012 08 28], <http://www.anoushwaddington.co.uk/>.
8. [2017 02 06], <http://design-milk.com/deconstruction-cell-cycle-by-nervous-system/>.
9. [2017 01 30], <http://hypermobility.org/peta-bush-research-participant-opportunity-via-the-hmsa/>.
10. [2017 01 30], https://www.academia.edu/17423729/Therapeutic_Jewellery
11. [2017 02 13], <https://www.turbocast.eu>.
12. [2017 02 13], <http://www.ortoklinika.com>.
13. [2017 02 20], <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1984.246/>.
14. [2016 03 29], <http://lanzavecchia-wai.com/>.
15. [2017 08 01], <http://www.thealternativelimbproject.com/>.
16. [2017 08 06], <https://www.90yearsofdesign.philips.com>.
17. [2017 08 06], <https://www.news-medical.net/>.
18. [2017 08 06], <https://www.huffingtonpost.com/>.
19. [2017 01 30], https://www.academia.edu/14615938/The_Craft_of_Wearable_Wellbeing.
20. [2017 03 15], http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf.
21. [2017 03 15], <http://www.who.int/disabilities/actionplan/en/>.
22. [2018 06 06], https://www.facebook.com/notes/asol-kitokia-juvelyrika/mada-ir-juvelyrika/345559572121178/?__tn__=HH-R
23. [2019 09 24], <http://www.electricfoxy.com/electricfoxy/2009/02/illuminating-glass-jewelry>.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

PACIENTŲ ANKETOS

Paciento anketa nr. 1

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Laikinai.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Nešiojau visos pėdos ir čiurnos įtvarą. Diskomfortą jčiau, nes įtvaras buvo gana ryškios spalvos, nepatogus ir su papildoma bato kulno imitacija, labai traukė aplinkinių dėmesį, nepatiko, kaip atrodė išoriškai.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Jis dažnai būna gana didelis, nepatogus, sunku jį slėpti / derinti su drabužiais.
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Netekę.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Jei tektų dar kartą nešioti įtvarą – mielai išbandyčiau. Norėtusi savo trūkumą paversti privalumu.
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Be abejo. Dėvėčiau.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Taip, kaip tik tokią mintį ir turėjau atsakydamas 5 klausimą.

Paciento anketa nr. 2

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Esu nešiojusi reklinatorių keletą mėnesių.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?

Per tuos keletą mėnesių nepajutau jokio psichologinio diskomforto, nes žinojau, kad situacija yra laikina. Nešiojau rudenį ir žiemą, taigi galėdavau paslėpti jį po drabužiais ir aplinkiniams nekildavo įtarimo, kad turiu dėvėti reklinatorių.

3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?

Manau, kad tie asmenys, kuriems tenka nešioti įtvarus ilgesnį laiką ar nuolatos, gali pasijusti visuomenės stigmatizuojami ir patirti galbūt perdėtą neigiamą dėmesį.

4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?

Ne, tuo metu dar jokių pagražintų modelių nebuvo.

5. Ar norėtumėte/ sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetines nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?

Jeigu asmeniui tektų nešioti įtvarą ilgesnį laiką ar nuolatos, būtų šaunu, jeigu žmogus nenorėtų jo nuolatos slėpti ir kaip tik atvirkščiai, galėtų jaustis labiau atsipalaidavęs ir pasitikintis savimi, nepaisydama įtvaro.

6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?

Galimybė pasirinkti iš kelių įtvaro modelių galėtų būti prilyginama ir kasdienių drabužių pasirinkimui. Tai suteiktų daugiau laisvės. Konkrečiai progai „pritaikytas“ įtvaras būtų tiesiog stiliaus detalė (kaip, pvz., akiniai).

7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?

Be abejo, laisvė rinktis patobulintos išvaizdos įtvarą suteiktų galimybę išvengti / mažinti kompleksus.

Paciento anketa nr. 3

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?

Laikinai.

2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?

Nesukelia.

3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?

Manau, kad man tekęs nešioti gipsinis įtvaras buvo gana nepatogus (nuospaudos, odos niežėjimas), nepraktiškas (neadekvačiai trukdė apsirengti, valgyti, atlikti kitus buitinius darbus). Taip pat teko nešioti plastikinį rankos įtvarą, kuris buvo gerokai patogesnis, praktiškesnis, šiek tiek lankstesnis, ir tai leido jį epizodiškai nusiimti ir eliminuoti ilgo gipsinio įtvaro nešiojimo trūkumus.

4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?

Matyti neteko, pasiūlymų niekados nesulaukiau.

5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetines nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?

Žinoma, sutikčiau, nes toks įtvaras leistų pagerinti paciento psichologinę būseną po ligos / traumos ir taip galbūt pozityviai veiktų sveikimo procesą arba tiesiog smarkiai pagerintų gyvenimo kokybę.

6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?

Manau, kad estetizuotas įtvaras tikrai būtų labiau norimas dėvėti, nes nematau jokių potencialių trūkumų, aišku, atmetus galimas papildomas finansines išlaidas.

7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?

Visiškai sutinku.

Paciento anketa nr. 4

Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?

Laikinai.

8. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?

Nesukėlė, nes įtvarą nešiojau laikinai.

9. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?

Įtvaras galėtų būti mažiau pastebimas (pvz., tokiu atveju, jei reikia dalyvauti renginyje).

10. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?

Taip, siūlė pasirinkti spalvą (iš visų vaivorykštės spalvų).

11. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
- Neabejotinai. Tai dalis, kuri yra su tavimi nuolat, dažniausiai ne savo noru, todėl būtų malonu, jei iš dalies atspindėtų tavo asmenybę.
12. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
- Taip.
13. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
- Privalumu gal ir ne (vis dėlto dažniausiai juo yra apribojama judėjimo funkcija), tačiau išreikšti save taptų paprasčiau.

Paciento anketa nr. 5

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Laikinai
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Taip. Visi klausė, kas nutiko, įtvaras spaudė, riboja judėjimo galimybes, buvo nepatogu miegoti.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Manau, šiuolaikiniai įtvarai yra patogesni negu nešioti seniau. (Teko nešioti prieš metus.)
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Taip, jausčiausi geriau (psichologiškai).
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Taip.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?

Ne.

Paciento anketa nr. 6

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Laikinai.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Taip. Išskiria iš minios. Sunkina buitį, o drauge sumenkina savivertę.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Šiuolaikiniai įtvarai gaminami masiškai, todėl negali būti optimalūs kiekvienu konkrečiu atveju.
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Jeigu įtvarą reikėtų nešioti laikinai, manau, to nereikėtų. Jei įtvarą reikėtų nešioti nuolat, norėtusi, jog jis būtų personalizuotas, taptų „savas“.
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Tarp vaikų ir pauglių – ypač. Asmeniškai aš taip pat norėčiau tokį dėvėti.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Privalumu – nemanau, o saviraiškos priemone galėtų būti.

Paciento anketa nr. 7

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Laikinai nešioja rankos įtvarą.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Skatina nevisavertiškumo kompleksą. „Svetimkūnis“ sukelia nepaslankumo ir neįgalumo jausmą.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Nežinau.
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Taip, norėčiau.

6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Priklausomai kaip estetizuotas.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Jei negalia ilgalaikė – taip.

Paciento anketa nr. 8

8. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Laikinai.
9. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Psichologinio diskomforto nepatiriau, bet viešumoje įtvaro nešioti nenorėjau.
10. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Šiuolaikiniai įtvarai yra funkcionalūs, tačiau neestetiški.
11. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne.
12. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Taip, tikrai norėčiau. Būtų įdomu, jei įtvaras galėtų tapti įvaizdžio dalimi.
13. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Taip, tikrai taip. Mėgstu, jog mano išvaizda atspindėtų mane, todėl įtvaras galėtų būti to dalimi.
14. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Taip, tai galėtų tapti savotiška, netradicine išraiškos priemone.

Paciento anketa nr. 9

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Įtvarą nešiojau laikinai.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Nepatogu, varžo judėjimo laisvę.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Nežinau.
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne.

5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Man tai nėra svarbu.
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Ne.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Ne, nemanau.

Paciento anketa nr. 10

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Rankos įtvarą nešioju nuolat.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Nemėgstu jaustis menkesnis už kitus, o įtvaras automatiškai sukelia kitų žmonių galestį.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Šiuolaikiniai įtvarai yra patogūs, pritaikyti pagal žmogaus kūno formas.
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne, nesiūlė.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Taip, nes įtvarą nešioju nuolat, būtų puiku, jei jis atrodytų kaip aksesuaras, o ne kaip medicininis įtvaras.
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Taip, tikrai norėčiau.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Galėtų tapti įvaizdžio dalimi.

Paciento anketa nr. 11

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Laikinai.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Nepatogu.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?

Nėra labai patogus.

4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Taip, norėčiau įtvaro – aksesuaro.
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Taip, norėčiau dėvėti labiau.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Taip.

Paciento anketa nr. 12

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Laikinai.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Psichologinio diskomforto nesukėlė, tačiau nešioti nenorėjau.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Įtvarai nėra estetiški.
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Taip, norėčiau įtvaro, derančio prie mano aprangos.
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Tikrai taip.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Manau, taip. Įdomi ir neįprasta įvaizdžio detalė galėtų tapti privalumu, kaip ir bet koks išskirtinis aksesuaras.

Paciento anketa nr. 13

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Įtvarą nešiojau laikinai.

2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Nepatogu.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Nežinau.
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Ne.
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Ne.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Ne. Negalia nėra privalumas.

Paciento anketa nr. 14

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Laikinai.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Laikinai nešiojamas įtvaras buvo tiesiog nepatogus.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Nežinau.
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Ne.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Norėčiau nešioti estetišką vaizdą turintį įtvarą, kuris dera prie drabužių. Manau, jog laikinai nešiojamo įtvaro vaizdo keisti nereikėtų.
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Taip, tikrai dėvėčiau mielai.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Privalumu – ne. Saviraiškos priemone – galbūt, kai įtvaras turi būti dėvimas nuolat.

Paciento anketa nr. 15

1. Įtvarą nešiojate laikinai ar nuolat?
Laikusiai, 1 mėn.
2. Ar įtvaro nešiojimas jums sukelia psichologinį diskomfortą? Kodėl? Kokių problemų patiriate?
Tik iš dalies – gipsas estetiškai neišvaizdus, greitai papilkėjo. Norėjosi slėpti, kad neatrodytų netvarkingai, tačiau ne visada tai buvo įmanoma.
3. Ar manote, jog šiuolaikinis įtvaras turi kokių nors trūkumų? Jei taip, kokių?
Nenešiojau įtvaro ilgai, todėl nuomonę susidariau tik stebėdama iš šono. Manau, kad jis kur kas patogesnis, ypač tvarkos ir higienos prasme – ne toks teplus, galima valyti, galima nuprausti odą po juo. Įtvaro paviršius slidesnis, todėl lengviau apsirengti.
4. Ar esate matę, ar gal jums siūlė gydytojai dėvėti neįprastus, pagražintus įtvarus?
Mačiau tik nuotraukose, tačiau ne Lietuvoje. Niekada nei man, nei mano artimiesiems ar draugams nėra siūlyti individualūs ar pagražinti įtvarai.
5. Ar norėtumėte / sutiktumėte nešioti įtvarą aksesuarą, kuris atspindėtų jūsų skonį, estetiškes nuostatas ir gyvenimo būdą? Pagrįskite?
Ir taip, ir ne. Jei tai trumpalaikis įtvaras, manau – ne. Tikėtina, jog jis būtų kur kas brangesnis, todėl nemanau, jog norėčiau mokėti daugiau. Funkcija išlieka ta pati, o šiuolaikinis įtvaras nėra visiškai nepatrauklios išvaizdos, todėl trumpam laikui netrukdytų.
Jei įtvarą reikėtų nešioti ilgesnį laiką – metus ar kelerius, ar nuolat, manau, tikrai norėčiau turėti personalizotą ar charakterį labiau atitinkantį įtvarą. Tai dar priklausytų, kiek jis matomas aplinkiniams.
6. Ar manote, jog estetizuotas įtvaras galėtų būti labiau norimas dėvėti? Ar jūs pats / pati labiau norėtumėte tokį dėvėti?
Manau, tai priklauso nuo situacijos. Tarkim, vaikai, jei turėtų įtvarą su paveikslėliais, turbūt net didžiutųsi. Suaugusieji visada atsiremia į pinigus, todėl manau, kad tik maža dalis žmonių spręstų dėl estetiškesnio įtvaro nešiojimo. Suaugusieji labiau galvoja apie funkciją, o ne grožį. Todėl manau, kad gražesnis įtvaras nelemtų noro jo labiau dėvėti, gal tik geriau jaustųsi dėvėdamas. Kita grupė – po sunkių fizinių traumų, su protezais, kai šalia yra didesnės psichologinės bėdos, tiems asmenims galbūt personalizotas, estetiškesnis įtvaras prisidėtų prie motyvacijos jį dėvėti.
7. Ar manote, jog toks įtvaras galėtų tapti savotišku jūsų privalumu ar saviraiškos priemone?
Manau, kad tik ilgalaikis įtvaras galėtų tapti saviraiškos priemone, privalumu ir gal net tam tikra vizitine kortele.

Priedas Nr. 2

Elzės Sakalinskaitės - Beinaravičienės kūrybinės veiklos sąrašas

Gimė 1986 metais Vilniuje, Lietuvoje

Adresas: Žirgo 1-30, Vilnius 10221, Lietuva

Telefonas: +37067518872

E-mail: elzesakalinskaite@gmail.com

Internetinis puslapis: www.indigodesign.lt; www.indigotextilestudio.lt

2001-2005 Vilniaus jėzuitų gimnazija

1993-2001 Jūratės Stauskaitės vaikų ir jaunimo mokykla

2001-2004 Justino Vienožinskio dailės mokykla

2005-2009 tekstilės bakalauro studijos, Vilniaus Dailės akademija

2008-2009 Erasmus mainų programa, *Dokuz Eylul Universitesi*, Izmiras, Turkija

2009 įgyta dailės pedagogo kvalifikacija

2009-2011 tekstilės magistro studijos, Vilniaus Dailės akademija

Nuo 2014 dizaino doktorantūros studijos, Vilniaus dailės akademija

2014-2015 projektų vadovė, Vilniaus vaikų ir jaunimo meno galerija (vadovė Jūratė Stauskaitė)

2014 su Milita Balčaityte įkurta tekstilės dizaino ir meno studija „INDIGO DESIGN“ (vykdoma meninė ir pedagoginė-socialinė veikla)

Nuo 2014 metų Lietuvos dailininkų sąjungos narė

Nuo 2016 metų Lietuvos dizaino forumo narė

Nuo 2019 metų „INDIGO DESIGN“ lietuviško dizaino platformos „Lithuanian design block“ narė

Apdovanojimai ir įvertinimai:

2020 gauta individuali valstybės stipendija meno ir kultūros kūrėjams

2020 gauta LVPA finansavimo priemonė „Dizainas LT“ - „Originalių gaminių dizaino sprendimų sukūrimas ir diegimas“

2017 gauta individuali valstybės stipendija meno ir kultūros kūrėjams

2017 Lietuvos dizaino prizas „Geras dizainas“ už skarelių kolekciją „Aukso sietelis“

2017 specialus WAPSVa apdovanojimas už projektą „Antiidealas“

2015 III prizas už minties ir formos novatoriškumą IX tarptautinėje miniatiūrų bienalėje „Iš dėžės“

2015 Lietuvos dizaino prizas „Geras dizainas“ už kolekciją „Būk matomas“

2015 Lietuvos dizaino diplomas už kolekciją „Šiltukai“

2014 gauta individuali valstybės stipendija meno ir kultūros kūrėjams

2014 tekstilės miniatiūros darbas „Neišsipildžiusioms svajonėms. Gal kada nors...“ įtrauktas į ilgalaikę kilnojamąją Lietuvos tekstilės miniatiūrų kolekciją "Aukso fondas"

Tarptautinės dizaino mugės

2020 Tarptautinė mugė „Ambiente“, Frankfurtas, Vokietija

2019 Tarptautinė mugė „Interior Lifestyle Shanghai“, Šanchajus, Kinija

2019 Tarptautinė mugė „Tokyo Gift Show“, Tokijas, Japonija

2019 Tarptautinė mugė „Maison et Objet“, - salė „Mada ir aksesuarai“, Paryžius, Prancūzija

2019 Tarptautinė mugė „Ambiente“, Frankfurtas, Vokietija

2018 Tarptautinė mugė „Maison et Objet“, - salė „Today“, Paryžius, Prancūzija

2017 Tarptautinė Marselio mugė „Foire Internationale de Marseille“, Marselis, Prancūzija

Personalinė paroda:

2010 „Aukso gijom klotas...“, galerija „Meno niša“, Vilnius, Lietuva

Grupinės parodos:

2018 Šiaurės šalių festivalis „Les Boreales“, lietuviško dizaino pristatymas, Kanai, Prancūzija

2017 Lietuvos gero dizaino prizo „Geras dizainas“ ir diplomų laureatų paroda, Klaipėda, Lietuva

2017 paroda „Antiidealas“, galerija „Artifex“, Vilnius, Lietuva

2017 Lietuvos dizaino forumo narių paroda „Lietuviško dizaino sala“, „Domus galerija“, Vilnius, Lietuva

2017 Lietuvos gero dizaino prizo „Geras dizainas“ ir diplomų laureatų paroda, Lietuvos taikomosios dailės ir dizaino muziejus, Vilnius, Lietuva

2016 paroda-projektas „Dizaino fondas:sukurta Lietuvoje 7 dešimtmetyje“, Nacionalinė dailės galerija, Vilnius, Lietuva

2016 paroda „Antiidealas“, Marijampolės kultūros centras, Marijampolė, Lietuva

2016 paroda „Antiidealas“, Vilniaus miesto savivaldybė, Vilnius, Lietuva

2016 Tarptautinė meno ir dizaino paroda „Inad“, Konya, Turkija

2016 Tarptautinė paroda Interior Mebel 2016, IEC – International Exhibition Center, Kijevas, Ukraina

2016 Lietuvos tekstilės miniatiūrų paroda „Aukso fondas“, Literatūrinis A.Puškino muziejus, Vilnius, Lietuva

2015 – 2016 tekstilės paroda „Absoliuti tekstilė“ Lietuvos Taikomosios dailės muziejus, Vilnius, Lietuva

2015 „Lithuanian design/Stockholm“, galerija „Designgalleriet“, Stokholmas, Švedija

2015 „Lithuanian design/Budapest“, paroda Budapešto dizaino savaitės metu, galerija „Fise“, Budapeštas, Vengrija

2015 tarptautinė tekstilės miniatiūrų paroda „Iš dėžės“, Janinos Monkutės-Marks muziejus-galerija, Kėdainiai, Lietuva

2015 tarptautinė tekstilės miniatiūrų paroda „Iš dėžės“, Klaipėdos galerija, Klaipėda, Lietuva

2015 IX tarptautinė tekstilės miniatiūrų bienalė „Iš dėžės“, galerija „Arka“, Vilnius, Lietuva

2015 Lietuvos gero dizaino prizo „Geras dizainas“ ir diplomų laureatų paroda, Šiauliai, Lietuva

2015 Lietuvos gero dizaino prizo „Geras dizainas“ ir diplomų laureatų paroda, Lietuvos technikos ir energetikos muziejus, Vilnius, Lietuva

2015 jungtinė Vilniaus Dailės Akademijos doktorantų paroda „Mnemosinės ledkalnis“, ekspozicijų salė „Titanikas“, Vilnius, Lietuva

2014 tarptautinė išmaniosios tekstilės paroda, galerija „TIO3“, Ronse, Belgija

2014 tarptautinė paroda „Shaping (Un)Common Grounds“, ArcInTex tinklas, Eindhovenas, Olandija

2014 dailės paroda „Vizitinė kortelė“, Vilniaus vaikų ir jaunimo meno galerija „Vėjas“, Vilnius, Lietuva

2014 naujai priimtų narių į Lietuvos dailininkų sąjungą kūrinių paroda, LDS parodų salė, Vilnius, Lietuva

2014 ilgalaikės kilnojamosios Lietuvos tekstilės miniatiūrų kolekcijos "Aukso fondas" paroda, kaip XVI tarptautinės Bratislavos tekstilės bienalės satelitas, Bratislavos (Slovakija) dailininkų sąjungos galerija, Bratislava, Slovakija

2013 Lietuvos tekstilės meno paroda „Nuo pareiškimo iki paminklo“, Lietuvos kultūros centras prie Lietuvos Respublikos Ambasados, Varšuva, Lenkija

2013 tarptautinė juvelyrikos paroda „Ne 1 gr. Aukso“, galerija „Meno niša“, Vilnius, Lietuva

2013 tarptautinė paroda „Juoda šviesa 2 – eksperimentai“ Janinos Monkutės-Marks muziejus-galerija, Kėdainiai, Lietuva

2013 šiuolaikinės lietuvių juvelyrikos paroda, galerija „Ulupuh“, Zagrebas, Kroatija

2013 tekstilės paroda „Mintys tai - ...“, Telšiai, Lietuva

2013 VIII tarptautinė tekstilės miniatiūrų bienalė „Mintys tai - ...“, galerija „Arka“, Vilnius, Lietuva

2013 dailės paroda „CVIEKS – iš mano kišenės“, galerija „Arka“, Vilnius, Lietuva

2013 dailės paroda „Menas namams“, „Domus galerija“, Vilnius, Lietuva

2013 tekstilės paroda "Nuo paraiškos iki paminklo", Varšuvos Lietuvos kultūros centras, Varšuva, Lenkija

2013 juvelyrikos paroda „Rytų Europos juvelyrika ir emalio menas“, galerija „Espai blanc“, Barselona, Ispanija

2013 „Šiuolaikinė Lietuvos dailė 2012“, galerija „Juozas Art“, Vilnius, Lietuva

2012 tarptautinė juvelyrikos paroda-konkursas „Gražiai gyventi neuždrausi“, galerija „Meno niša“, Vilnius, Lietuva

2012 juvelyrikos paroda „Nustebink mane“ „Užupio galerija“, Vilnius, Lietuva

2012 „Šiuolaikinė Lietuvos dailė 2012“, galerija „Ramybė“, Palanga, Lietuva

2012 „Šiuolaikinė Lietuvos dailė 2012“, „Galerija XX“, Panevėžys, Lietuva

2012 keliaujanti paroda „United states of Europe“, Jono Meko vizualiųjų menų centras, Vilnius, Lietuva

2012 tarptautinė paroda „Eksperimentai su šviesa: Meno laboratorija“, Leitzkau, Vokietija

2012 tarptautinė Baltijos juvelyrikos paroda „Amber Trip“, Vilnius, Lietuva

2011 tarptautinė juvelyrikos paroda „1 gr. Aukso“, galerija „Meno niša“, Vilnius, Lietuva

2011 paroda „Šiuolaikinė juvelyrika lagamine. Lietuvos menininkai Sankt – Peterburge“, galerija „Steklo RosVuzDizain“, Sankt – Peterburgas, Rusija

2011 Kauno bienalės TEXTILE'11 paroda „FRESH/ŽVALU“, VDA ekspozicinė salė „Titanikas“, Vilnius, Lietuva

2011 Kauno bienalės TEXTILE'11 tarptautinis lydinčiosios projektas „Eksperimentai su šviesa: Meno laboratorija“, Kauno arena, Kaunas, Lietuva

2011 VII tarptautinė tekstilės miniatiūrų bienalė „Išnykti/ Išlikti“, galerija „Arka“, Vilnius, Lietuva

2011 jungtinė magistrų baigiamųjų darbų paroda „Meno kelės“, Vilnius, Lietuva

2011 paroda „Ramybės kultūros centre“, Palanga, Lietuva

2010 tekstilės meno bienalė „Jungtys“, galerija „Arka“, Vilnius, Lietuva
2010 tarptautinė juvelyrikos paroda „1 gr. Aukso“, galerija „Meno niša“, Vilnius, Lietuva
2010 paroda "Baltų menas", Valstybinis Archeologijos muziejus, Varšuva, Lenkija
2009 paroda „Baltų menas“, Taikomosios dailės muziejus, Vilnius, Lietuva
2009 diplominių darbų paroda, galerija „Artifex“, Vilnius, Lietuva
2008 tekstilės paroda Panemunės pilyje, Jurbarko rajonas, Lietuva
2007 tekstilės paroda Birštono poilsio namuose seneliams, Birštonas, Lietuva
2007 tarptautinio kilimų kūrimo simpoziumo paroda, medalių galerija, Vilnius, Lietuva

Kiti renginiai:

2019 Dizaino savaitė, Vilnius, Lietuva
2018 Dizaino savaitė, Vilnius, Lietuva
2017 Kultūros naktis, šviesos instaliacija „Aukso sietelis“, klubas-baras „Paviljonas“, Vilnius, Lietuva
2017 Dizaino savaitė, Šiauliai, Lietuva
2017 Dizaino savaitė, Vilnius, Lietuva
2016 Virus mados festivalis, kolekcijos „Antiidealas“ pristatymas, Šiauliai, Lietuva
2015 Kultūros naktis, konceptualios tekstilės kolekcijos interjerams pristatymas, klubas-baras „Paviljonas“, Vilnius, Lietuva
2015 Dizaino savaitė, Vilnius, Lietuva
2014 tarptautinė taikomojo meno mugė „Craft Vilnius“, Litexpo parodų centras, Vilnius, Lietuva
2014 dizaino mugė „What's next?“, „Loftas“, Vilnius, Lietuva
2014 Dizaino savaitė, Vilnius, Lietuva
2013 Kultūros naktis prie Baltijos, sukurta tekstilinė instaliacija „Bangos“, Palanga, Lietuva
2013 Dizaino savaitė, Vilnius, Lietuva
2011 projektas–keliaujanti paroda „United states of Europe“, Lodzė, Lenkija; Helsinkis, Suomija; Sofia, Bulgarija; Tores Vedras, Portugalija; Nikosia, Kipras; Dresdenas, Vokietija; Briuselis, Belgija; Paryžius, Prancūzija; Korkas, Airija.
2009 kūrybinės dirbtuvės, įgyvendintas ŠMC skaityklos interjeras, ŠMC, Vilnius, Lietuva
2007 projekto „Menas netikėtose erdvėse“ metu sukurtas teatralizuotas muzikavimas tekstilės darbo įrankiais „Gyvas muzikinis audinys“, Vilnius, Lietuva

Publikuoti straipsniai:

„Juvelyriški eksperimentai“, *Krantai*, 2013, Nr. 2

Skaityti pranešimai:

2012 „Šiuolaikinė juvelyrika. Naujovės ir tarpdiscipliniškumas.“, 21-oji tarptautinė tekstilė, aprangos ir inovacijų paroda „Baltijos tekstilė ir oda“, Vilnius, Lietuva

Konferencijos:

2017 konferencija „Active Textiles“, ArcInTex tinklas, Vilnius, Lietuva

2015 konferencija „Narratives in An Internet of Soft Things“, ArcInTex tinklas, Notingemas, Didžioji Britanija

2014 konferencija “Shaping (Un)Common Grounds”, ArcInTex tinklas, Eindhovenas, Olandija

Priedas Nr. 3**Santrauka anglų kalba**

Art project

HEALTH-PROMOTING ACCESSORIES: THE INTERACTION BETWEEN SCIENCE AND ART

Relevance and novelty of the research. Human attitude towards the surrounding environment is constantly changing; art and everyday life, elite and mass culture are being united by the postmodernist ideas, therefore, objects that only serve for the aesthetic reasons are no longer salable – things are created to not only be beautiful but functional as well. Authors design their works to not only be attractive and conceptual pieces of art but at the same time serve as an innovative and practical item with original and sometimes even nontraditional functions. The approach to everyday products changes rapidly worldwide – efforts are put to avoid consumerism, fabric and product recycling ideas

become more prominent, modern technologies are introduced everyday, and more authors follow the trend.

Jewellers try to correspond with the ideas that spread in the Art World and set themselves different goals. In the contemporary society, jewellery not only decorates but can be used to promote health, demonstrate attitude and ideas of the wearer, and even become a part of the game. As jewellers Solveiga and Alfredas Krivicius said when interviewed, “if the art cannot be original anymore, might it be at least relevant? Maybe today, more then ever before, art should follow cultural, social, and technological changes and react critically? Is the art that cares only about aesthetic – decorative problems (art for art’s sake) relevant anymore? In that case, isn’t it only a beautiful and priceful toy for the cultural elite, and jewellery – an embellishment element for the wealthy people? Could the art actively correspond with the processes in the society, i.e. be socially engaged? Could it provoke an interactive and critical dialogue, and become a stimulus for the user’s thoughts?” These same questions and thoughts are relevant in this research on the health-promoting accessories as well.

Fashion has always been one of the biggest socio-cultural elements in the human history. Clothing and jewellery let the person identify with the specific human group, social class or nobility as well as represent personal values. For example, in the Middle Ages, clothing of knights and clergy was sewn based on the heraldic colors and elements, therefore, it was easy to identify the ruler and courtier, individual family, or country of birth. Today, this tendency is observed in the sports fan fashion: scarves, caps and T-shirts colored by the sport club, face and hair painting – all are the heritage of the ancient heraldry. Today, we not only meet but see off by clothes as well. The historical development of the heraldic society encouraged fashion to reflect belonging to a particular social class. The growing power of the elite was demonstrated by the appearance as well. There are a lot of torturous accessories worn by people in order to be fashionable: tight corsets, heavy wigs, metal crinolines and etc. They were used to not only reflect the perception of beauty of the time but to express values of an individual. Costume and jewellery are a specific form of art, which cannot exist without a body. According to jewellers Solveiga and Alfredas Krivicius, “jewellery is more than just a shape, image or sculpture. Only in the combination with the body, when a person wears the artwork, it becomes a jewellery. It “lives” only with a person, and preferably becomes the symbiosis between a person and an

artwork...”¹³³ Health-promoting accessories could combine features of the traditional and modern jewellery, and transdisciplinarity would put it into practice.

Important is to mention that transdisciplinary interaction between the different art fields is nothing new – it is a tendency of the contemporary art enabling the author to versatily express the idea of the work and it’ s manifoldness. Combination of the traditional arts has already become a casual practice, and jewellery is not an exception. Harmony between the jewellery and painting, sculpture, ceramics and photography supplements jewellery itself and other forms of art. However, jewellery and medicine is a field that has received little attention so far.

Attempt to blend results of artistic and scientific works is one of the most promising paths of the innovative design today. Combination of medicine and accessory is quite new and less developed sphere, yet, useful for the user. Health-promoting accessory, which combines medicine and aesthetic, serves as curative and decorative item that reflects the needs of the modern individual.

One of the first examples of the successful combination between the medicine and the art could be the leg splint designed by Charles and Ray Eames (USA) during the II World War. It resembled a small sculpture, but functionally exceeded former medical devices. The splint was simple, cheap to make and easy to transport. While creating the splint, designers were able to introduce the plywood technologies that were previously applied in a war industry. Characteristics of this material and biomorphic shapes of the splint were the beginning and inspiration for the further works.¹³⁴

The novelty of this research is that the theoretical analysis of the trends and prospects of the contemporary utilitarian accessory design (being jewellery and health-promoting device at the same time), forms the basis for the practical part of the research which seeks for the ways to properly customize the product, aetshetic expression of which would encourage to use it even after it already served for the health-promoting purpose. Theoretical research observes possibilities and preconditions for creating customized health-promoting accessories, discusses experience in medical device – accessory desing in Lithuania and foreign countries, and assess the way each accessory affects individual and

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ [interactive], [visited 06 06 2018], <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1984.246/>.

his psychological well-being. The idea of such a customized jewellery, after a thorough theoretical and practical (design related) analysis, could be presented to medical specialists, health institutions and patients – i.e. users of the jewellery.

Relevance. Modern splints are often designed unrelated to the user – taking the disease into consideration more than the patient who uses the splint. Health promotion is thus the most important function of the splint. There is no strive to personalize the splint adapting it to the lifestyle, habits and aesthetic sense of the exact person. Designers ignore psychological or social conditions of the splint wearer. Yet, the splint is used by an individual in his personal environment. The desire to wear medical splint and its positive psychological effect become as important and sensitive as physical condition of the user. What is more, physical and psychological well-being depend not only on the health-related factors but others too, therefore, the aesthetical expression of the splint should be as equally important as the health-promoting function. This research intends to base the hypothesis that a health-promoting accessory that meets the medical requirements and maintains decorative function can positively affect the well-being of a patient and be desirable to wear. This scientific work aims to expand the knowledge in the fields of design, medicine, and synergy between them.

This doctoral research is based on the idea that disability is not a personal weakness (temporal or permanent) – it is more a physical distinction and uniqueness, therefore, health-promoting accessories could be seen as an original benefit or expression of a personal style. This is important to be accentuated in order to base the topic chosen for the study analysis. The author does not tend to prove or claim that disability can be desirable. The aim is to find the way to live with the disability (even if it is only temporary) and transform it to the means of expressing ideas or personal style. Theoretical research aims to analyze the already existing transdisciplinary health-promoting accessories in Lithuania and foreign countries, compare them, discuss design solutions, uncover conceptual and philosophical ideas that artists encoded in their artworks, as well as evaluate trends and possibilities in this field.

Answers to the main questions are searched in the literature through the works of other authors. Is the health-promoting accessory able to have a positive effect on the human health and mental condition? Is it possible for a patient to desire to wear the splint-

accessory? Is the health-promoting accessory able to solve social and mental isolation in unusual ways, e.g. could such an accessory be used intentionally to encourage a disabled friend or relative? Theoretically discussed are the possibilities and boundaries of the transdisciplinarity that are important in order to create practical and influential accessories. This research is not only a collection of facts, technical and professional knowledge, or theoretical clarification of a practical part but an identification of the attitude and opinion formation.

Study object. Health-promoting accessories are the object of this artistic doctoral work. The main object of the theoretical research is the accessory with the health-promoting function designed in the XXI century by Lithuanian and foreign artists. The objects with the health-promoting function were chosen to represent different scientific and artistic interactions, demonstrate the influence of technologies on the artistic expression, and reveal the effect such transdisciplinarity has on the person, his psychological and social well-being.

The practical part of the research was dedicated to designing the health-promoting neck and wrist accessories. Prototypes of the health-promoting accessories of the specific anatomical parts were chosen for the reason. First of all, their aesthetical features are the closest to the traditional accessories – necklaces and bracelets – that are worn on visible body parts, not hidden under the clothes. Secondly, in my opinion, shape and construct of these splints suit the best for the transformation and interpretation, and provide the greatest possibilities for the aesthetical purpose.

Theoretical part of the research analyzes conceptual questions and artworks related to the issue. In order to make a comprehensive and relevant work, the Peta Bush artworks were examined in nature; electronic visual resources were used to study health-promoting accessories designed by other artists as well. Examination and analysis of medical splints that have been already used in practice, knowledge about the function of splints, and awareness of the design features were used to draw the theoretical conclusions.

Research aim. The aim of this research is to create the knowledge and experience in the design and medicine, and produce the health-promoting accessories – splints. Possibilities and preconditions for creating customized, mentally and medically effective health-promoting accessories are discussed in the theoretical part of the research.

Hypothesis. Health-promoting accessories can visualize personal disability as a unique individual feature. It can serve the disabled person to represent his personality, experience positive aesthetical emotions and positive responses from the social environment, thus consequently improve health-promoting possibilities of a patient.

Objectives. To achieve the aim of this study, the following objectives were formulated:

9. To review the existing splints, their medical features, construction, production technology, and aesthetic characteristics.
10. To assess the effect of health-promoting accessories on the individual well-being and mental health.
11. To present the metamorphosis of adornments and peculiarities of contemporary jewellery.
12. To discuss possibilities of the transdisciplinarity between the accessory, medicine and technology.
13. To explore the existing health-promoting accessories and their founders.
14. To introduce the design of experience in creating the health-promoting accessories.
15. To question the concept of disability and self-expression of the disabled person in the contemporary society.
16. To present the personal strategy in the health-promoting accessories design.

Sources and literature for interpretations. Sources from the personal archives were used to analyze philosophical, psychological and health-related issues. They included interviews recorded over the time with different specialists: psychiatrist-psychotherapist Saulius Vanslauskas; traumatologist-orthopedic surgeon doc. Kestutis Saniukas, traumatologist-orthopedic surgeon Martynas Jurenas, pediatric surgeon Jolanta Labanauskiene, art critics Sonata Baliuckaite, Karolina Tomkeviciute, and lekt. dr. Danute Zoviene, jewellers Solveiga and Alfredas Krivicius, and Maryte Dominaite. These interviews assisted in supplementing or concretizing the knowledge and indicating the main features of the scientific work. Psychiatrist and traumatologist-orthopedic surgeon were chosen to represent two separate parts of this work – health-related and philosophical-mental. This

material added knowledge about the way science and art interact and supplement each other.

Two types of literature were used in the research. The first one included scientific monographs and publications that were used to summarize the previous experience in healthcare and jewellery design. Medical features of orthopedic splints were discussed based on this literature.¹³⁵ Analysis of the jewellery design and their functional properties learnt on monographs of art critics.¹³⁶ Book by Ruta Pileckaite stands out from the rest Lithuanian authors – it accentuates the national jewellery in the context of the international jewellery history.¹³⁷

The second group of publications is associated with the research in the modern accessory design. The structure and methods of this research were designed based on the publications by the famous theoretists of the research in the arts Henk Borgdorff¹³⁸ and Christopher Frayling¹³⁹ that were introduced to Lithuanians and analyzed by Vytautas Michelkevičius¹⁴⁰. Modern splint design trends were investigated using the websites of different foreign designers.¹⁴¹ Designer Peta Bush (UK) stands out from other Lithuanian and foreign designers when comparing their experience and personal strategies, because her publications and works correspond with the health-promoting accessory theme the

¹³⁵ E. Ewing Fess, "A History of Splinting: To Understand the Present, View the Past", in: *Journal of hand therapy*, 2002, No. 15; E. Suchman, "Stages of Illness and Medical Care", in: *Journal of Health and Human Behavior*, 1965; F. G. Ernst, *Orthopaedic Apparatus*. London, UK: Sprague, 1883; M. Hassenzahl, K. Eckoldt, S. Diefenbach, M. Laschke, E. Len, and J. Kim, "Designing moments of meaning and pleasure. Experience design and happiness", in: *International journal of design*, 2013.

¹³⁶ Y. K. Markowitz, E. Z. Karlin, *Imperishable Beauty Art Nouveau Jewelry*. Boston: MFA Publications, Museum of Fine Arts, 2008; A. Dempsey, *Stiliai, judėjimai ir kryptys*. Vilnius: Presvika, 2004; L. Cieškaitė-Brėdikienė, *Dizaino raida nuo Morriso iki Morrisono*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008; M. Droste, *Bauhaus*. London: Taschen, 2006.

¹³⁷ R. Pileckaitė, *XX amžiaus Lietuvos juvelyrika: nuo aksesuaro iki priekūnio*. Vilnius: Dailininkų sąjungos leidykla, 2008.

¹³⁸ H. Borgdorff, "The Debate on Research in the Arts", in: *Focus on Artistic Research and Development*, 2007, Nr. 2.

¹³⁹ C. Frayling, "Research in Art and Design", in: *Royal College of Art Research Papers*, 1993, Nr. 1.

¹⁴⁰ V. Michelkevičius, *Meninio tyrimo suvesti. Žinojimo kontūrais*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016.

¹⁴¹ [interactive], <http://www.lucyrowlands.co.uk/gallery.html/>; <http://lanzavecchia-wai.com/>, <http://mollyepstein.com>.

most exhaustively (Peta Bush, “The Craft of Wearable Wellbeing”¹⁴², “Therapeutic Jewellery”¹⁴³).

PhD work “Medical design. Design and production study of innovative splints” by Gintare Cerniauskaite is the first or one of the first scientific and practical efforts to solve the modern splint issue in Lithuania. She is the one to raise this question in Lithuania. It is important to mention that even the field we both explore is similar and has a lot of common points, the strategy we chose differs a lot. The field Gintare Cerniauskaite explores is healthcare desing, she searches for innovative ideas and new ways of approach, whereas my field of interest is jewellery and accessory design. I aim to explore the design of modern multifunctional accessory where health-related function is only one of all.

Documents published by the World Health Organization – “World report on disability”¹⁴⁴ and “World disabilities actionplan”¹⁴⁵ and data provided by the United Nations¹⁴⁶ were used to analyze trauma cases worldwide, the concept of disability, problems faced by people with disabilities and possible methods of decision making.

It can be concluded that even though transdisciplinarity between the art and the science is one of the biggest trends in the modern design, the issue of health-promoting accessories is not yet fully explored neither in universal, nor Lithuanian context. There is still a lack of exhaustive generalization and conclusion whether such accessories are purposeful, required and wanted, if they are actually capable of improving mental status of a disabled person. Supposedly, this scientific research could fill the theoretical gap.

Research strategy and methods. The relationship between the theory and practice in the arts should be further explored in order to understand the grounds and nature of this artistic research, to perceive the meaning and functions of the theoretical part in the context of this doctoral study, and to identify different stages of the change in the interaction between theory and practice that are important when developing the artistic part. The theoretical part of this research is the background for the analysis of the artistic

¹⁴² [interactive], https://www.academia.edu/14615938/The_Craft_of_Wearable_Wellbeing.

¹⁴³ [interactive], https://www.academia.edu/17423729/Therapeutic_Jewellery.

¹⁴⁴ [interactive], http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf.

¹⁴⁵ [interactive], <http://www.who.int/disabilities/actionplan/en/>.

¹⁴⁶ [interactive], <http://www.un.org/en/>.

field, preparation for the practical part. Introduction should also define the relation between practical and theoretical parts. It should reveal how and by what means they are related, and how they affect each other. This analysis is significant to ground the meaning both parts have on the artistic research.

Henk Borgdorff (Netherlands), one of the most prominent theoretists to explore the phenomenon of the artistic research the longest, outlined the relation between the artistic theory and practice into four types: the instrumental perspective, the interpretive perspective, the performative perspective, and the immanent perspective.¹⁴⁷ All these perspectives can be distinguished and grounded in this artistic research.

These relationship perspectives aid in highlighting the research problem and organizing it. The doctoral research explores different problems, therefore, methods of the study differ as well. Each has advantages and drawbacks, however, in combination, supplement each other.

The practical field chosen for the doctoral research – health-promoting accessories – requires more than just artistic skills. Professional technical knowledge I have are not sufficient enough, it is essential to get acquainted with the health-related part, its specific traits, and master their practical applications. I refer to the instrumental perspective as a form of the applied research, knowledge gathered and acquired through it will be applied in developing the art work. In this part of the research, theory is of applied character, however, without the theoretical knowledge, health-promoting accessories could not be designed, because adding the health-related function to the jewellery is one of the research aims.

This research strives for grounding the issue of desire (or lack of it) to wear the splint and its mental impact on the person. It attempts to answer the question: why the health-promoting accessory is necessary, what are the positive features and drawbacks, how it differs from the routine health-promoting devices and remedies? Interpretive perspective enables to raise theoretical humanitarian questions when analysing the relationship between the theory and practice, to consider the context of the chosen theme and related problems, to reflect and interpret it.

¹⁴⁷ H. Borgdorff, *The Debate on Research in the Arts*, p. 1.

I would distinguish the third type of the relationship between the theory and practice as well – the performative perspective. Henk Bergdorff outlines its difference from other perspectives as follows: interpretive approach addresses the “world-revealing” nature of art theory, whereas the performative perspective one cares about the “world-constituting” quality.¹⁴⁸ The performative approach is perhaps the most important basis of the theoretical part of the research. According to doc. Dr. Vytautas Michelkevicius, one of the main precondition to the doctoral research in the arts is that the artist gains doctoral degree when his work and research in a specific field create knowledge and comprehension. It is equal to new theories or contribution to the understanding of the specific sphere.¹⁴⁹ Theoretical research analyzes possibilities and preconditions to create customized health-promoting accessories. What is more, after the theoretical study and production of specialized accessories, the idea could be introduced to healthcare workers and medical institutions.

The fourth perspective is the immanent one. The aim is to use the art practice not only as means to create knowledge but to expand the available information, public opinion and improve it. This perspective reflects fundamentals of the issue – the aim to create the artwork – health-promoting accessory with the immanent artistic value, valuable and aesthetically evocative object. Observation and admiration for it would allow positive emotions for the disabled person and consequently would ease the healing process.

According to Christopher Frayling (UK), relationship between the art and research can fall into three categories: research into art and design; research for art and design; and research through art and design.¹⁵⁰ The last is the most relevant for the concept of the research in the arts. Archer defines it as a “systemic research carried with the means of practical activity and seeking to find and try new or newly introduced ideas, shapes, procedures or data to create knowledge”¹⁵¹. All of it is attributable to this research as well, nonetheless, I would outline two categories more – the second and the third.

Research for art and design corresponds to the applied character of the theme. Health-promoting accessory is both the subject and aim of the research. As it was already mentioned, the

¹⁴⁸ *Ibid.*, p. 3.

¹⁴⁹ V. Michelkevičius, *Meninio tyrimo suvesti. Žinojimo kontūrais*, p. 20.

¹⁵⁰ C. Frayling, *Research in Art and Design*, p. 5.

¹⁵¹ V. Michelkevičius, *Meninio tyrimo suvesti. Žinojimo kontūrais*, p. 33.

chosen transdisciplinarity theme requires to create knowledge and skills, and only then, with experience gained, it is possible to create a design work. As Henk Borgdorff says, such a research provides with tools and knowledge about material required for the creative process.¹⁵² It is important to be explained and named because this kind of research is typically more characteristic of the bachelor and partly master's degree, not the doctoral studies. Nonetheless, due to the specificity of the theme, I chose to use it in this research in the arts.

Research through art and design reflects the most important intention to create knowledge and skills in the fields of design and medicine. By experimenting and seeking for the new possibilities, I attempt to create health-promoting accessory that would help to change the attitude of both – of a disabled person towards his disease, and of the society towards the disabled people.

In this research, different research strategies and methods are chosen based on the specific aims. Analysis of medical and artistic experience requires comparative, historical, descriptive, and individual research methods. Biopsychological approach (Peta Busch) as an individual research method is applied to answer one of the most important questions about the relationship between the disabled person and aesthetic expression of accessories, as well as to discuss the health-promoting effect they provide. In my opinion, the term “approach” is more suitable in this case compared to the “method,” because such a research requires theoretical instruments that are not yet settled, systematized or approved in many experiments. What is more, every mental case analyzed is quite personal. In my opinion, biopsychological approach corresponds with the holistic view about the universe and person, therefore, is very perspective; it is possible that international designers and scientists will develop and master it to the “method” condition.

The historical research method, analysis and descriptive method help to understand the general context of the research better and more exhaustively; the comparative method and unstructured interview that are used together to assess the experience of the wearer and to go deep into the different types of users formulate comprehensive and depersonalized or only theory-based problem field. Unstructured interview with the

¹⁵² *Ibid.*, p. 35.

specialist representing different fields grounds the psychological issue of the theme and aids in finding answers to technical questions. Interviews with specialists with long years of experience added to the comprehensive, reasonable and relevant research.

Practical research – design of the health-promoting accessories – uses experimental, trial and individual methods.

Definitions. The most important terms used in the present research that correspond with the chosen theme are as follows:

Accessory (French *accessoire* – side, secondary) – additional thing or some kind of item designed to match the outfit. The term was first introduced in XIX century. Accessories are usually used to complete or complement the individual outfit and are chosen exclusively based on the personal style and needs of the user.¹⁵³

Smart textile – intelligent textile embedded with electronic components.¹⁵⁴

Jewellery (French *joaillerie*) – branch of an applied decorative art: jewellery design from the noble and non-ferrous metals, alloys and precious stones. Modern jewellery uses non-traditional fabrics, e.g. plastic, glass, and their combinations with traditional fabrics. It holds decorative and social (prehistorically - magical) function.¹⁵⁵

Neck splint – splint used to immobilize the cervical spine.

Wrist splint – splint used to immobilize wrist and hand in the specific position.

Health-promotion – the process of health observation, correction and improvement.¹⁵⁶

Health-promoting accessory – accessory with the health observation, correction, improvement, and aesthetic functions.

Transdisciplinarity – permanent and systemic combination of different disciplines when transforming common systematic and implementational order, means and methods of the scientific fields and knowledge in order to create new products and separate scientific fields. Etimologically, transdisciplinarity is directed towards the dynamics and permanent process. It reveals different attitudes toward the same problem. In the case of

¹⁵³ V. Cumming, C. W. Cunningham, P. E. Cunningham, *The Dictionary of Fashion History*. New York: Berg Publishers, 2010.

¹⁵⁴ B. Quinn, *Textile Futures*. New York: Berg Publishers, 2010.

¹⁵⁵ *Dailės žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 177.

¹⁵⁶ www.zodynas.lt/terminu-zodynas.

transdisciplinarity, one holds to the end (separate) science positions without the aim to unify results from the collaboration between different specialists by separating them to different fields and space when common attitude to the existing problem and its decision is not declined.¹⁵⁷

Part I. DEVELOPMENT, FEATURES AND USE OF THE HEALTH-PROMOTING DEVICES

Medical health-promoting devices – splints, their medical functions, physical and aesthetical features are discussed in this part. These features are closely related to the materials used in the splint production, therefore, their features are also discussed. Problems faced by the splint users and reasons for that are further analyzed in this part. This part is important to defend personal methods and artistic strategy chosen to create accessories with the health-promoting function. Change and improvement in the design of health-related devices requires understanding of the health-promoting devices.

To begin with, definitions used in this research to discuss and describe medical splints should be explained.

Medical device – any device intended to use in the diagnostics and treatment. It can be any instrument, apparatus or equipment that alone or together with other equipment or material could be used in diagnostics, prophylaxis, observation, treatment, health-promotion, and rehabilitation of function. Examples of medical device include tongue depressor, stethoscope, surgical needle, syringe, splint, scalpel and etc.¹⁵⁸

Medical appliance is a broader definition, including medical equipment, organization of means and actions (e.g. quarantine, surgery, psychoanalysis and etc.), medical materials (e.g. saline, antibiotics, distilled water, and etc).¹⁵⁹ Both definitions could be used to describe splints.

The object of the artistic part of the doctoral work are two groups of health-promoting accessories – wrist accessory and neck accessory, therefore, the theoretical part analyzes splints of these body parts. The choice to analyze and design health-promoting

¹⁵⁷ J. Thompson Klein, “Unity of Knowledge and Transdisciplinarity: Contexts of Definition, Theory and the New Discourse of Problem Solving” , in: *Encyclopedia of Life Supprt Systems*. Great Britain: EOLSS Publisher, 2001.

¹⁵⁸ [interactive], [visited 07 06 2018], www.zodynas.lt/terminu-zodynas.

¹⁵⁹ [interactive], [visited 07 06 2018], www.zodynas.lt/terminu-zodynas.

accessories for these specific body parts was associated with several factors. First of all, aesthetics of the neck and wrist splint is the closest to and resembles traditional accessory types – collar, bracelet, ring or wristlet. This is very important to be able to add to the health-promoting function of the accessory. Secondly, as for traditional jewellery, physical characteristics of the health-promoting accessory should correspond with these criteria: ergonomical fit to the human body, stream-line shape, safe for a person even in the direct contact with human body (fabric plays an important role). Thirdly, medical devices of these body parts are visible – they are not worn under clothes (e.g. as corset), therefore, suit as a prototype for the jewellery.

Important to mention is that splints of these body parts are produced using thermochromic fabrics that correspond to the medical standards. My creative experience as well as of some foreign designers demonstrate that these fabrics could be used in the artistic, creative process too. Physical features of thermochromic fabrics suit when designing sculptural, customized to the individual body shape accessories. It is important when imparting individuality and distinction to health-promoting accessories. What is more, production using such fabric is not expensive, thus such health-promoting accessories could be accessible to a casual user and not become extraordinary luxury good.

Before I proceed with the analysis of medical and aesthetical features of splints, I would like to accentuate that I am an artist and I perceive everything based on my sense of aesthetics, knowledge and professional education. I realize that some statements and conclusions can be hard to understand for medical professionals or might appear purposeless. Nonetheless, I believe it is not an obstacle for a transdisciplinary collaboration, dialogue, partnership, experimenting and creativity when in search for a new decision. Even the disability can become an inspiration for an artist. Creators often generate from the first sight unimaginable ideas. Free with their creativity, not feared to make mistakes or be laughed at, and granting freedom artist seem to give impuls to new ideas and possibilities in even most absurd projects.

Part II. METAMORPHOSIS OF ACCESSORY AND ITS PSYCHOLOGICAL IMPACT

Jewellery has always been related to the universal civilization, scientific, technological and technic discoveries. It affects directly all fields of social and cultural life –

changes in well-established traditions, economic relations, customs, values, symbolic systems. Human has been adorning himself through the human history, thus accessories have gained variety of functions. Fabrics, processing techniques, attitude towards the accessory, relationship between it and the wearer changed drastically.

In this part of the work, short review on the historical metamorphosis of the accessory is the background to define the positive impact of the jewellery aesthetics on the psychological well-being of a person, i.e. reveal the causes to desire to adorn and use various accessories. Historical stages that are meaningful for a theme are reviewed, and features that enable to present the work theme and answer questions raised are marked out. This analysis is significant to prove that not only medical but a lot more features have a positive impact on the physical and psychological well-being of a person. It is important to understand positive psychological experience provided by the jewellery in the past. Such experience should be cherished in the present as well – they are “eternal”, i.e. immanently characteristic to accessories as the type of thing. One of the problems posed by this doctoral work is how and why accessories can influence and change the self-esteem of a person; how historical jewellery revealed individuality of a wearer. Analysis enables to conclude if and how could this experience be applied in the health-promoting accessories.

Part III. INTERACTION BETWEEN the MEDICINE, TECHNOLOGIES AND VISUAL ARTS IN THE MODERN ACCESSORIES

Medicine, modern technologies and design have always been aside. Creators became the idea generators. With unlimited creativity, unfearing to make mistake or be laughed at, being free with sometimes most absurd ideas, they gave impuls to new ideas and possibilities. As unbelievable as it may sound, these completely different fields are compatible in jewellery. Transdisciplinarity gives new meaning and functions for jewellery, and provides new possibilities to create. Such jewellery not only adorns but reflects and challenges problems of the contemporary society and sensitive themes that cannot be analyzed straightforward anymore. Today, synthesis of art and science is very important aspect of the artistic activity. This is a unique artistic field that forms and changes social environment.

In this part, I introduce and discuss interesting potentials of new technologies and smart textile that could be used in the design of practical – health-promoting accessories. Transdisciplinarity of modern accessories and results achieved in it are analyzed in this part as well.

Part IV. ARTISTIC EXPERIMENTS. PERSONAL STRATEGY. PERSPECTIVES

In this part, I introduce my creative ideas and practical experiments in the process of creating health-promoting accessories. I discuss features of the chosen style and ways to solve the problem. The result is the collection of the health-promoting accessory prototypes “from subject to object” which is a line of conceptual, modern and multifunctional jewellery that reflects a very sensitive medical disability theme. It reflects not only the aim to aestheticize splints contemporarily, create new and perspective design objects but provide it with the narrative, thus challenging for the discussion. In addition to this, this part covers further perspectives in this specific field, its growth and development.

CONCLUSIONS

1. Based on the data and interviews collected and conducted through the doctoral work, it can be concluded that the issue of the aesthetic aspect of medical devices is not yet fully explored in neither Lithuania nor foreign countries. This specific scientific and artistic field is quite new, thus interests and intrigues both artists and medical specialists. Still quite few designers and artists use their works to ease the psychological distress and social isolation experienced by a disabled person.
2. Majority of patients and medical specialists interviewed in this research agreed that medical splints could function as artistic accessories as well. Before this study, neither artists, nor medical specialists imagined that medical splint could be not only functional but beautiful, decorative and even “desirable to wear” . This research proved that such an idea would expand transdisciplinary prospects for the accessory design, would create new knowledge and change public opinion.

3. Health-promoting accessories can be used for the patients through the fourth and fifth healing stage and people with a long-term disability when it corresponds to their personal attitude, wishes and psychological uniqueness.

4. The review of the evolution in the medical splint design accentuated the most important aspects of medical splint production and aesthetics. In the beginning, splints were made from natural materials, and synthetic fabric was applied in the mid-twentieth century using different patterns and technologies. Up to date, no one has designed a universal splint that would meet all medical, psychological and aesthetic needs. However, this research revealed that even though material and structure of medical devices changed, but the concept of splint shape remained exceptionally stable as it is depended on the human anatomy, nature of injury and ergonomic requirements. This concept can be relied on to design new versions of splints and it was taken into consideration in my artistic research.

5. Analysis of the jewellery evolution underlined traditions and main functions of jewellery. Up to the nineteenth century, jewellery represented individual in three aspects: social class, intellectual individuality and exquisite taste, as well as sexual attractiveness. Nineteenth century was the time for a jewellery to shine as an individual artwork. However, in the twentieth century, accessories became important to not only represent financial status and social class within society but spiritual individualism more: user's subtlety, sensitivity, and understanding of relevant tendencies, in general – "elite" thinking and exquisite taste of the wearer. Historical analysis led to the conclusion that accessories tend to immanently create positive experience, and it should be protected and stimulated in modern conditions. It can be concluded that experience of the positive psychological influence should be constructively applied for the health-promoting accessories as well.

6. A thorough research on the jewellery transition to the modern and conceptual accessory showed that modern accessory is a multifunctional design object that gained a lot of meanings associated both with the creator and with the private life of the user. Analysis of the international experience on health-promoting accessories demonstrated variety of possible artistic approaches – from purely decorative to extreme and shocking conceptual decisions. The need for a psychological safety or the physical weakness of patients might have been the reason to not accept such decisions. Artistic interpretation of the splint can serve not only as the factor that connects body and spirit but adversely – the one to disintegrate. This research demonstrated that

based on the opinion of majority of patients, transformation of the non-extreme design splint to the object of admiration and pride can serve as a personality-unifying object that gives person harmony and sense of psychological comfort; therefore, 11 out of 15 participants would wear it.

7. As a conceptual jewellery, the health-promoting accessory can reflect inner state and views of an individual and positively affect the user. These goals can be reached applying modern technology and smart textile into the design process of health-promoting accessories. In this research, the following technologies are analyzed: light effects, smart technologies and 3D print options. Emphasized further fields of the smart textile are as follows: smart textile improving physical conditions, protective smart textile, e.textile, nonwoven smart textile, and nanotechnology in the textile. All material is presented as a prospect for my as well as other authors' artwork. This material can be successfully applied both in medicine and in the design of innovative health-promoting accessories.

8. Analysis and comparison between the health-promoting accessories designed both in Lithuania and around the World, outlined four different creative strategies: biopsychological method, experience design, contemporary image implication method, and alternative approach strategy. Every method is presented in a separate table, underlining the most important aspects and goals for the artwork. Such an analysis guided in finding my personal method and means of expression, my individual uniqueness and traits of strategy among already the existing designers of this specific field. This research helped me recognize that different artistic ways can be taken in order for an individual artist to reach the same goal – to render psychological and emotional comfort for people with different health issues.

9. Experience design as a design method was discussed and three main features were outlined: intention to transform negative emotions to at least partially positive ones; integration of the experience into the product design; and design oriented to creating things for a personal happiness based on the individual experience. It can be claimed that designer has a task to design items that would fill user's life with pleasant and positive experience. In the healthcare-related design, this is a key feature, because the necessity of the health-related device is initially associated with the exclusively negative emotions.

10. This work analyzes and grounds my creative strategy when designing neck and wrist splints. The most important features are discussed that distinguish my creative work from the designers studied in this research. It is an individual artistic style, functionality, individualism, aspiration for a positive effect, as well as abundance of splint transformations. The theoretical work includes arguments for choosing specific materials for the health-promoting accessory production – turbocast and cork-polymer. The experiments performed are presented as well. Grounds are provided for the choice of the minimalist style of the health-promoting accessories, and jewellery details and metal thread embroidered miniatures created for the health related devices are discussed. Prototypes are presented for the health-promoting accessories that are possible to wear in both cases – with a temporary disability (neck muscle stretch or contusion, spinal cord stenosis, clavicular fracture, wrist arthrosis and others), and with permanent disability that is associated with head or neck traumas, brain tumors or stroke.

11. Theoretical part of the research enabled to achieve creative aims planned. I designed health-promoting accessories stepping up their aesthetic effect and converting them to the modern jewellery. All these accessories are original artworks. Such jewellery with the health-promoting function assisted in proving that the hypothesis suggested in the beginning of the theoretical research was correct – it is possible to visualize disability not as some kind of deficiency but as personal and individual feature with the way to positively interpret personal style.

12. After analyzing perspectives of the health-promoting accessories, three alternatives are possible – functional splint innovation; change in the aesthetic image of the splint; and harmonious collaboration between the artist and the medical device designer. These are guidelines for the designers willing to choose this specific art field. It can be concluded that in the field of the health-promoting artefact design, both examples and mistakes made by other authors are a source for the inspiration and a stimulus to move further.

13. This doctoral research questions the concept of disability and self-expression of a disabled person in the modern society. It is a sensitive and painful theme that is usually poorly actualized, lacking attention, or even ignored. Therefore, I think this research will assist in not only my artwork but in solving the disability issue in every part of our lives.